"CHRONIQUE DE VOLYN" "VOLHYNIAN CHRONICLE"

ЛТОПИС ВОЛИНІ

ВІННІПЕГ

РІК VI 1962 Ч. 6

diasporiana.org.ua

НАША ПРОСЬБА

1. Приєднуйте нових передплатників на наші видання. Не задовжуйтесь з передплатою.
2. Розповсюджуйте наші видання, щоб не лежали на полицях.
3. При всяких земляцьких імпрезах-забавах незабувайте зібрати лепту на Фонд ІДВ.
4. **Кожний з Вас може стати меценатом** якогонебудь видання ІДВ. Для цього треба покрити кошти друку книжки, прислати своє фото і короткий життєпис для уміщення в книзі, що буде видана його накладом.

ЛІТОПИС ВОЛИНІ

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ ЗБІРНИК ВОЛИНЕЗНАВСТВА

Редагує Колегія:

М. Боровський — головний редактор, М. Подворняк — техн. редактор, С. Радчук — відповідальний редактор, І. Онуфрійчук — секретар-адміністратор, О. Навроцький — коректор.

Видає: Інститут Дослідів Волині і т-во волиняків у Торонті. Редакція застерігає собі право скорочувати і виправляти рукописи. Замовляти збірника, слати гроші, кореспонденцію і матеріяли на адресу:

"LITOPYS VOLYNI"
P.O. Box 606, Winnipeg, Manitoba, Canada

Рік VI **1962** **Число 6**

ПЕРЕДМОВА

Любов до вітчизни становить одну з найпрекрасніших і найглибших прикмет людської душі і таку силу, з якою здійснюються взірцеві подвиги громадянства в світовій історії і шедеври творчої культури. Без цього почування істоти людей знецінюються до подоби підлюдків, близьких до тварин.

В. Барка.

Це прекрасне і важке окреслення любови чи нелюбови до Батьківщини поета В. Барки, можна сміливо віднести до багатьох людей сьогоднішнього зматеріялізованого світу і, як не дивно, найбільше до людей, які ще недавно горіли патріотизмом у недавній боротьбі за свободу своєї Батьківщини, але мусіли свій рідний край з гірким жалем опустити, нераз клянучись боротись далі і тут, поза межами свого краю, всіма можливими способами, і за всяку ціну.

Так думала і рішала більшість і наших земляків, які не підкорились, не вклонились сильнішому ворогові-окупантові, а вирушили в світ, щоб цю боротьбу продовжувати звідсіль, з вільного світу. І щож тепер? Кожний з нас хай покладе руку на серце і спитає свого сумління-душі своєї: Що ти зробив тут досі для звільнення своєї, покинутої в сльозах і муках, Батьківщини?

Якщо знайдеш, що твоє сумління в цьому відношенню не чисте — то пригадай собі кінцеві слова поета Барки; вони тебе напевно сильно вдарять! . .

А роботи для свого рідного краю та й для себе і тут є дуже багато, чи то на полі самоосвіти, чи то в збереженню доброго імени своєї нації, чи в інформуванні своїх співмешканців про свою батьківщину, її історію, культуру і т. п.

Земляцтво волинян з-посеред усіх окраїнних земель України, вийшовши у широкий світ, найкраще зрозуміло, як у даних обставинах треба працювати і далі боротись за визволення свого краю. Воно організувалось, вибрало свій провід, уплянувало працю, поінформувало земляків, розкинених по світі, із закликом про підтримку в праці, а діставши від них апробату і згоду, розпочало працю і то найважнішу — друкованим незнищимим словом ширити історичну правду про свою, загрожену сусідами, батківщину, інформувати про це світ та параліжувати неправду окупантів наших земель, що її вони тут голосять, супроти нас і наших земель. Праця важлива, але вдячна, культурна і почесна, бо вона для своєї батьківщини, яку ми любимо понад усе і якої нікому не віддамо.

Редакція Л. В. закликає всіх земляків не зневірятись у потребі і можливості нашої праці, повірте, що її ніхто за нас не зробить, навпаки — розвалить і те, що зроблено. Отже, не опускаймо рук, а спільно всі її продовжуймо. Вся наша увага має скупчитись біля створеного нами всіма видавництва Інституту і всіма силами це видавництво підпираймо, хто чим може. Лише в цей спосіб ми докажемо світові, що ми із своїх замірів не зрезиґнували та й докажемо свою глибоку любов до рідного краю.

ВСІХ СВОЇХ ЧЛЕНІВ, ЗЕМЛЯКІВ І ПЕРЕДПЛАТНИКІВ ВІТАЄМО З НОВИМ РОКОМ І БАЖАЄМО ЩАСТЯ, ЗДОРОВ'Я І ВИТРИВАЛОСТИ В ЛЮБОВІ І ЖЕРТВЕННОСТІ ДЛЯ РІДНОЇ БАТЬКІВЩИНИ.

І. Д. В.

М. Середюк

ЛЕСЯ УКРАЇНКА

(З нагоди 50-ліття з дня смерти)

В 1963 році минає пів століття від смерти славної української поетеси Лесі Українки, родом з Волині. Хоч багато часу уплинуло від тої смутної години, одначе чомусь здається, що вона живе між нами о там таки в своїм Колодежнім на Ковельщині, час від часу виїзжає до Полтави чи й до самого Києва. Чим дальше віддалюємось роками від смерти Лесі Українки, тим ближче стаємо до неї, тим реальніше уявляємо собі її образ, її патріотизм, любов свого народу, по-

святу для його добра і т. п. Вона зуміла прикувати нас до себе своєю творчістю, і ми, черпаючи немов з цілющого джерела її творів науку, набираємо правдивого погляду на те, чим жила і для кого творила Леся Українка — цю золоту зброю для нашої поневоленої нації.

Творила їх, як сама каже, серед лиха пісні, що луною котяться по цілій Україні, заповнюючи собою оту порожнечу, куди ще не долетіло було зерно Шевченка чи Франка.

Такою саме порожнечою до появи Лесі й була наша тиха Волинь, яку поетка, своїм вогненним словом, своїм чаром і силою своєї поезії запліднила назавжди. Лесіна „Лісова пісня" несеться луною по степах та хуторах цілої України, зливаючи в один акорд пісні волинян. Цей чар волинської природи Леся Українка мистецьки підкреслює і виявляє свою любов і привязання до „незабутньої чарівної Волині".

Ой чи так красно в якій країні,
Як тут на нашій рідній Волині!

— наче питає вона у своїй „Вечірній годині", що так мальовничо відбивається в ліризмі Лесі Українки. Вона бачить у тій Волині питому українську вдачу, що кожному чарує душу. Проте прилюдно поетка признається, що ота чарівна українська природа забагнена, а організм нації, що на лоні тієї природи перебуває, малярично-затроєний:

Так, ми раби, немає гірших в світі!
Феллахи, парії — щасливіші від нас,
Бо в них і розум, і душа сповиті,
А в нас вогонь Титана ще не згас.

Ми паралітики з блескучими очима,
Великі духом, силою малі,
Орлині крила чуєм за плечима,
Саміж кайданами прикуті до землі.

Ми навіть власної не маєм хати,
Усе відкрите в нас тюремним ключарам:
Не нам, обідраним невільникам казати
Речення горде: „Мій дом — мій храм".

Словами Лесі Українки промовляє минула й сучасна українська дійсність. Одначе надія в Неї не завмерла, бо вона сміється крізь сльози і contra spem sperat (проти надії надіється), а помсту за все поки-що зберігає сам Бог („Пророк"). Треба тільки вірити, бо...„поки не згине останній з нас

отруєних зневірям, не ввійде (український) нарід в обітовану землю". Це слова самого Єгови. Їх поетка лише алегорично переносить на український ґрунт, відзеркалюючи так наше життя-буття.

Хвора фізично, зате незломно-сильна духово, Леся Українка не випустила з немічної руки свойого пера до самої смерти, працюючи з найбільшою посвятою для свого обездоленого народу.

Зовсім сміло можна зацитувати слова Франка, які б яскраво зхарактеризували цю велику жіночу постать в нашій літературі:

„Я ввесь вік свій ввесь труд віддала
(українському народові),
У незламнім завзяттю
Підеш ти у мандрівку століть
З мого духа печаттю" (Мойсей).

ЛЕВ Т. ОРЛИГОРА

ЇЇ ГОЛОС

Лесі Українці

Її голос, як промінь в садах,
Що весною живе в пелюстках;
Її голос, як сльози в очах,
Як життя у тугих колосках!

Її голос — зідхання і гнів,
І нестримність юнацьких бажань;
Її голос — це сяйво огнів,
Що покорених зве до повстань.

Її голос — волошки і синь
Непорочних волинських степів:
Або палко живи, або — згинь,
Якщо вірний ти син козаків!

Її голос — болючість терпінь,
Прометеєве серце і Бог;
Для могутніх єдиний амінь —
Стоосвячений шлях перемог!

Ант. Кущинський

ПРО ВОЛИНЯКІВ У ПАРАГВАЮ

Дуже тяжкі були початки життя наших земляків у Парагваю. Країна далека від океану, відірвана від світу, вкрита пралісами без добрих шляхів сполучення, відстала культурно і економічно, з трудним для звички й асиміляції кліматом підрівникового характеру та з неупорядкованими соціяльно-політичними обставинами, тому з частими революціями. Словом, це країна ще „далекого майбутнього", бо тепер у багатьох галузях життя Парагвай ще лишився країною „далекого минулого"...

Поселенцям спершу треба було відвоювати від природи місце для мешкання та здобути своїми руками засоби для прохарчування... Рубали праліс та палили те дерево там же на місці. Так розчищали терен для своєї рільничої роботи та місце, щоб збудувати якусь первісну не то хатину, не то курінь. Праця хлібороба тут не була реґульована порами року, що мав свої перерви й зміни та зимовий відпочинок. Ні, це була безперервна цілорічна, одноманітна боротьба колоніста з природою від ранку до вечера, бо тут майже нема змін пори року, бо тут треба трудитися цілий рік.

Перші поселенці садили між ще недогорілими пнями кукурудзу (маїс), вату (бавовну), тунк (дерево, що дає плоди подібні до яблук, але отруйні, з них чавлять (тільки не в Парагваю), олій для машин, далі — жербу (місцевий чай), а для свого вжитку сіяли пшеницю, садили городи та баштани. За все те треба безперервно боротись часом до втрачення сил. Боротись проти підсоння в часи посух, коли все згорає, або від несподіваних злив, що і засіяне зерно чи більші парості вимиє і забере з водою, а іноді й верхній плодючий грунт змиє. Треба знову сіяти й садити. Треба боротись з буйними бур'янами в культурі що ростуть просто „на очах". Треба боротись з різними шкідниками: мушками, жуками, масовими налетами саранчі (лянґости) або й з нападами мавп...

Та працьовитість і працездатність українського хлібороба і плодючість червонозему, на місце зрубаного пралісу, з двома, а то й трьома урожаями на рік, перемогли. Так, наші люди помалу стали на ноги, багатіли, будувались, за-

сновували або заселяли цілі колонії, організовували своє громадсько-культурне життя. Парагвайські колонізаційні уряди ставились прихильно до наших переселенців, бо українці праліс обертали в культурні площі, приносили великий вклад у народнє господарство молодої ще держави.

Так постали селища, що вже своїми назвами показували, що їхні мешканці не забули про рідний край і навіть про славні історичні періоди. В районі навколо міста Енкарнасіону, головного міста департаменту Ітапуа, поселилась головна маса наших людей, переважно волиняків, що складають дві третини всього числа українських імігрантів. У Парагваю існують тепер такі великі колонії: Нова Волинь, Т. Шевченка, Нова Україна, Богдана Хмельницького або просто — Богданівка, Тарасівка, кол. Симона Петлюри, Полковника Богуна, Перевертівка та інші.

Зі зростом господарського добробуту почало розвиватись духовно-культурне життя. Спочатку воно обмежувалось скромнішими задачами: влаштувати забаву, відограти аматорську виставу, взяти участь у випадковій Службі Божій (випадковій тоді, коли завітав священик з сусідньої Аргентини якого б то не було віровизнання). Всі йому раділи і всі радісно користали з його послуг.

Але з бігом часу, а особливо за другої світової війни, наше громадське життя почало набірати вже більше рис національно-політичного освідомлення. Це побачили вороги нації і почалась „волинка" — прийшло до поділу наших поселенців на дві групи: українців-самостійників, яких створилася меншість, і москвофілів-комуністів, та „русских", яких, нажаль, була більшість.

В цей час широкою хвилею прокотилась пропаґанда совітських аґентів за „поворот на родіну". Поглибилась чинність осілих на той час у районі Енкарнасіону московських православних священиків з проповідями про те, що „України нє било, нєт і бить нє может!". Те й друге мало ті наслідки, що наші люди поділились на два ворожі табори.

Комунізуючі і взагалі ті наші, що звуть себе „русскими" (бо не бачили комуністів), зосередили своє організаційне життя в нелегальних „слов'янських" та „прогресивних" об'єднаннях та коло російських „батюшок на чолі з архієреєм", що приїхав „на рибку" з-під совєтів.

Табір же самостійників організувався в залегалізованому т-ві „Просвіта", а пізніше ще й в „Спілці Української Молоді" під патронатом „Просвіти", доки до цього просвітянського товариства не влізли і не запанували прокомуністичні сили.

Ще пізніше організувалось Братство св. Юрія Переможця Української Автокефальної Православної Церкви. „Просвіта", що існує від 1937 року і має дотепер десять філій, з яких шість з чотирма власними домівками, по своєму складу (більшости членів) є „волинськими" в районі Енкарнасіону. Організація СУМ проіснувала від 1948 року до 1960-го, мала п'ять осередків, з яких три переважно складались з волинської молоді. Найбільшого розквіту „Просвіта" досягла за головування волиняка Івана Литвиновича, а найбільшого успіху СУМ мала тоді, коли головою її централі був волиняк Андрій Николайчук.

Організоване життя УАПЦеркви в Парагваю розпочалось заходами волиняків щойно в 1954 році, хоч змагання до нього має свою давню історію і зберігає пам'ять про відданих борців за нього і перших місіонерів, серед яких залишив після себе особливо світлу пам'ять священик о. Тихін Гнатюк. Першим головою Братства і заслуженим діячем був уже згаданий Іван Литвинович. Цей син Волині взагалі дуже прислужився в українській справі в Парагваю і від 1961 року став уже головою крайової централі українського національного життя в Парагваю — „Українського Осередку", що є членом Пан-Американської Конференції в Ню Йорку. Йому варто присвятити окрему біографічну статтю, що ми й зробимо на сторінках нашого журналу.

Але повертаємось до теми про українське організоване національне культурно-громадське життя волиняків у Парагваю. Воно найбільше розвивалось в колоніях: Богдана Хмельницького, Симона Петлюри, Івана Богуна, Тараса Шевченка, в Уру-Сапукаї та в місті-столиці Енкарнасіоні. Населення інших колоній волиняків як: Нова Волинь, Перевертівка, Морозенька, Коронель Боґадо, Сибір та Перша Сотня, де бракувало інтелігентних сил а тим і українських організацій — підупало під впливи відосередніх сил: комунізму, російського православія та русофільського сектанства різних толків.

Найдавнішими просвітянськими організаціями, з переважаючим числом членів волиняків, є центральне т-во в м. Енкарнасіоні та філії — в кол. Уру-Сапукай, та Ів. Богуна (офіційна назва тої колонії — Санта Домінґо, а скорочено колоністами — „Сандова"). Першими піонерами цього руху і організаторами були волиняки Ів. Палятинський та Ів. Мартинюк, а фундатором — галичанин Іл. Падучак. Це було 25 років тому. Перші два під тиском несприятливих обставин та через інтриги москалів були примушені залишити межі Парагваю. Нині вони, як рівнож і сеніор української еміграції в Парагваю Іл. Падучак, вже небіжчики.

По числу членів і по кількості проробленої змістовної праці ще до недавна на першому місці була кол. ім. полк. Богуна, доки була під ідейним проводом Ів. Литвиновича. Тоді його співробітниками були земляки-волиняки: Єфр. Копач, Юх. Герасимчук, Гр. Маслюк та галичанин Вол. Баран. Але впливи і інтриги сил ворожих для української справи та стабільности українського організованого життя дуже послабили значення й славу цієї колонії. Провід її зрештою опинився в руках амбітників, що свідомо чи несвідомо, але діяли не на користь доброму імені філії, а на заслужених перед тим місцевих патріотів почалася нагінка, що привело до зневіри і відхід їх від праці.

Філія „Просвіти" в Уру-Сапукай теж має свою осяйну славу. Її члени-переселенці з Волині вивезли з рідного краю різдвяну традицію ходити з вертепом і так, по стародавньо-українському славити Христа. Тут з доброї пам'яти відновили те „лицедійство"-виставу з вертепом з усіма належними до неї персонажами і текстом гри. Щороку в різдвяний тиждень, коли в Парагваю найдужче пече сонце, наші урусупокайці об'їзжають сусідні і навіть дальші українські колонії з своїм вертепом, з своїми аматорами, одягненими в спеціяльні одяги та зі всякою дотичною гардеробою. І дійсно велика заслуга цієї громади, що на далекій чужині не припиняє одну з найстародавніших українських традицій.

З найактивніших родин на полі національно-культурної праці в Уру-Сапукай треба згадати: Гарапюків, Партакевичів, Рабчуків, Кондратюків та інших.

Товариство в Енкарнасіоні останніми роками було ожило завдяки старанням його членів: кубанського козака Ю. Буряка та волиняків: Ів. Литвиновича, В. Воробея, Кл. Ба-

ранського, Черанюка та ін. Центр уваги тієї громади зосередився на будові Українського Дому Просвіти в цьому місті-центрі (департаменту Ітапуа), де масово перебувають українці. Тому ця справа набрала престижевого характеру і при допомозі сусідніх філій була з честю закінчена. А тим часом осередок СУМ ім. Запорізької Січі, що існував при тому т-ві, виносив у тих роках на своїх плечах всі культурно-освітні та розвагові імпрези української національної громади, маючи в особі Кл. Баранського свого сталого опікуна і щирого помішника при влаштуванні театральних вистав.

Та цікавіше побувати в дальших колоніях наших волиняків, закинутих серед пралісів, де люди живуть одірвано і сховано від маломістечкових впливів і психології дрібних торгівців, а перебувають в оточенні природи та з консервативними настроями хлібороба й господаря. Тут вже самі хатки з біленькими стінами, садочки й квітники біля них, а в хатах образи прибрані вишиваними рушниками, манять Вас до себе і на якийсь час заспокоюють Вашу думку, що тужить за Рідним Краєм.

Дуже добре організованою, дружньою і глибоко дисциплінованою була філія „Просвіти" в селищі Альборада, колонія Симона Петлюри, з своїм осередком СУМ ім. УПА. Її імпрези завжди визначались добрим вибором тем і гарними програмами з мистецьким виконанням та з своїм хором, під орудою волиняка Боднара, а пізніше його ж земляка Шиґери та гарними декляматорами. Тут тяжко встановити, кому та громада зобов'язана за все те, чим вона славна. Її чинність є вислідом спільних зусиль і старань всіх її учасників. Але назвемо ті прізвища родин, які найдужче закарбувались в пам'яті і зробили найглибше враження. Це будуть, крім вже згаданих: Романюки, Яремчуки, Вечорки, Шумили, Степанюки, Бобрики, Копаниці, Дейгеґи і галичанин Пхаїк. Ця ж філія та її осередок СУМ визначились найчисельнішим кольпортажем українського друкованого слова. І чи не в ретельній самоосвіті тої громади черпались і ті сили цього гуртка серед далеких пралісів та підшептів ворогів.

Філія нашої громади в пралісній також колонії Тараса Шевченка в селищі, Капітан Міранда, та її осередок СУМ мають своє „святеє святих". Це символична могила Тараса Шевченка та Тарасів Хрест з мосяжним тризубом, що кра-

сується коло неї на поляні серед пралісу при дорозі. Це місце щорічного здвигу-зїзду в Тарасові дні в березні представників „Просвіти" і СУМ-у, доки ту молодечу організацію не зліквідували ворожі прихвостні. В Тарасівці ж провадились і літні українські школи. Учителем був п. Полежаїв, колишній артист Київського театру. З видатніших тарасівців, працівників на національній ниві назвемо з пам'яти родини: Кієдисів, Кондратюків, Романюків, Германюків та інші.

Під поглядом прикладного значення і стійкости в своїй організаційно-національній поведінці, дисципліні та по глибокому зрозумінні свого послання на чужині, треба виділити в ряді волинських громад, філію „Просвіти" і її осередок СУМ в кол. Гетьмана Богдана Хмельницького в селищі під офіційною назвою Ітангва. Ця громада спочатку переборола багато прикрощів і труду, щоб зберегти своє „я" і не підлягти ціпкій лявині оточення „московського православія" і несвідомості переважаючих мас сусідів — наших же переселенців, що повірили в комуністичну пропаґанду.

Ця громада мала свою домівку, школу й учителя бл. п. Розумовського, що учив дітей рідної мови. Збудовано її було засобами й силами громади на землі одного з членів управи „Просвіти". Та той член не був твердий в своїх національних переконаннях, пішов на послуги до тих, кому була противна українська самостійницька ідеологія. Він зрадив своєму слову і навіть при допомозі парагвайської урядової адміністрації примусив громаду розібрати той будинок.

Другою чорною подією, що захмарила історію кол. Богданівки, були внутрішні незгоди та персональні сварки — ці невідлучні сопутники життя кожної громади емігрантів. Та національна свідомість і природній розум розсварених, що зуміли своє персональне і дрібне підпорядкувати загальному й вищому інтересові, увінчались тим, що громада, пройшовши через горнило нападів ворогів і свої внутрішні чвари, загартовано піднеслась на небувалу перед тим височінь організованості. Дружність, однозгідність, працьовитість, самопосвята й жертвенність стали її прикладними ознаками. На цьому тлі піднісся і зміст їхньої праці, імпрез, що влаштовували богданівці. Дуже поміг у цьому ділі широкий кольпортаж для всіх її членів української літератури.

Особливо імпозантно і вражаюче відбувається в Богданівці святкування історичного дня Вїзду Гетьмана Богдана Хмельницького в Київ і то звичайно в самий день тієї події, що по новому стилю припадає на церковний Новий Рік. А напередодні богданівці влаштовують урочисту зустріч Нового Року. Обидва ці свята, а зокрема „Богданів День" відбуваються за великого здвигу представників майже всіх українських колоній з гарно організованою програмою. Зміст програми, крім історичного реферату, складають добірні музично-вокальні точки. На те богданівці можуть собі дозволити, бо хоч їх, порівнюючи жменька, але здібна і завзята. Вони мають хор і дві оркестри: духову й струнну. При тій нагоді богданівці, чи властиво, богданівки уміють прийняти гостей щедрою й багатою гостиною, на яку можна б було сміливо запросити й самого гетьмана з його почотом. Тут буває все, що колись бувало на храмові свята в Ріднім Краю — і їсти і пити. Навіть знамениті гречаники, але з запеченими в них бананами, як документальний доказ винахідливості наших господинь повестись і кулінарно з підривниковими благами природи на свій лад!

По закінченню тих офіційних і гостинних частин відбуваються в Богданівці забави з танцями. Аж до пізньої ночі лунають згуки музики по довколишних пралісах. Час від часу музику замінюють співи. І лунає тут українська пісня, завезена сюди з далекого Рідного Краю, то стара народня, то козацька, то новітня волинська повстанська, що на Волині створилась... В останніх особливо кохаються богданівці. Їм же конкурують тарасівці, що при тім святі виступають з своїм репертуаром колядок, що є славою тієї волинської громади-колонії.

Все довкілля знає, що богданівці святкують Гетьмана Богдана, переможця над поляками, великого українського полководця й державного мужа. Самоосвітою богданівські волиняки набірали переконання, що українці не мають святкувати лише „панахиди" та поразки, а що їх історія складається не з самих невдач, а має далеко багатші періоди слави й перемог та взнеслі моменти державно-політичної волі й могутності. Під тим гаслом і в такій тенденції організують богданівці свої імпрези і добірні аматорські вистави. Тому, коли українське життя в Парагваю увійшло в фазу духової кризи і підупадку під впливом сильної прокомуністичної

акції, то богданівці та й тарасівці трималися найдовше і властиво не здалися й не упали, а тільки ослабли, бо майже все активніше й провідне на той час виемігрувало, з причин економічно-соціяльних, до Аргентини.

Вибрати й виділити прізвища заслужених волиняків цієї богданівської колонії надзвичайно трудно. Над самоосвітою там працювали всі. В справах організаційних старався один поперед другого. Хто піддавався клімату, що кликав у холодок полінюхувати, або хто через слабий характер тратив силу волі опертись спокусам ворогів, такого рано чи пізно „направляли" дошкульними кпинами та гумористичними репліками.

За останніх часів побуту автора цих рядків у Богданівці, головою філії „Просвіти" в тій колонії був Андрій Николайчук. Він же голова крайового комітету СУМ і диригент оркестри. Тимко Клічук був головою осередку СУМ і довголітнім секретарем філії „Просвіти". Остап Мартинюк — традиційний тут керівник хору і режисер та провідник аматорського театрального гуртка. Їхні дружини та ближча рідня — то надхненні їхні помішники. Петро Міщук, колишній голова цієї громади, разом зі своєю родиною багато записав своєї успішної праці й жертвенності. Родини Мартинюків Євмена і Остапа, Волинців, Кметів, Беззабавів, Андращуків, Карпюків, Мировських — все це ті найзавзятіші богданівці. Хоч їх було мало в тій невеликій пралісній колонії, але вони щиро служили Україні в тій далекій чужині!...

. . . . . .

Ось такі наші українські свідоміші волинські громади, розкинуті в пралісах у районі Енкарнасіону в Парагваю. Вони як островки, як зоряні світла серед моря густіючої все більше й більше темряви... Це ж ті кутики України, що заблукали в чужих пралісах, шукаючи кращого життя. Але живуть вони думками про свою далеку, любу Батьківщину і свій рідний край славну Волинь... До них не соромно признатися, що з ними працював, був членом їхньої громади, бо вони в Парагваю приносили честь і добру славу українському імені. Це наші богданівці, тарасівці, петлюрівці, „запорожці" енкарнасіонські, богунівці сандовські і в особах витривалих і завзятіших, ідейніших сумівців та кращих просвітян...

ПАРУ СЛІВ ПРО ДВІ НОВІ ПОВАЖНІ ПРАЦІ ПРО ВОЛИНЬ І ПОЛІССЯ

В. Ш.

археолоґа А. Цинкаловського

А. Цинкаловський волиняк з Володимирщини. Закінчив університет у Варшаві в р. 1929 і потім працював над волинською старовиною, спочатку приватно а потім (з 1929 р.) з доручення Польського Державного Музею у Варшаві і Українського Національного Музею у Львові. Проводив розкопки, вишукував по різних музеях, архівах, школах, церквах, костелах старовинні експонати. По другій світовій війні замешкав у теперішній Польщі де, поза зарібковою працею, далі працює над улюбленим предметом. Праці видано в польській мові. — **Ред.**

1. **А. Цинкаловський. „Матеріяли до прадзєюв Волиня і Полєся Волинскеґо",** під редакцією археолога Юзефа Костшевського, Варшава, 1961. Вид. Польського Т-ва Археологічного, ст. 265 — XXXI таблиця.
2. **Цинкаловський Александер — „Ржека Припець і єй допливи".** Старі водні шляхи, що лучать дорічча Чорного моря з Балтиком. Серія археологічно-історична, Н. З. Краків, 1960, ст. 41 — І мапа. Макета.

Довголітній дослідник волинської старовини маґістер Олександер Цинкаловський, що перебуває тепер у Кракові, роблячи підсумки своїх дотеперішніх дослідів та використовуючи знахідки і праці інших дослідників, що займалися археологією Волині, пише в останніх роках велику працю про передісторію Волині і Волинського Полісся, починаючи від найдавніших часів до 1240 року.

Перша частина цієї, задуманої на два томи археологічної монографії під заголовком: „Матеріяли до передісторії Волині і Волинського Полісся" вийшла у Варшаві 1961 року. В цій частині, що служить як би підставою до дальших томів праці, зібрані і скатальогізовані всі досі відомі археологічні знахідки і висліди всіх дотеперішніх розкопів на Волині. Праця оперта частинно на літературі і музейних збірках, але найбільше на висліді розкопок автора.

Інформації зібрані в цій праці тим цінніші, що велика частина вичислених знахідок зістали знищені, чи пропали під час останньої війни і слідуючої за нею руїни. Будучі дослідники волинської старовини не потребуватимуть перегортати сторінки старих, мало доступних видань, бо знайдуть усі матеріяли усистематизовані в праці маґ. Цинкаловського. Зібраний матеріял це також незаступиме джерело для опрацьовання мапи заселення Волині та Волинського Полісся.

У вступі автор подає коротенький фізично-географічний та геологічний огляд описуваного терену, що його ограничує так: на Заході — ріка Буг, на Півночі — болота між верхніми течіями рік Піни та Прип'яті і далі на схід — Прип'ятьські болота; на Сході розточе між ріками Горинем і Случом; на полудні — вододіл між Дніпром і Дністром і на полудневім заході вододіл між Чорним і Балтійським морем. Наявність кременю на полудневих межах сприяли постанню в періоді пале — і неоліту виробень камінного знаряддя, що перетривали аж до періоду бронзи і заліза. Глини Волинського Полісся були підставою гончарства вже від найдавніших часів, а густа сітка рік, що несли свої води до Чорного і Балтійського моря, сприяла поширенню на цьому терені різних культур.

Самі археологічні знахідки автор поділив за такою схемою: палеоліт старший, палеоліт молодший, палеонтологія (де описані всі знайдені на Волині кості чи рештки первісних звірів), неоліт, енеоліт, доба бронзи, римська доба, часи мандрівки народів і часи середньовіччя. Кожний з цих розділів поділяється ще на декілька підрозділів і під кожним підрозділом вичислені за місцевостями всі відомі знахідки доби. Один погляд до книжки дає читачеві інформації де знайдено на Волині пробиті цвяхами черепи, де є рештки середньовічних замків чи валів, де було знайдено скарби римських монет, де були оселі чи гроби з римських часів, де були стоянки трипільської культури і де знайдено сліди культури лужицької чи скитської. Усе це з описом знахідок і 31-ю таблицею ілюстрацій. Кінчає працю польсько-український індекс географічних назв.

Автор вложив у цей свій твір масу праці з великою любов'ю. Це правдивий золотий вінець довголітніх дослідів

працьовитого маґ. Цинкаловського. Шкода лишень, що графічна шата праці (міміограф) та маса друкарських помилок, не виказали у видавців зрозуміння для важливости цієї праці.

Друга праця тогож автора, це покищо приготований до друку макет монографії про ролю ріки Прип'яті і її допливів у формуванні історії Полісся.

В дуже живій та цікавій, майже популярній, формі автор, на підставі археологічних знахідок знакомить читача з первісним заселенням Полісся в камінну добу племенами мисливих, що прийшли з полудневого заходу. Описує, як дещо пізніше, в кінці неоліту заходять на Полісся прафінські племена і лишають по собі сліди в стоянках північного Полісся і в назві ріки Цна. Далі бачимо, як на Поліссю появляються сталі оселі праслов'ян і Прип'ять стає їх головним шляхом для дальшого розселення вздовж Дніпра і Десни, як у початках нашої доби Прип'ять з притоками стає шляхом мандрівки Ґотів з заходу на причорноморські степи. Автор оповідає, як від ранньо-римських часів Полісся, досить густо заселене, стає тереном оживленої торгівлі футрами (куни, бобри, вевіриці), рибою, а також шляхетним каменем старовини — бурштином, що його ще й досі часом знаходять в чолових моренах Полісся. Знахідки різних монет, зброї, торговельних стоянок купців, а в однім випадку біля села Сераховичі (Ковельщина) й цілого довбаного човна з плитками бурштину, римських монет та зброєю. Все це значить шляхи, що вели з далеких римських колоній на Полісся. В 6 і 7 віках по упадку держави Ґотів і приходу Гунів на полудне України, відбувається, за твердженням автора, інтенсивна міґрація слов'ян на Полісся, що остаточно закріплюють за собою доріччя Прип'яті.

Початок нашої писаної історії застає Полісся в системі Київського князівства. Сила Київської Руси спиралася на данинах, збираних з земель положених над верхнім і середнім Дніпром, Прип'ятю і Десною. Тому автор описує докладно, як Київська Русь дуже дбала про забезпечення і охорону водяних шляхів та волоків, що лучили ті землі з Києвом та були путем на захід до торговельної станиці київських князів в Дрогичині. Прип'ятський водний шлях був

добре знаний збирачам данини князям, руським купцям і, мабуть, як виходить із знахідок арабських диргем, арабським купцям, що перебували в Києві. Збирачі данини та купці відвідували численні „погости" на Поліссю, до котрих ще перед весняними розтопами стягали добра з приналежних до них волостей.

Автор звертає увагу, що в Турові і в Турівськім князівстві сидів завжди син, або найближчий родич великого київського князя. Цілий ряд городів з військовими назвами: Ратно, Щитно, Гордно, Войновка, що доповняють давніші: Берестє, Пинськ, Кобринь і т. д., городи з певними залогами, як напр., Варяж над Стиром, що мав виключно варязьку залогу, свідчать, що Прип'ять з притоками була головною стратегічно-торговельною магістралею для торгу і війни з Литвою і Польщею. Назви місцевостей, як Кораблище, Ботники, Смоляри і т. под. свідчать, за автором, що шлях від Дніпра до Бугу і Німані був забезпечений не лишень городами, але й майстернями для річних суден, що відбували той шлях понад 800 км.

Далі автор показує, як і в часах пізного середньовіччя за той шлях ведеться постійна боротьба між галицько-волинськими князями і Литвою і як Казимир Великий, щоб закріпити за собою свої східні набутки, займає Ратно і клин землі на північний схід аж до села Невір, розділяючи в той спосіб Литву і Русь та створюючи для себе випадову базу на цьому шляху міжнародньої торгівлі.

Іще в часах польських, Прип'ять це важливий торговельний і дипломатичний шлях з заходу до Києва і автор наводить ріжні скарги та процеси, викликані спорами за право його уживати, чи з нього користати.

Дуже шкода, що ця цікава праця не може досі знайти видання, а ще більше шкода, що праця про цю прастару українську землю не може вийти в українській мові.

Ті народи, які не вносять у скарбницю людства культурних надбань — гинуть невідклично, а їхні претенсії до самостійности державного життя — не оправдані.

І. Герцен.

А. К.

УКРАЇНСЬКА АВТОНОМНА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА НА ВОЛИНІ

ТА ЇЇ ТВОРЕЦЬ МИТРОПОЛИТ ОЛЕКСІЙ

7. V. 1942 — 7. V. 1962.

Дня 18. VIII. 1941 Архиєпископ Олексій (Громадський), правлячий Архиєрей Волинської Єпархії, в зверненні до своєї пастви й всієї православної України, оголосив, що пориває зі своєю, як православного владики, попередньою діяльністю, яка була скерована на відірвання Православної Церкви від Московської Патріярхії, і відмовляється від дальшого послуху своєму Киріархові Митрополиту Діонисієві та поновлює віддавній канонічний зв'язок Української Православної Церкви з Церквою Московською й її патріярхом, до чого і закликає всю православну людність України. Разом із тим, оголошуючи себе Митрополитом цілої України, Архиєпископ посилався в мотивах свого поступовання на причини канонічного характеру, зміну історичних обставин та на довговікові зв'язки України з Москвою.

З тим моментом в Україні в Православній Церкві народилась двовлада.

Тому що німецька окупаційна адміністрація рішуче заборонила саму думку про можливість скликання Собору Української Православної Церкви, на якому можна б було офіційно обговорити ситуацію, що утворилась в Українській Церкві по цьому виступі Архиєп. Олексія, в жовтні 1942 р. в Луцьку відбувся потаємний Собор Єпископів УПЦеркви для обговорення справи того посталого в Церкві розламу. На цьому Соборі Єпископат прийняв постанову про необхідність поновного поєднання обох церковних течій, а для переведення в життя цієї постанови обрав і уповноважив делеґацію в складі Архип. Ніканора Чигиринського й Єпископа Мстислава Переяславського.

У днях 6—8 жовтня 1942 р. в Почаєві відбулася зустріч і спільне засідання владик УПЦеркви з Митрополитом Олексієм, на якому було обговорено й з'ясовано питання поновного з УПЦерквою поєднання Автономістів і підписано АКТ — що текст його слідуючий.

АКТ

Року Божого 1942, жовтня 8 дня. Свята Почаївська Лавра. Ми нижчепідписані — Високопреосвященніший Владика Митрополит Алексій і представники Собору Єпископів Святої Української Православної Автокефальної Церкви, уповноважені ухвалою Собору Єпископів з дня 6 жовтня 1942 року в м. Луцьку, Архиєпископ Ніканор і Єпископ Мстислав, — склали цього акта про наступне:

Взявши під увагу, що існуюче поділення Православної Церкви в Україні на два напрямки фатально відбивається на житті Церкви та Українського Народу і деморалізуючо впливає на вірних — ухвалили прикоротити церковне роз'єднання на слідуючих засадах:

1. — Визнаємо, що фактично Українська Автокефальна Православна Церква вже існує.

2. — Українська Автокефальна Православна Церква має єднання з усіма Православними Церквами через Його Блаженство, Блаженнішого Митрополита Діонисія. що до Всеукраїнського Помісного Собору являється Містоблюстителем Київського Митрополичого Престолу.

3. — Вищим органом управління Української Автокефальної Православної Церкви до Всеукраїнського Помісного Собору являється Священний Собор Єпископів України, який керує церковним життям України через Священний Синод.

4. — Священний Синод складається з пяти старіших єпископів України, а саме: Високопреосвященного Александра, Митрополита Пинського і Поліського, Високопреосвященного Алексія, Митрополита Волинського і Житомирського, Високопреосвященного Митрополита Полікарпа, Архиєпископа Луцького і Ковельського, Високопреосвященного Симона, Архиєпископа Чернигівського і Ніженського та Високопреосвященного Ніканора, Архиєпископа Чигиринського. Обовязки Секретаря Священного Синоду, а також заступника неприсутнього члена Св. Синоду виконує Преосвященний Мстислав, Єпископ Переяславський.

5. — Священний Синод на першій сесії розгляне всі питання, звязані з поєднанням, як то — розподіл єпархій і катедр поміж усіма сущими єпископами та остаточно розвяже всі справи, що не передбачені цим актом, а звязані з поєднанням.

6. — Першу сесію Св. Синоду скличе старіший по хіротонії Митрополит, вказавши день і місце засідання.

7. — Усі різниці канонічного характеру, що спричинилися до роз'єднання, нами розглянуті і більше не існують.

8. — Копія цього акту розсилається негайно усім єпископам об'єднаної Української Автокефальної Православної Церкви Високопреосвященними Митрополитами Алексієм і Полікарпом, з наказом негайного оголошення цього акту по всіх церквах України і

наказом негайно прикоротити молитовне роз'єднання. Після відчитання цього акту по всіх церквах України відслужити вдячний Господеві молебінь за дар взаємного зрозуміння та об'єднання.

Підписано в Святій Почаївській Лаврі дня 8 жовтня 1942 року.

Алексій, Митрополит Волинський і Житомирський.
Ніканор, Архиєпископ Чигиринський.
Мстислав, Єпископ Переяславський.

Однак, щоб усе в тих подіях було ясним, необхідно перше сказати кілька слів про самого виновника розламу Церкви Митроп. Олексія. Досі всю вину за ту сумну подію складають українці виключно на покійного Митрополита, називаючи його зрадником. Тут хочемо з'ясувати, що не все так є. Митроп. Олексій став жертвою шантажу з боку большевиків, передтим опинившись перед револьверами з обох боків, бо і український ліс, в часі запеклої боротьби з німцями і большевиками, не гладив по голові Митрополита за сидіння на двох стільцях, здається, однаково щире.

Перед Москвою завинив Митрополит Олексій активною участю в Польщі в перепровадженні справи відокремлення Православної Церкви в Польщі від московського патріярха, своїми протибольшевицькими проповідями й піддержкою українського протимосковського видавництва „Церква і Нарід" (1935—1938). Не вважаючи на це, в часі окупації большевиками Волині в 1939—1941 рр., вони Архиєпископа не зачіпали, натомість двічі возили його до Москви, навіть дозволили мати з собою свого кілейника, якого — правда — по повороті, за довгого язика, прибрали назавжди. Повернувшись з Москви, Митрополит замовк.

Коли почалась німецько-московська війна 1941 р., большевики Митрополита Олексія (тоді ще Архиєпископа) заарештували й засадили до Крем'янецької в'язниці, а далі погнали пішки до Тернополя. Коли ж довелося большевикам забиратися і з Тернополя, вони погнали перед собою і в'язнів, яких на місці ув'язнення не постріляли. Серед пішки проваджених на схід опинився і Митрополит Олексій, як він сам оповідав. Хто з в'язнів у дорозі одставав,

того пристрілювали. Проте Митрополита Олексія, який одставав, не пристрілили, а покинули на шляху непритомним, бо, мовляв, „старик і сам подохнетъ". Покинутого коло с. Лопушно, Крем'янецького пов., Митрополита знайшли околичні селяни й привезли до Крем'янця, до архиєрейської резиденції.

Після масових розстрілів по всіх в'язницях окупованих українських земель, що вчинили большевики літом того страшного 1941 року, відходячи перед німцями, здивувала людей завелика большевицька „гуманність" по відношенню до Митрополита Олексія. Та за біжучими подіями про це все скоро забулось. Згадувалось хіба в розмовах про те, якто владика Олексій повернувся „оббритий".

По повороті з цієї тяжкої халепи, Митрополит став ще більше мовчазним. Це особливо кидалось в вічі тим, хто знав його ближче: цей владика взагалі любив побалакати й пожартувати. А що це змушене мовчання його приносило йому страждання, бачив кожний, хто хоч мало вміє спостерігати вияви чужої психіки.

Тим часом на зиму 1941--1942 р. цілком з'ясувалось, що німці прийшли не „визволяти" Україну, а по її завоювання для свого „лебенсрауму". Серед іншого, для осягнення цієї цілі, німці зайнялися розбиттям одностайної постави до них місцевої української людности: одверто почали піддержувати російську течію в Православній Церкві, що її активним симпатиком тепер себе заявляв Митроп. Олексій, відмовившись зверхности свого Киріярха й віддавшись під владу московського Патріярха. Тимчасом, у відповідь німецькій поведінці, волинські ліси загули „лісними людьми", як називали німці партизанів у своїх відозвах. Між тим Митрополит своїм невиразним поступованням ставив себе в опозицію „лісові". З того моменту психологія револьверів з двох боків остаточно опанувала його душею: одні Митрополитові показувалися в таємничих нічних постатях попід вікнами манастиря, де він жив; другі нагадували себе хоч би походом Колпака, який пройшов попід Крем'янцем десь на захід у тили німецькі, по дорозі вбиваючи собі шкідливих людей (напр. сина священика м. Шумська о. Дубицького). Нарешті надійними не були й німці, яких по дорогах стріляли українські партизани.

А тим часом у світі появився заклик Митроп. Олексія повертатися православним українцям під Москву. Очевидно, він гадав, що в цій страшній розгрі трикутника сил, в якім опинився, так буде найбезпечніше, а що большевики, мовляв, таки найсильніші й вийдуть переможцями. Це він забрав із собою в могилу.

Фактом же було те, що його оголошення Автономної Церкви в Україні рішуче відвернуло від Митрополита українську людність краю. Відтоді Митрополит не спить, нервується, змарнів на обличчі і все це виявляв, приймаючи інтересантів, у розмовах і обходженні з урядовцями Консисторії, свої переживання зраджує довіреним особам. А в день трагічної смерти рішуче не хоче їхати до Луцька, коли за ним прийшло німецьке урядове авто й змусило його таки їхати. Відчував небезпеку.

Митроп. Олексій був сином дяка з Підляшшя, виріс в українському селі, виховався в Холмі й Києві. Закінчив холмську духовну семинарію 1904 р., а Київську Духовну Академію в 1908 р. Службу свою проходив майже ввесь час на українських теренах. Був Єпархіяльним місіонером, ректором, інспектором і лектором у Бесарабії, в Холмі і Крем'янці, де вчилися майже виключно українці. Називав себе завжди українцем. Супроводив Митрополита Діонисія в його подорожі до Східніх Патріярхів і Автокефальних Церков 1927 р., з подякою за визнання автокефалії Православної Церкви в Польщі, що описав в окремій монографії. Він автор багатьох статей на богословські теми в „Воскр. Чтеніи"; залишив у копіях проповіді в українській мові, які друкувалися в двотижневику „Церква і Нарід", що за його архиєрейства виходив у Крем'янці на Волині, поки не був той двотижневик закритий поляками з кінцем 1938 року. Служив українству в роках 1934—1939, як правлячий Архиєрей Української Єпархії. Але душу його двоїла багата російська православна теологічна література, в якій кохався. Він тому не був ані героєм, ані зрадником, тому — здається — і став жертвою своєї роздвоєнности й обстановки, а сильний і хитрий ворог України зумів її використати.

В офіційному оголошенні Берліну було подано, що його убили большевики, тоді, як місцева німецька влада роз-

вісила була в місті оголошення, в яких обвинувачувала в тому УПА.

Митрополит Олексій Громадський — роздвоєна душа — був разом із тим мудрою людиною, приємної, веселої вдачі. Він в історії Волині відіграв певну свою додатню ролю, напр., цілком зукраїнізував канцелярію Консисторії, проповіді виголошував українською мовою і видавав їх друком, підтримував Луцьке Церковне видання і т. п. Похований в Крем'янці в Богоявленському манастирі.

———x———

Ще до питання, як згинув Єпископ Олексій

Насвітлення в цій справі дає в своїй книжці „У наступах і відступах" М. Скорупський (див. рецензія), який в той час воював у рядах УПА, і в цьому вбивстві був очевидцем. На стор. 86—88 його цікавої книжки, під назвою: **Випадок** — подає, як трагічно згинув єп. Олексій. Отже, що він пише: „Хрін дав згоду і ми в числі 20 хлопців вибралися на шосу раненько, ледви світало. Недалеко шоси в лісі ми затрималися на сніданок перед акцією. Хлопці вже мріяли про те, як ділитимуть багату німецьку здобич. Макух жартома сказав, що ми забємо якогось попа і вернемо з нічим додому. На відтинку шоси Смига — недалеко переїзду залізниці Крем'янець-Дубно, в старих окопах на горбку заляг наш відділ. Від 5 до 8 год. ми виглядали німецьких машин. Вже була проїхала вантажна машина з робітниками. Пропустили ми ще одну машину з поштою — не зачіпали. Нам хотілося здобути зброю і ми чекали військової машини. Нарешті вже знудилось чекати і ми вирішили, що б'ємо першу, яка появиться, машину. За кілька хвилин загула таксівка, посипались стріли, зацокотів кулемет Руського. Машина захиталась як корабель на морі і раптом з'їхала в рів. Стріляючи, підбігаємо до машини і... своїм очам невіримо: з авта висипались 4 трупи, між ними один священик і єпископ Олексій (Громадський). Всі жахнулися — сталася фатальна помилка... Забрали ми архиєрейську течку і шапку, яку він віз у круглій коробці (білий архиєр. клобук) і чим скорше відійшли в напрямку табору. Думки між нами поділились, по дорозі одні говорили, що так йо-

му і треба, москвофілові, а другі цілком не схвалювали нашого вчинку. Мені самому було соромно і я вважав цю акцію за страшну помилку і за великий гріх.

Коли ми зайшли в глибину лісу, Чорнота відкрив течку, прочитав усі папері, які там знаходилися і... наші сумніви розвіялися"...

ОЛ. НЕПРИЦЬКИЙ-ГРАНОВСЬКИЙ

КІНЕЦЬ ЛИСТОПАДА

(Із циклю „Срібна наморозь")

Мороз вже відірвав мальовану листву
Від віття і нових бруньок листків майбутніх.
Гаї у спогадах красот ще незабутніх
Дрібним гіллям снують мережану канву.

А вітер десь погнався в поле і розніс
Співучих барв чудесні твори чародія.
Пожежа скінчена. Надходить друга дія, —
Бо час добу на зміну іншу вже приніс.

***

СНІЖИНКА

Краси осінньої пожежа опадає,
Мороз повітря крає, наче ніж,
І срібна наморозь на віттях наростає,
Віщуючи зиму на грані роздоріж.

А темні крила хмар, розправившись широко,
Несуть часу відмінности зворот, —
І тільки зрідка гляне неба синє око,
Як тихо наступа новий коловорот.

І в журнім настрої пригадується літо,
Що промайнуло, гей би та луна,
І всіх бажань, що мріялося, — не нагріто,
Бо осінь теж, мов сон, минає чарівна.

І ось сніжиночка на груди прилетіла,
За нею інші вітром нанесло,
І біла заметіль в повітрі затремтіла —
Й стежки минулого вже снігом замело...

К. Гірняк

ЛІСОВА ШКОЛА В БІЛОКРИНИЦІ б. КРЕМ'ЯНЦЯ

(Бл. п. сот. Гарячому присвячую)

Вийшовши із павільону Білокриницької Лісової Школи, ви маєте перед собою спортову площу; на право великий шкільний парк та гарний павільйон, а з північної сторони старий замок, обведений глибоким ровом. Цей замок був гуртожитком для учнів школи. Парк складався з численної кількости лісових порід, особливо кущових. Він був призначений для практичних вправ учнів із лісівництва і геодезії. Проте, за совітської окупації в 1939 р. і пізніше за німецької, він був страшенно знищений і проф. Браковський, один із найкращих польських лісівників (сам, здається, був литовського походження), цим знищенням парку дуже болів, а з ним і ми учні. До українського населення ставився з великою пошаною і зрозумінням, навіть будучи перед 1939 р. на високому пості-інспектора ліцеальних лісів.

Під час совітської окупації, школа далеко відкотилась від того завдання, яке вона повинна була виконувати. Спочатку, директором школи був якийсь Ахмадулін, що проте, будучи фахівцем, ще до певної міри займався фаховою сторінкою школи. Але після його перенесення до обласної управи лісів, на директора школи був призначений, при кінці 1939 р., москвин Сабєлкін, абсольвент Інституту Діялектичного Матеріялізму. Він не мав найменшого уявлення про лісівничі науки і їх школу, що і видно було нераз із його директив. Але тому, що після кличів компартії — кожний партієць мусить все робити, вміє він, чи не вміє — то наслідки його праці самі за нього говорили. Ще на вступі Сабєлкін нам заявив, що „вазмйом всє міропріятія, чтоби (певно подумаєте, щоби випустити добрих фахівців — помиляєтесь) вирвать етот націоналізм із вашіх ґалов"... Після такої заяви треба було вміло маневрувати у всіх акціях (тут треба зазначити, що в школі вже починала діяти сітка ОУН), щоб не наразити себе і школу на небезпеку.

Школа перейшла із підготовки фахівців по вирощуванню лісу на підготовку фахівців по експлуатації лісів. Цілком нормально. Москва не вважала за необхідне вирощувати українські ліси і зовсім не думала займатись прим. про-

блемою заліснювання степової смуги України. Навпаки, їй розходилось про підірвання економічного потенціялу України, про знищення українських лісів. Її гігантська воєнна машина потребувала алькоголів, целюльози, нітроцелюльози, цукрів і т. п. продуктів, які вона преспокійно черпала з українського деревна. Врешті, український дуб, високо цінений за кордоном, міг фінансувати різні імпортовані машини, що їх відсталий москаль не міг сам зконструювати. З такої щедрої кринички, як українські ліси, Москва старалась черпати — і черпає як найбільше, зовсім не завдаючи собі клопотів за наслідки такої господарки.

Під час німецької окупації школа знову повернула на свій перший шлях. При школі був відновлений Рільничий відділ, що за совітської окупації був розв'язаний. Одначе, в 1942 р. він був перенесений на Рівенщину.

Шкільний рік у 1941 р. почався дуже пізно, бо аж у листопаді, тому що замок і павільйон були ціле літо зайняті німецьким військом, а опісля чищення будинків, за звичаями „вищої раси", забрало багато часу.

Уже на самому початку війни, чи радше внедовзі після приходу німаків, було видно, що маємо до діла не з визволителями, а з вирафінованим і добре обрахованим у своїх акціях ворогом. Було видно, що окупант змінив лише шильд, але ціль його супроти зайнятої території є та сама, що й попереднього „визволителя", і що він вжиє відповідні заходи, щоби свою ціль осягнути. Дивлячись на це все, у нас виникла думка якось в інший спосіб використати цю школу, і рішили, що треба почати плекати силу нашої відпорности.

Це було цілком усвідомлене і після контакту старших учнів з молодшими, виринула необхідність введення до програми школи військового вишколу. Очі всіх були звернені на одного з професорів школи сот. інж. Гарячого. Сотник кінноти Української Армії після визвольних змагань попадає до Чехії, де в Українській Господарській Академії в Подєбрадах кінчає лісовий відділ і одержує диплом інженера-лісівника. В 1941 р. стає викладачем у Лісовій Школі в Білокриниці. Своєю енергійною поставою і ходою, рішучістю, скорою децизією у всіх випадках різних справ, проникливим і гострим поглядом, що, здавалось, просверлює наскрізь і заходить в найглибші закутини його співбесідника, він ско-

ро завоював повне довір'я і незвичайну пошану до себе всіх учнів. І якщо пізніше учні чи абсольвенти Лісової Школи були видні в партизанці моральними вартостями і бойовими якостями, то це вони повинні завдячувати сот. Гарячому. Він, знаючи всі тонкості молодечої душі, при кожній можливості старався защіпити їй духові якості і вплинути на молодь, щоби ті якості вона плекала. Щодо військових вправ, то він був у контакті з кількома найбільш досвідченими старшими учнями, передаючи їм необхідні пляни, що мусіли бути переведені в життя.

Почалось із ранішньої руханки, опісля в цикль шкільних зайнять були введені спортові вправи. На цих спортових вправах перероблялось всю програму військової муштри. Школа начисляла біля сотні учнів, з яких і була створена сотня із поділом на чоти і рої. Робочий день кінчався вечірньою збіркою, перевіркою, цілою низкою звітів і спільною молитвою. Вихід до міста був дозволений за перепусткою, яку перевіряв черговий „підстаршина". Учні починали засвоювати основи дисципліни і послуху, які пізніше стали підвалиною їх успіху.

На другий шкільний рік, себто восени 1942 р., вже було дві сотні учнів і військові вправи були ще більше удосконалені. Частина старших учнів проходила полевий і бойовий вишкіл, очевидно, не в рамках програми школи. Сили сот. Гарячого були, здавалось, необмежені. Він два рази на тиждень робив відправу „підстаршин", стежив за всім, скрізь був, аналізував кожного з учнів і знав можливості кожного. Рівночасно був і заступником директора школи, так що мав ще й інших безліч справ.

Щоби ознайомити нас хоч трохи зі зброєю, він робить старання перед Дирекцією Лісів у Луцьку і школа офіційно одержує . . . аж один кріс.

Поруч мисливства, на третьому році, приходить предмет стріляння (будучий лісничий мусить вміти добре стріляти!). Після докладного вивчення кріса, приходить трикутник націлювання із всіма поставами прицілу.

Треба догадуватись, що школа була об'єктом пильної уваги німецького управління в Рівному, про що можуть свідчити часті відвідини школи старшинами німецького СД (навіть в 1942 р. була пропозиція, щоби учні школи анґажу-

вались до німецької армії, на яку школа відповіла мовчанкою), і що воно пильно стежило за подіями в школі (є підстави твердити, що в тому неабияку ролю відіграли трьох поляків, що були на третьому курсі).

І ось одного похмурого дня, при кінці березня 1943 р., біля години 2-ої, коли в школі була обідня перерва, перед замком з'являються два „фольксваґени" гестапо і обсаджують всі виходи із замку, де був інтернат. Всі озброєні в машинові пістолі, які тримають в бойовому поготівлі. Це сталось так швидко, що їх майже ніхто зразу не помітив. Сот. Гарячий саме кінчив обід — він жив з дружиною в окремім будинку, але обідав у спільній їдальні разом з учнями, і нічого не передчуваючи, мав намір піти до павільйону. Вийшовши на двір, тут зараз наткнувся на двох гестапівців (треба сподіватись, що Крем'янецьке гестапо було добре поінформоване, де і коли найкраще стрінути сот. Гарячого), з яких один запитав: „Гер Гарячий?" На потверджуючу відповідь до його самих грудей спрямувались дві цівки машинових пістолів і коротке „не рухатись". На свисток одного гестапівця під'їхало авто і сот. Гарячий Павло за кілька хвилин був у Крем'янецькій в'язниці. Того самого дня був арештований др. Рощинський, коли повертав із лекції (він також був лектором у Лісовій Школі). Вечором обидва були розстріляні. Були відомості, що перед розстрілом сот. Гарячий кинувся на варту і був вбитий пострілом з боку. Фізично вони були знищені, але наслідки їх великої праці залишились і їхні учні ніколи їх не забудуть.

Незабаром набуті знання знайшли своє практичне примінення. Бурхливий 1943 рік порозкидав „славну Білокриницю" по всіх лісництвах і надлісництвах Волині, але не з ціллю виміряти лісові площі та сіяти ліс, а міряти ворожі хребти та сіяти кулі по обидвох окупантах.

ЧИТАЙТЕ, ВГЛУБЛЯЙТЕСЯ В КРАСУ НАШОЇ СТАРОВИНИ. ЗРОЗУМІЙТЕ ЇЇ ВАГУ ДЛЯ НАШОЇ НАЦІЇ.

Купуйте книжки проф. С. Килимника: Український Рік в Народних Звичаях, тт. I, II, III, IV. та зробіть замовлення на т. V, що саме готовий до друку.

Замовлення шліть на адресу автора:

Prof. S. Kylymnyk,

568 Dovercourt Rd. Toronto 4, Ont.

А. Господин

ЗАСЛУЖЕНІ ПОСТАТІ ВОЛИНСЬКОЇ ЗЕМЛІ

ОСЕЦЬКИЙ, ОЛЕКСАНДЕР-ВІКТОРОВИЧ,

Генерал УНР і винахідник

(Матеріяли для Енциклопедії Українознавства)

Народився в с. Вишнівець на Крем'янеччині в 1873 р. Покінчив рос. високі військові школи: Старшинську стрілкову школу в Ораніенбаумі, потім Військову Академію Ґенерального Штабу і Археологічний Інститут у Петрограді. Приймав участь в першій світ. війні проти німців. Нагороджений золотою зброєю. Був генерал майором. Якийсь час службу ніс в Україні де завжди бував в окруженні відомих старих українських патріотів. Був жонатий з укр. Марією з Жуковських. В 1917 р., по розвалі царської Росії, зголосився до послуг України і її армії. Під час большевицького пучу в Києві в січні 1918 р. бився 5 днів як рядовик за здобуття арсеналу (тодіж і отам. Петлюра бився як вояк). За Центральної Ради був командувачем Полтавського полку. За гетьманування П. Скоропадського організував Корпус Залізної Охорони і командував ним. В листопаді 1918 р., після оголошення гетьманом федерації з Москвою, ген. Осецький, разом з головним отаманом Петлюрою, як начальник штабу, провадить військову акцію проти гетьмана і німців. Дня 26 грудня 1918 стає Військовим Міністром в уряді УНР. На початку 1919 р. ген. О. від-

відує Західні області УНР і, по сформованню Штабу Дієвої Армії, дістає призначення Наказного Отамана військ УНР а з початком операції проти польської армії, командує холмським фронтом, в склад якого входили Ковельська і Володимир-Волинська група армії УНР.

На початку 20 р., по угоді уряду з поляками, ген. Осецькому доручено бути зв'язковим між українським головним командуванням і польським вищим командуванням, але ген. О. цей пост не прийняв. Тоді його призначено на голову Військово-Дипломатичної місії УНР в Бельґії.

Гідно уваги те, що ген. Осецький перший використав властивість фосфору, що світить в темноті, для бусолі, що потім поширився і на годинники. Цей його винахід зробив його ім'я відомим у цілому світі.

В останнє ген. О. жив у Франції, де по довшій недузі помер у р. 1936 як генерал-хорунжий штабу армії УНР. Залишив по смерти кілька рукописів з історії української визвольної боротьби, які ждуть видання.

М. І. МАНДРИКА

ЗЕМЛЯ ВОЛИНСЬКА

На торжищах в Версалі гандлярі
Тебе, як бранку, віддали на кпини, —
Країну Слави, Землю королів,
Оспівану поетами й святими.

Бо ласку мав в Версалі ворог твій,
Хоч і платив словами, не грошима,
Та у Почаєві, в обителі святій,
Молилася Марія перед Сином:

Щоб не глумився ворог на тобі,
Святинь не оскверняв хули рукою,
І край прийшов твоїм сльозам, журбі —
На ката більший кат пішов війною.

І хоч прийшов татарин у твій дім,
Не скинув шапки, сів під образами,
Та клубляться вже грози... Вдарить грім,
І буде суд останній над катами.

Проф. А. Холмський

ЖИТТЯ БАБУНІ СТРУТИНСЬКОЇ

Довголітній громадський діяч на ниві українській, ще за царської Росії, **М. Черкавський,** учитель гімназії десь у Басарабії, пізніше в Дубні й Луцьку на Волині. У Дубні він оженився з Марією Струтинською, тамтейшого собору протоієрея Струтинського донькою. Родина Струтинських — стара священицька родина — складалася ще з доньок Лідії й Анни, що дістали вищу освіту та вийшли заміж одна за відомого — проф. Валентина Садовського, друга за лікаря Петра Рощинського. Мама їх — **Ольга Степанівна Струтинська** — це та, якій присвячуємо цей спогад.

Старі Струтинські— заможні люди, залишили по собі в Крем'янці власну садибу, де за Польщі жили — вдова Струтинська, родина Черкавських, й, спочатку, панство Черновські, що мали двоє дітей: сина Юрія й доньку Наталку. Пізніше сюди переїхали з Костополя і з Рівного і панство Рощинські, муж і дружина — обидвоє лікарі.

Місце осідку цих людей, як казали в Крем'янці — дім Струтинської, став огнищем українського життя на цілу околицю. А особливо з моменту, як у часі вибору до першого Сойму в Польщі (1922 р.) проф. Черкавського було обрано до Сенату. Відомо, що всі мандати од Волині дістались українцям. Черкавський став першим головою Українського Парляментарного Клюбу в Польщі. Це принесло, отже, честь Черкавському, але й біду цілій родині. Росіяни, що дістали лише 1 мандат, розлютилися та почали ляти бруд на Черкавського. Поляки ввесь час докучали шиканами своєї поліції, що взагалі в ті часи інакше як „большевиками" — українців не називали. Тертя в самій репрезентації теж відбилися на нервах її голови, а все разом труїло життя цілої родини, цілого дому старої Струтинської. Коли ж скінчилася каденція Сойму й прийшли нові вибори, вже при зміненій виборчій ординації, сенатор Черкавський остався поза бортом, а в родину прийшла матеріяльна скрута. У Варшаві училися діти — двоє студентів, а праці ніякої, хіба раз на місяць гонорар за статтю в „Духовному Сіячі", де писав під псевдо „М. Кс.". Незабаром прийшла страшенна хвороба — зараження крови, якої набрався від подрапання нещасним котеням, яке підібрав на вулиці, рятуючи його від дощу й холоду. Далі кілька місяців у ліжку, перше в Крем'янці дома, пізніше у Львові в лічниці — і смерть у Львові в лікарні в 1929 році.

Тимчасом виросли діти. Доня вийшла заміж за лісового інженера Білинського. Син кінчив Торговельну Академію. Вдова М. Черкаська дістала сталу працю в канцелярії Волинської Духовної Консисторії. Приїхала до Крем'янця настало родина Рощинських, що — як лікарі — заволювали собі велику симпатію громадянства. Стало краще жити й спокійніше, стало веселіше і в хаті бабуні Струтинської. Докучала хіба все далі польська поліція, що — мовляв, у тій хаті — Україну роблять, коли тут є Польща. Та до того вже звиклося.

Аж прийшов 1939 рік, почалося „визволення українців". Прийшли на Волинь „визволителі" зі сходу. Помирилися з „ визволителями" з захо-

ду: Молотов і Гітлер стали приятелями, поділившися Польщею (в тому Волинню). Большевики на своїй пайці почали прибирати до ямів, в'язниць, Сибіру й Казахстану всіх неприхильних і небажаних „визволителеві" „націоналістів", „контрреволюціонерів" та інших ворогів народу. А німці, як приятелі, дістали право забрати до себе з большевицької пайки своїх людей, цебто тих німців, що народилися в Польщі. Малпуючи німців і большевики з німецької пайки почали забирати за Буг українців до себе. Тимбільше, що стало відомо, наче німці не дозволили мадярам постріляти всіх полонених українців, що пішли битися за Закарпатську Україну.

Люди стали уживати всяких засобів, щоб утікти з-під большевиків. Вночі кидалися кущами через границю, хто зимою в заверюху обходив задрималого вартового, хто під стрілами перепливав річку Сян, Буг, хто — нарешті — накладав головою. Інші знов видавали себе за уродженого в Польщі, отже за сталих мешканців Польщі, фальшували документи і йшли до Комісії, де таким давалося перепустки на виїзд на німецький бік.

Цим останнім засобом хотіла покористатися і Наталка Білинська (внучка бабуні Струтинської), що Совіти застали її саме в Крем'янці. Чоловік її був лісничим коло Ченстохови. Вона приїхала до бабуні пережити пологи. Тепер усе це минуло, а донечка її Оля рахувала коло року життя. І Наталя пішла до німецької комісії.

— Мій чоловік є лісничим у Ченстохові. Я приїхала до Крем'янця до матері на час своєї хвороби і тут мене застала війна. Тепер дитині моїй уже коло року життя. Стало я живу в Польщі, хочу тепер повернутися до дому, до мужа.

— Ви, товаришко, где роділась? — перебив німця представник большевицький у Комісії.

— В Крем'янці, — наївно відповідає Білинська.

— А, в Кременце? Так ви ведь советская гражданка. Ви хотите удирать от Советской власти?...

Німці, звичайно, цієї „советської" громадянки не взяли, а взяли її большевики. Вже за кілька день п. Білинська була заарештована і посаджена до в'язниці. Дитинка залишилася на руках бабуні, пані Марії Черкавської. А за декілька днів пізніше п. Черкавська поїхала за дочкою, несучи на руках маленьку внучку Олю до Казахстану; поїхала разом, одним із чергових ешалонів „теплушек", що ними вивозили всю б. лісову сторожу б. Польщі.

Тринадцять місяців просиділа у в'язниці Білинська у Крем'янецькій в'язниці, чекаючи своєї долі. Коли, зараз по відході із Крем'янця большевиків, автор розшукав одну жінку, що сиділа у в'язниці з п. Білинською в одній целі, ця жінка розповіла:

— Пані Наталка останньо була вже не в своїм розумі. Тужила за дитиною, за домом. Десь за місяць-два до початку німецько-большевицької війни її з целі забрали. Кажуть, що вивезли. Вивозили частину наших із в'язниці, забрали й Білинську.

— Їх дійсно вивозили із Крем'янця, — твердила собі по місті людська фама. Люди бачили, як в'язнів провадили до потягу. А напевно стало відомо, що посилки для Білинської з якогось часу перестали брати.

Марію Черкавську з маленькою Олею на руках завезли до Казахстану, звідки подала свою адресу й просила помочі. Їй посилали реґулярно що кілька тижнів посилки, але не про всі були вістки, що адресатка їх отримала.

Коли ви у ці дні заходили в дім бабуні Струтинської, розмова точилася гут тільки навколо того, що стареньку боліло: діти, внуки, правнучка та їх біда.

Тимчасом Сталін і Гітлер посварилися. Прийшов день 22 червня 1941 р. Заговорили гармати, замовкли большевицькі тузи. Большевики почали тікати і вже за десять день Крем'янець опинився в руках німців.

Німці, увійшовши до міста, зробили погром жидів, декого убивали, а багатьох пограбували. Дозволили вулиці грабувати б. совітські інституції і склепи. Відчинили на три дні в'язницю. Книга в'язнів, залишена на столі вартівні, писана рукою, яка виводила каракулі, — показувала цифру ув'язнених у пару тисяч. Але чи то були всі? Чи не було ще другої й третьої, що забрали з собою?... Серед записаних була значна кількість розстріляних; деяка кількість означена значками, що чи не були на черзі до розстрілу. Деяких зовсім не вписано, хоч відомо, що були свого часу заарештовані. Із розкопаних на дворі ям і в хлівах добули коло 100 свіже забитих людей, що були ще живими за кілька день до приходу німців. Але всіх не розкопали, німці не дали часу на те. Не всіх із розкопаних розпізнали, так були тіла змасакровані. В'язницю нові володарі скоро замкнули й почали її виповнювати новими жертвами.

Серед розкопаних і серед розпізнаних убитих Крем'янчан не знайдено було тіла Білинської. Але чи то доказ, що Наталку вивезли? А чи не лежить вона серед тих, кого не встигли люди розкопати?

В родині Струтинської, як і в усіх Крем'янчан, посумували над убитими, помолилися за них Богу, і з непевністю в те: жива, чи мертва п. Наталка — повели дальші дні свого смутного життя.

Бабуня Струтинська тяжко переживала дні 1941 р., в сльозах спроводжувала їх. Своїх материнських терпінь за дочку, внучку й правнучку ані на хвилину не позбавлялася. Щаслива була хіба тим старенька, що не знала тоді, що це лише цвіточки, а ягоди ще впереді. Тішилась, що з Варшави приїхав, по кількох роках відсутності, внук молодий економіст Юрій. За ним прибув зять Володимир (Білинський), покинувши свою Ченстохову. Обидвох німці покликали до праці: Юрія настановили директором господарського банку в Крем'янці; Білинського поставили надлісничим у Суражі коло Крем'янця.

Почалося „нове" життя в Крем'янці, життя під німцями. Перші дні воно було повне сліз від знахідок у розритих побольшевицьких свіжих могилах; уже за кілька тижнів, повне настороженности до німців, а уже за чверть року аж вороже до них наставлення. Німці не приятелі, а такіж вороги. Принесли не визволення, але розумово-методично запрова-

джуване рабство. Принесли життя повне сліпої звірячої жорстокости й ненависти до людей.

Вся українська громада міста й цілої України скоро віджахнулася від нових „визволителів", що прийшли з заходу. А в домі, де так легко дихалося українцеві, в домі Струтинської, за спільним столом якої так легко й щиро обмінювалося між собою думками, ціла українська громада міста й околиць, стало тихше й рідше. Може, ніхто не писав доносів на дім цей німецьким гестаповцям, але власні очі й вуха вони самі мали. Адже і др. П. Рощинський, і др. А. Рощинська, і дир. Ю. Черкавський все були так послідовні в своїй одвертості, що трудно було їм виявити із себе прихильність до нових „визволителів", що несли краєві смерть, коли всіма своїми вчинками зраджували свою відразу до українців. Тому німці дуже скоро переконалися, що ці лікарі і директор банку з дому Струтинської не є і не стануть їх рабами німими, ані щирими приятелями, або хоч підхалимами.

В іншому місті розповідаю, як прийшло до того, що 23 лютого 1942 року всіх їх трьох дорослих і здорових із дому Струтинської, одного дня і одної години, заарештували й розстріляли на дворі Крем'янецької в'язниці. За що? — Я про це пишу в іншому місці й окремо. Тут скажу загально, що це було тероризування людности, а найперше інтелігентної верстви. Але разом з цим з боку німців це була та найдурніша дурість, якої взагалі коли-небудь допускався так розумний і українцями завжди поважаний народ. Цим дурним вчинком німці поставили собі хрест.

А тепер назад до бабуні Струтинської. Так їй в один день і годину забрали другу трійку дітей. Це сталося в час, коли вже старі сільські баби на торгу міста, не криючись, балакали на тему, що — „ми, мовляв, не жиди; нас — як баранів — не поріжуть, бо перша я йому горло зубами перегризу". Та таке почуття не було знане тій старій інтелігентній жінці. Тому довго крили од неї страшенну правду про її дітей. Вона бачила сама гестапівців, як вони від обіду забрали їх, і довший час виявляла своє піклування про них, як про заарештованих... надію мала що випустять...

— Чи занесли що до в'язниці сьогодні? Чи пам'ятали, Юстино (служниця), що завтра передача до в'язниці?... Чи приготувала для всіх білизну?...

Але надійшли дні, що перестала вже сама вірити, що її діти живі.

— Їх, мабуть, постріляли німці? — зустрічала тим питанням тих, хто приходили її відвести від тих думок про справді страшну дійсність.

Але й на цьому не випила востаннє свою чашу страждань бабуня Струтинська. Її чекала ще інша історія-трагедія.

Чоловік Наталки Білинський, повернувшись з Ченстохови, став надлісничим у Суражі. Це село, оточене лісами, стало за німців скоро одним з центрів повстанського протинімецького руху. Його не обминали й „молодці" большевика Колпака. Жити там і керувати охороною таких лісів, що кишіли від озброєного люду, було тяжко і небезпечно: до надлісничого мали претенсію і ті, що в лісах перебували, і німці, що вимагали там „порядку" і „роботи": заготовки й вивозки матеріялів.

— Як там бідний Володя мучиться в тому Суражі — ту й вздихала перед знайомими бабуня Ольга Степанівна.

Аж у квітні 1942 р. інж. Білинського німці перенесли до Білої Криниці до лісової школи за директора школи. Він переїхав до Крем'янця в дім бабуні, — бабуня втішилася. Адже мала до кого в хаті заговорити поза Юстиною, що від часів большевиків почала „ґедзкатися":

— „Цей дім і все що в домі — моє, бо я давно тут працюю", — почало часами зриватися їй з язика.

Ольга Степанівна жила тепер із зятем-внуком, тішилася, що не сама, що є кому й як спинити Юстину в її вибухах. Але чаші терпінь вона ще не випила до кінця. І надійшла наступна її доза.

Десь у серпні 1943 р., на початку — надійшло телеграфічне зарядження форстмайстера із Луцька до директора лісної школи: зараз же директорові приїхати до Луцька. Легко було сказати тоді: приїхати! Але як? Це був на Волині час дуже злої комунікації. Партизани рвали залізниці, стріляли з лісів на авта і т. п. Це все казало, що до Луцька не можна доїхати, або небезпечно їхати і потягом. А більш-менш надійний засіб сполуки — ровер і власні ноги. Білинський мав власного мотоцикля і вирішив їхати до Луцька мотоциклем. Поїхав.

З Крем'янця до Луцька по шосі 90 кілометрів, а їхати треба через село Смига, що лежить на середині шляху між Крем'янцем і Дубном. Смуга — це в переважаючій більшості польська оселя на терені маєтків бувшого Крем'янецького ліцею ім. Чацького. Там залізнича стація, великий тартак, фабрика меблів, лісництво, школа столярів, фабрика фан'єри, костел, школа. Отже — культурний сільський центр.

На серпень місяць 1943 р. таких, ще „живих", пунктів на Волині було вже дуже мало. Вони були знищені або в боях при пересуваннях військ, або були понищені відділами УПА. Але Смига ще трималася ціла й працювала на всю пару день і ніч під охороною батальйону війська, набраного німцями з „народів Росії" (полонених), під командою, звичайно — німців.

Отже інж. Білинський пустився мотоциклем до Луцька. Поїхав. Дорога через Смигу. Іронія долі захотіла, щоб йому під Смигою попсувся мотоцикль, — їхати далі ніяк. Мусів затриматися в Смизі, щоб машину поладити в тамтешніх майстернях. Зупинився в директора тартака, українця Мокія Савича Нестеровського. Цей чоловяга вже тримався на свому відповідальному становищі ціною ситого обпоювання й годування німецького ляндвірта, що був до нього приставлений ходити по п'ятах. Зупинився й заходився коло направи мотоциклю. Перебув у нього добу, поладив мотоцикля й поїхав далі, тривожений спізненням... А повернувшись за день до Крем'янця був одразу ж заарештований гестапом і посаджений до в'язниці; бо в Смизі тимчасом сталося таке: Вже другої ночі на світанку, як від'їхав Білинський із Смиги до Луцька, на тартак у Смизі напали партизани. Саме нічна варта зійшла зі стійок і почала вмиватися коло криниці, щоб потім іти на відпочинок. Підходила тоді ж нова зміна робітників, нічна зміна залишала терен заводу. Та з раніш-

німи робітниками прибули до тартака, перебраними за робітників, і партизани УПА. Вони у кошиках з їдою поприносили гранати та іншу зброю й, увійшовши до тартаку, закидали його гранатами й підпалили. Кинулися на обезброєну нічну й озброєну варту, що вдень не була так численна, як уночі — і її побили й обезброїли. В один момент на спокійному перед тим пляцу піднялося пекло. І це пекло на 11 годину скінчилося тим, що німецьке військо СС, із сусіднього Дубна прибуло з тяжкою зброєю, розстріляло дир. Нестеровського з цілою родиною (дружина й два сини) та ще 22 людей, а за Білинським почало полювати. Йому закинули, що він напередодні подій приїздив умовлятися з Нестеровським, як перевести справу задуманого нападу.

Звичайно, так воно не було, хоч таке „геройство" Нестеровського й Білинського могло б декому із завзятих дуже тепер імпонувати. Зрозуміло, що щастям Білинського було, що його не було вже в Смизі, коли напад стався. Це урятувало його від певної смерти разом з родиною Нестеровського та рештою (мені невідомих) 22. Заарештований уже два дні пізніше, він мав змогу вже з окостенілими гестапівцями розмовляти на розум, тим більше — що добре володів німецькою мовою. Документально довів, що був викликаний до форстмайстра до Луцька, що дійсно йому в дорозі мотоцикль поломився і він його був змушений ладити в смизьких майстернях, за дозволом тамтешнього ляндвірта, — і після двох тижнів сидіння у Крем'янецькій в'язниці, під загрозою кулі в лоб, Білинського випустили.

Легко зрозуміти й відчути муки нових терзань бабуні Струтинської, що новою зморою на неї цим випадком упали. Тяжко було, відвідуючи її, піддержувати на дусі цю коло вісімдесятлітню мученицю, коли зверталася до вас з питанням: — Як вам здається, чи випустять Володимира?

Німці його випустили, але поставили категоричну вимогу: „добровільно" і зараз же виїхати до Німеччини, бо тут він не може залишатися. З тим разом замкнули лісову школу, а в інтернаті помістили гестапівців.

Коли німці втікали вдруге з України на початку 1944 р., до Крем'янця вони вступили 22 березня. Тоді велика родина Струтинських-Черкавських репрезентувалася уся в одній бабуні Ользі Струтинській, що залишалася на опіці служниці Юстини, вже теж старшій жінці, яка почала проявляти зі сходу занесений „лібералізм".

Не знаю, що і як далі було з бабунею Струтинською. Вістки з Крем'янця доносили таке: По приході знова большевиків, Марія Івановна Черкавська з внучкою Олею повернулася з Казахстану додому, але страшенно бідувала. Потім їй знову загрожувала висилка з Крем'янця на схід. Пані Білинська померла в зсилці десь на Алтаї. Бабуня Струтинська померла 1945 року, передтим ще поховавши свою братову, дружину її брата о. прот. Михалевича, що був тоді настоятелем Крем'янецького собору.

Маємо до продажі гарно оправлені із золотими надписами книги: Св. Почаївська Лавра і Словник Шевченкової мови. Ціна Почаївської Лаври 6 дол., а Слов. Ш. мови 3 дол. з пересилкою.

П. Шандрук,
Ген. Штабу Генерал-полк.

ПАМ'ЯТІ ГЕНЕРАЛА ВОЛОДИМИРА САЛЬСЬКОГО

Дня 5-го жовтня, 1940 р. на еміграції у Варшаві, під час німецької окупації, помер один з найвидатніших українських старшин Генерального Штабу Генерал Володимир Петрович Сальський.

Народився Покійний на Волині в м. Острозі 28 липня 1885 р. Військову освіту побирав у Віленській Військовій Школі, а в р. 1912 з відзначенням закінчив Академію Генерального Штабу.

Займав різні штабові й командні посади в 55-й російській дивізії. Під час 1. світової війни був командиром батальйону, потім начальником штабу 33. рос. дивізії. Був нагороджений за бойові заслуги між іншими золотою зброєю, орденом Французької Гонорової Легії й в Українській Армії Хрестом С. Петлюри.

Вперше я запізнався з Покійним, коли він по скінченні Віленської Військової Школи в 1905 р. був призначений до 126 Рильського піх. полка, що стояв у Острозі. Я тоді був учнем 6. кл. Острізької гімназії. Гімназія і полк досить часто уряджували в зимовому сезоні вечірки, на які запрошувалося взаємно старшин з полка, а вони до себе три старші кляси гімназистів. Молодий красунь Володимир Петрович, тоді підпоручник, був окрасою тих балів і, пам'ятаю, за ним пропадали впрост всі учениці старших клясів Острізької жіночої, т. зв. Блудівської гімназії, яких теж завжди запрошувано на балі. Невдовзі потім я вже бачив підпоручника В. Сальського в уніформі батальйонного адютанта.

Між іншим разом зі мною в гімназії вчилися два брати Генерала, йшли на дві кляси нижче від мене, старший з них Олекса згинув у нерівнім бою з москалями під Новим Базаром.

З хвилиною проголошення в р. 1917 української державности, Генерал, тоді в ранзі підполковника, зголошується до українського війська. Займає різні посади, в травні 1919 р. призначається Командиром Запорожського Корпу-

су, з яким у складі групи генерала Кравса бере участь у здобутті Києва 31 серпня.

В 1920 р. Генерала призначено Військовим Міністром і йому Українська Армія завдячує уложення першої сталої організаційної схеми. З невеликою перервою Генерал В. Сальський був нашим Військовим Міністром аж до смерти.

Забрало б багато місця докладно переповідати про оперативну та організаційну працю Покійного, та це й не є потрібне, бо все наше вояцтво і громадянство про це знає.

В 1927 р. постали можливости розгорнення підготовчої праці на випадок можливої нашої участи у змаганні вільного світу проти червоної Москви. Власне тоді, у березні того року, мене було призначено спочатку начальником 1. секції Штабу Військового Міністра, а в кілька місяців пізніше — в. о. начальника Штабу зі збереженням моїх функцій начальника секції.

Штаб складався з 3-х секцій: 1. — організаційна, 2. — розвідча, 3. — пропагандивно-інформаційна. На чолі 2. секції став генерал В. Змієнко, на чолі 3. — професор Л. Чикаленко, а його помічником був інженер Я. Танцюра. Цілість праці Штабу була безпосередньо в руках Генерала В. Сальського.

Тоді саме я мав можливість найближче пізнати велику військово-наукову і політичну ерудицію Покійного.

1. секція складалася з відділів: організаційного, мобілізаційного, персонального, вишколення і секретаріяту. В секції працювали: полковник А. Кмета на відділі вишколення, — то старшина з великою ініціятивою і великим військовим знанням та політичним і громадським виробленням. Полковник Кмета зорганізував на европейському терені (Польща, Німеччина, Румунія, Франція, Чехословаччина, Балкани з Турцією) так у нас офіційно звані „шкільні групи", що під тою скромною назвою стали мобілізаційними та організаційними осередками. Хотів би тут спеціяльно підкреслити, що нам справді тоді дуже пощастило знайти відповідних вояків як керівників тих осередків. Серед них, а було їх разом біля 40, спеціяльно вирізнявся енергією та самовідданістю в праці й виконанні директив та в створенні, так би мовити, кількох підосередків, полковник В. Филинович, що своєю діяльністю обняв Болгарію та Югославію. В Румунії

дуже велику енергію виявляв полковник Г. Порохівський. В Турції своєю активністю та політичною поінформованістю вирізнявся сотник М. Забєла. Відділ персональний провадив пок. полковник О. Виговський; він у тій праці спеціяльно відзначався систематичністю і докладністю. Вдалося зібрати майже всі Накази Війську та Накази Головної Команди і реґістраційні картки на старшин і навіть підстаршин, що перебували в складі Армії УНР в рр. 1917-20. Був укладений, як ми називали, „синодик" на старшин, це книга дуже великих розмірів у кількох екземплярах з короткими але докладними даними про перебіг їхньої служби. Оскільки пригадую, було зареґістровано понад 3,600 старшин, в тім 65 генералів, і біля 900 підстаршин. Цілий архів Міністерства Військових Справ, а в тім накази і реґістраційні картки перебували на переховуванні у НТШ у Львові. При великій і дуже сприяючій допомозі Директора Бібліотеки НТШ професора В. В. Дорошенка мені особисто вдалося посортувати ті документи і перевезти їх до Штабу. Вони враз із даними, що ми одержували від „шкільних груп" та наших дуже численних теренових зв'язкових, послужили матеріялом для укладення того „синодика".

Відділи мобілізаційний та організаційний в Штабі ген. Сальського провадив автор цього спогаду. Було підготовлено всі необхідні дані для організації відділів і частин від рою до дивізії включно з обчисленням узброєння індивідуального і тяжкого, з обчисленням матеріяльного всіх родів і санітарного забезпечення. Було теж укладено „мобілізаційний план" і „мобілізаційний розпис". Передбачалося стягнути до певного району на українських землях на протязі 3—5 тижнів певну кількість вояків, щоб можна було на протязі дальших 3-х місяців зорганізувати і перешколити на початку 2 бригади. Мушу тут згадати, що одною з перспектив був розрахунок на те, що громадянство Західних Українських Земель візьме участь у творенні української збройної сили, зокрема українська патріотична молодь згуртована в „Лугах", якими так вміло і твердо керував тодішній полк. нашої Армії, генерал Р. Дашкевич. Іншою перспективою був розрахунок на поповнення наших бойових рядів спонтаничними дезертирами і полоненими з рядів червоного війська.

Разом з цією працею відділ організаційний займався укладенням статутів і різних приписів для війська, користаючи з польської, німецької (за ласкавою допомогою УНІ в Німеччині через дир. І. Мірчука) і французької військової літератури та підручників. В тій праці нам багато допомагав майор інженер І. Зваричук, що був секретарем секції.

Крім цієї засадничої праці на секцію було покладено обов'язок виготовляти все біжуче листування, що виходило у світ за підписом Військового Міністра. Таким чином секція під тим оглядом була фактичним його штабом.

В 1936 р. я пішов контрактовим старшиною до Польської Високої Військової Школи. Отже перебував у співпраці з Генералом В. Сальським повних 9 літ.

Усю працю в Штабі провадилося за безпосередніми вказівками Генерала Сальського. Іноді важливіші справи розглядалося в присутності Св. п. Президента А. М. Лівицького, що завжди виявляв глибоке зацікавлення і велику ерудицію у військових справах, між іншим у такій справі як приділення на стаж до чужоземного війська наших видатних вояків. В таких засіданнях брали участь крім Генерала Сальського генерали В. Кущ, В. Змієнко, М. Безручко і весь склад Штабу. Між іншим Президент А. Лівицький був великим прихильником впровадження для війська орденських нагород і за його ініціятивою було вироблено статути орденів — Св. Володимира, Св. Ольги і Св. Андрія.

За 9 літ праці під керівництвом Св. п. Генерала В. Сальського я мав можливість не тільки вчитися від нього, але придивитися його великому і глибокому інтелектові. Повний толеранції і льояльности до своїх підлеглих, Генерал Сальський з великим тактом умів покерувати ними, націхувати їхню працю. Але притім був вимагаючим зверхником. Не було нагоди в тій праці, щоб Генерал Сальський не виявив глибокої військової та політичної ерудиції, авторитетного вирішення кожної справи, далекозорости в оцінці біжучої ситуації та її впливу на майбутнє. Дуже часто поза службовими годинами Генерал провадив зі мною розмови на політично-військові теми в так би сказати, дидактичному сенсі, не виявляючи до кінця своєї думки, але вміло напро-

ваджуючи на аналізування обставин для логічного висновку. То було правдивою насолодою співпрацювати з таким зверхником.

Ті часи співпраці дали мені добру науку, навчили думати, може навіть навчили відповідно викладати свою думку в логічній системі на папері. Знаючи мою деяку історично-наукову підготовку, Генерал Сальський завжди користав з можливости, щоб я інформував його про історичні погляди на певні воєнні події, зокрема ми завжди дискутували про воєнну діяльність Ганнибала та обох Сципіонів Африканських, іноді дискутували над воєнною діяльністю маршала Ф. Фоша. То була моя пасія. В міру моїх скромних знань, які я завдячував (що до Ганнибала і його противників) моєму професорові старожитньої історії в Ніженському Інституті Л. Бурзи (Boursy), французові родом, б. полк. Л. Ґ. Кексгольмського полка російської армії.

Дуже часто ми говорили про нашу ближчу Батьківщину — Волинь, про її історичне минуле, про її традиційно-державницьку ролю в історії України, зокрема в недавньому минулому. Завжди згадував Генерал з великим пієтизмом часи свого перебування в Острозі, а я оповідав про наші (старших клясів гімназії) оглядини замків у Острозі, Межирічу, про екскурсії до Крем'янця, Дубна, Почаєва . . . та по Горині. Незабутні часи, незабутнє життя в прекрасній рідній Волині!

Покійний Генерал В. Сальський овдовів у р. 1934. Його покійна дружина Надія Михайлівна, велика патріотка, крім чарівних властивостей Пані-Дружини — була красунею. То була під кожним оглядом прекрасна пара молодого, повного життя подружжя.

Покійні мали одного сина Юрка, що розумом, серцем і душею вдався у своїх батьків. Він студіював у Французькім Ліцею у Варшаві, а під час 2. світової війни був летуном в Англії, де дуже відзначився, здобувши рангу капітана. Тепер у високій ранзі працює як інструктор летунства в ЗДА.

УВАГА! Як лише міняєте своє мешкання, будьте добрі подайте нам свою нову адресу, щоб ми не посилали видання на стару адресу. — **Адм.**

О. Миколайський

НЕЗАБУТНІЙ ПАМ'ЯТІ РОДИНИ РОЩИНСЬКИХ

(До історії нищення українців гітлерівським режимом)

Дня 23 лютого 1943 р., гітлерівські кати розстріляли у Крем'янці добре знаних на Волині і Поліссі лікарів і громадських діячів: Петра Федоровича і Ганну Іванівну Рощинських. Петро Федорович народився 18 березня 1890 р. у сім'ї священика на Полтавщині, а Ганна Іванівна у Крем'янці, де її батько був протоєреєм і професором Духовної Семинарії.

У першу світову війну Петро Федорович працював уже як фронтовий лікар і там застала його революція. Коли розпадалася царська армія, Петро Федорович переходить до українських частин і там виконує працю та дає лікарську поміч українським боєвикам, що бились проти ворога за визволення батьківщини. З тими боєвиками переходить він в 1920 р. до Польщі, бо такий приказ дістали українські частини від Головного Отамана. У таборах тяжко було йому сидіти, він був людиною праці, як фахової так і громадської. З трудом видістається він у 1921 р. з табору і переїжджає до Рівного на Волинь, де дістав працю у тамошньому шпиталі як ґінеколог. Там же працювала і Ганна Іванівна як лікар практикант. Там вони познайомились і в році 1924 одружилися. При кінці того ж року дістають потрібні їм нострифікаційні дипломи і потрібні документи на виконування лікарської практики і виїжджають на стало працювати до Костополя. Як ідейні громадяни приступили вони рівночасно і до громадської праці. Ганна Іванівна взялася за організацію Союзу Українок, котрий у короткому часі поширив свою діяльність під її головуванням на цілу Костопільщину. Петро Федорович став одним з піонірів кооперативної праці. Як голова надзірної ради повітової кооперативи, довів ту установу до надзвичайного розвитку і поширив сітку кооператив у цілому повіті. Як член соймику, гідно заступав інтереси селян Костопільщини перед переслідуваннями польської адміністрації. В їхньому домі одержували селяни не тільки лікарську поміч, але також і поради у всіх громадських справах. Не було села ані присілка на Костопільщині, де би Рощинські не відвідували хворих. Коли приходили бідні хворі селяни, то опріч безплатної візити, діставали ще гріш на купно лікарств. Не раз і не два упоминав

Костопільський староста Рощинських, щоби покинули громадську працю, а займалися виключно фаховим званням. Коли упімнення нічого не помогло, то староста рішив за всяку ціну викинути їх з Костополя. Тому що ревізії у їхньому домі не давали обтяжуючих доказів на заарештовання, поліція примусила власника дому, виповісти їм мешкання. По всяких інтервенціях у воївідстві і різних перепетіях, Рощинські були змушені в 1938 р. переїхати до Крем'янця і замешкати в домі матері Ганни Іванівної. Не покинули вони і в Крем'янці громадської праці, допомагали і співпрацювали в українських установах, де тільки вимагала потреба.

З вибухом польсько-німецької війни, Петра Федоровича арештують і вивозять до Берези Картуської. По повороті до Крем'янця, де застав уже большевицьку владу, побачив, що йому, як українському старшині, помилування не буде і він виїжджає до Львова, а по кількох місяцях перебування там переходить весною 1940 р. до Холма. Ганна Іванівна залишилася зі старенькою матір'ю у Крем'янці і її, як фахівця лікаря, призначують директором загального шпиталя.

Коли гітлерівська армія у червні 1941 р. вмашерувала в Україну, Петро Федорович вертає до Крем'янця і його українська округова управа назначує повітовим лікарем. Не довго прийшлось йому побути і на цьому місці, бо з приходом німецької цивільної адміністрації на чолі з округовим комісаром Міллером, Петра Федоровича, як „українського шовініста" на донос фольксдойтша-лікаря, забирають, а в кілька днів пізніше він дістає доручення виїхати до Вишнівця на помічника директора у маленькому шпиталику. Коли ж він відмовився туди виїхати, загрожено йому консеквенціями і позбавленням права виконувати приватну лікарську практику, а фактично вписано його і Ганну Іванівну та їх сестрінка на листу закладників.

З початком 1943 р. над Волинню зависла вже була тяжка атмосфера, у зв'язку з відходом української поліції у підпілля. Чулось, як то говорять, у повітрі, що Гестапо тої дезерції без санкцій не залишить, лише ніхто не знав, де і коли наступить початок. Та не довго довелось чекати. Українські партизани на Крем'янеччині задумали зробити наскок на в'язницю у Крем'янці і звільнити заарештованих Геста-

пом своїх товаришів. Ціла акція була підготована дуже примітивно, бо Гестапо довідалося про повстанську таємницю два дні перед нападом і поробило всі охоронні засоби. З нападу вийшло тільки те, що кількох партизан були гестапівцями поранено. Щоби показати німецьку силу і жорстокість та дати пострах на подібні наскоки в інших місцевостях, видано наказ окружному комісарові у Крем'янці, видати Гестапові до розстрілу найбільш свідомих і активних українських діячів з листи закладників. Окружний комісар Міллер якраз і чекав нагоди, щоби помститися на Петрові Федоровичеві за непослух. Та трагедією у родині Петра Федоровича сталося найгірше те, що гітлерівський опришок наказав розстріляти не лише Петра Федоровича, але також Ганну Іванівну і сестрінка їхнього Юрка, сина бл. п. сенатора Михайла Черкавського.

О так, 23 лютого 1943 р., о годині 5-ій по полудні, на подвір'ї в'язниці згинули від ворожих окупантських куль три особи з однієї родини, залишаючи без опіки 76-ти літню стареньку матір, Ольгу Степанівну Струтинську (Див. про неї іншу статтю).

Таке вже було видко призначення, що Петро Федорович і Ганна Іванівна Рощинські стали першими жертвами фізичного винищування української інтелігенції Волині, гітлерівськими опришками.

Хай та Крем'янецька земля, в яку впали їх тіла від ворожих куль і присипані без трун, та мільйони інших подібних жертв в Україні, стануть історичним доказом, з якими плянами йшла гітлерівська орда в Україну. Хай ті жертви свідчать, що український народ не був союзником, чи прихильником Третього Райху.

ПРИМІТКА: Про Ганну Рощинську було докладно згадано в ч. 1. Л. В. ст. 88. — **Ред.**

ПРОСИМО ЗВЕРНУТИ ЗБІРКОВІ ЛИСТИ ІДВ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ХТО ЇХ ЩЕ НЕ ЗВЕРНУВ ХОЧ БИ Й ПОРОЖНІ. СКАРБНИК ІДВ.

БІБЛІОТЕКА ІДВ ЗБИРАЄ АБО Й КУПУЄ УСІ СТАРІ ДОВОЄННІ ВИДАННЯ З ПІВН. ЗАХІДНИХ ЗЕМЕЛЬ. НЕ НИЩТЕ ЇХ.

С. Гординський

ЛЕОНІД МОЛОДОЖАНИН

Біографічно-мистецька довідка

Автор нагородженого першою премією проєкту пам'ятника Т. Шевченкові у Вашінґтоні Леонід Молодожанин (Мол) народився на Волині в 1915 році. Батько його був гончар і майбутній мистець змалку виробив собі почуття форми і матеріялу. Мистецтво студіював він у Відні, Берліні і закінчив Академію Мистецтв у Газі в Голляндії, після чого переїхав у 1948 р. на постійний побут до Вінніпеґу в Канаді.

Тут він швидко увійшов у канадське мистецьке життя. В 1952 р. мав він свою першу індивідуальну виставку у Вінніпеґській Ґалерії Мистецтва, де минулого року була виставка Архипенка, і постійно бере участь у виставках Королівської Академії Мистецтва в Оттаві, в Музеї Мистецтв у Монтреалі, в Мистецькій Ґалерії Гамілтону і в Торонтонській Ґалерії Мистецтв. Деякі з тих виставок були конкурсові і тут наш мистець добув різні нагороди, м. ін. Загальноканадійської виставки у Вінніпеґу в 1957 р. і закупні нагороди в Гамілтонській Ґалерії мистецтва в 1957 і 1959 рр., почесне відзначення від музею в Монтреалі і ін. Молодожанин брав теж участь у різних українських виставках.

В червні 1960 р. він отримав „Медалю об'єднаних мистецтв" від Королівського Архітектурного Інституту Канади за свої скульптурні і вітражні твори. Медалю вручено йому на спеціяльному бенкеті того інституту у Вінніпезі, в приявності прем'єра міністрів Канади Дж. Діфенбейкера.

Молодожанин є членом Товариства Скульпторів Канади і нещодавно в Оттаві, столиці Канади, був обраний на віцепрезидента того товариства. Він був також головою Товариства Манітобських Мистців.

Молодожанин — мистець дуже всесторонній. Він працює в малярстві, станковім і декоративнім, проте найбільше уваги віддає він скульптурі і вітражеві. Свою скульптуру опрацьовує він у всіх можливих матеріялах: глина, пластик, камінь, бетон, лита і кута бронза. З цієї ділянки він виконав ряд портретів у бронзі, м. ін. відомих канадійських

мистців Ф. Варлі і А. Джексона, А. Дарагана, творця пам'ятника Шевченкові у Вінніпеґу, В. Сифтона, був. редактора місцевої газети „Фрі Пресс", В. Дубенського, адвоката і мексиканського консула у Вінніпеґу і ін. На всеканадійському конкурсі на пам'ятник сер Робертові Борденові, прем'єр-міністрові 1914-18 рр. Молодожанин отримав другу премію. З його великих робіт слід згадати передусім скульптурну групу в кутій бронзі, величини 20 до 18 стіп, для каплиці св. Івана при університеті Манітоби, пропам'ятні таблиці в тому самому університеті, алюмінійову, 11 стіп високу скульптуру Богоматері з Ісусом для школи у Вест Кілдонан і виконану в каррарському мармурі різьбу „Христос", на замовлення єпископа Покока.

Молодожанин виконав також майже пів сотні модерних вітражів, між ними деякі монументальних розмірів, ось як для англ. церкви св. Юрія у Вінніпеґу (30 до 26 стіп), „Тайну вечерю" до церкви у Вестворт Юнайтед Чирч (26 до 22 стопи) й інш. Тепер мистець працює над двома вітражами для катедри св. Володимира й Ольги у Вінніпеґу.

ОКСАНА ЛЯТУРИНСЬКА

ЗИМОВИЙ СОНЦЕЗВОРОТ

Батенько вмирає — вікна відчиніть
щоб душі довільно вилетіти в світ!
Батенько вмирає, білий і німий
а лице вкриває зимінь-сніговій.
Розстеліть на лаві корзно і чугу,
і жертовний в сінях хай кричить кугут!
Сонечку, наш батьку, — ой яка імла!
Тужить, печалиться по тобі земля.
Пощо покидаєш нас-твоїх діток?
Тай на кого лишиш золот-шоломок?

Вжеж осиротіємо без тебе ми,
вжеж то, вже спустіють ясні тереми!
Вжеж то й місяченьку не світити нам,
вжеж то й ні світличкам, рясним зірочкам!
Підкуріть кострище, приберіть гільце —
гляньте у правічне батькове лице!
Хай виносять тіло — він між нами тут!
так заповідає кремінець і трут.
І про це говорить батьків щит-черлен,
Де крилатим змієм палахкоче день.

Артем Зубенко

ДО „20-ЛІТТЯ УПА"

20 років тому, в червні 1942 р., провід ОУН-Бандери опублікував у сотнях тисяч примірників таку відозву:

„ПАРТИЗАНКА І НАШЕ СТАВЛЕННЯ ДО НЕЇ"

„Від року стоїть українська земля під знаком боротьби двох ворожих собі імперіялізмів — московсько-большевицького і німецького. Для кожної людини, що вміє думати, немає сумніву, що бій йде за нашу землю, за те, хто має над нею панувати. І український народ переконується ще зайвий раз: ціль усіх тих, що приходять „визволяти" Україну, є та сама, байдуже, чи гаслом їхнім є „оборона совєтської родіни", ‚Нова Европа" чи друге.

У світлі тих плянів стане ясним не один досі незрозумілий факт. Це відноситься зокрема до большевицько-польської партизанки і німецької відповіді на неї.

Большевицька партизанка діє ще від літа минулого року, польська — від кількох місяців.

Могли б собі поляки та большевики партизанити, скільки б їм сили стало, і ми не займались би партизанкою, якщо б її вістря не було спрямоване рівночасно і проти нас. Тереном большевицької партизанки, як дотепер бачимо, є, поза частиною Білорусі, виключно українські землі. Нема її ані в Московщині, ані в корінній Польщі. І Сталін, і Сікорський хотіли охоронити — один москалів, другий — польське населення — від німецької відплати. Вони хотіли, щоб якраз ми, українці, платили рахунок за „прогулянки" їхніх земляків. В той спосіб бажали вони за одним пострілом вбити двох зайців: пошкодити і вдарити німецькими руками по українцях.

Частина українського населення була заскочена німецькою тактикою. Адже українці не брали і не беруть участи в партизанці. Майже всі намагання, щоб на Україні викликати партизанку вже від самого початку вмаршу німців, не довели й досі до ніякого успіху завдяки здоровому підходові українського народу й великому вкладові Організації Українських Націоналістів, що об'єднує і спрямовує народ до боротьби за Суверенну Українську Державу. І то-

му Сталін був змушений кинути на Україну москалів, а з другої сторони — поляків.

Яке наше становище до партизанки?

Ми дивимось на неї не з точки інтересів світової комуністичної революції (читай московського імперіялізму), ані з точки „Нової Европи" (німецького імперіялізму), — дивимося з точки інтересів України. Ми боремося за Самостійну Українську Державу, а не за чужі імперіялізми, що державну самостійність і соборність негують. Ми мусимо щадити наші сили, бо віримо, що війна у кінцевій своїй стадії принесе нам можливість боротьби й здвигнення власної української держави. Якщо будемо тоді сильними, ми цю нагоду використаємо, або самі створюватимем нагоди. Нам сьогодні шкода кожної людини, що вмирає за інтереси Москви чи Берліна. Правда, німці доводять населення до розпуки, і правдою є, що ми могли б повстати, але ми згори знаємо, чим воно сьогодні, мимо нашого найбільшого героїзму, скічилося б. Організація Українських Націоналістів здає собі справу з того, що її завдання, як провідного в боротьбі чинника, є — не дати нації можливости по геройськи вмерти, але здобути на власній землі владу та стати врешті господарем тієї землі.

МИ СТАВИМОСЯ ДО ПАРТИЗАНКИ ВОРОЖЕ І ЇЇ РІШУЧЕ ПОБОРЮЄМО.

Партизани — це агенти Сталіна і Сікорського, а з тими нам не по дорозі.

Не партизанка сотень, чи навіть тисяч, а національно-визвольна реакція мільйонів українських мас — наш шлях.

Червень, 1942. Слава Україні! Героям слава!

Організація Українських Націоналістів".

Очевидна річ, що наведений документ, як підстава до цьогорічних святкувань „20-ліття УПА", не вистачає, іншого ж, який би його касував, середовище ОУН-Бандери в тому ж році — не видало. Якщо гучні святкування того „ювілею" все таки заряджено по всьому секторові так зв. „Визвольного фронту", то, мабуть, його організатори сподіваються, що наведений вище документ, як і інші йому подібні, вже загубилися в 20-літній давнині.

Відозва також не вистачає, щоб могла збивати закиди в необ'єктивності тим, хто її видав. Бо коли в ній говориться, що „українці не брали і не беруть участи в партизанці", то це може відноситися лише до українців обох відламів ОУН. Щоправда, ОУН-Бандери проголосила була 30 червня 1941 р. самостійну державу і національну армію, призначивши її головно-командуючим Леґенду-Климова, але німці невдовзі зліквідували не тільки „Нахтіґаль" і „Ролянда", які здебільша займалися мирними навіть (як за св. інквізиції — прим. автора) богоугодними ділами — перехрищуючи дітей православних родичів на католицьку віру,*) але також і „Леґіон ім. Бандери", що, в команді Р. Шухевича, намагався провадити бойові операції на фронті. Така ж доля спіткала й військо ОУН-Мельника, що в силі одного куріня під командою Войновського із своєї Буковинської бази з вибухом німецько-російської війни вирушило на схід. Але залишилася й увесь час діяла Українська Повстанська Армія під командою от. Тараса Бульби-Боровця, що її він, з наказу уряду УНР, і за плянами її Генерального Штабу зорганізував ще майже за цілий рік часу до вибуху нім.-рос. війни. Це було бойове рам'я всього українського народу, а не одної якоїсь політичної групи чи партії. Основними кадрами штабу і старшинського складу цієї УПА були члени Українського Національного Відродження, — організації, що існувала увесь час законспіровано, далі старшини колишньої армії УНР як також і ті, що були ідейно підпорядковані Державному Центрові УНР. Над пляном її організації, в контакті з досвідченими старшинами, працював ген. В. Сальський, а 20-го червня 1940 р., — отже цілий рік до вибуху німецько-російської війни — на таємному засіданні у Варшаві, в присутності от. Бульби-Боровця і полковників — Ів. Литвиненка, А. Валійського та М. Садовського. Президент Андрій Лівицький цей плян затвердив. Плян передбачав організацію ряду місцевих „Січей", які з вибухом німецько-російської війни мали виступити проти большевиків в разі потреби мобілізуючись в більші чи менші партизанські відділи.

---

*) Ю. Лопатинський каже, що „в часі побуту куреня на Білорусі, новоприділений до куреня капелян охрестив понад 2,000 дітей" („Свобода", ч. 116. за 18 червня 1960 р.).

Для реалізації цього пляну, вночі на 1-ше серпня 1940 р., от. Бульба-Боровець, біля міста Володави, переплив через Буг на ворожу територію. При цьому Українська Повстанська Армія понесла ПЕРШУ жертву: під обстрілом совєтських пограничників полягла смертю хоробрих відважна супутниця от. Бульби, панна Валентина Кульчинська, що мала виконувати ролю розвідчиці-кур'єра. Т. Бульба-Боровець дістався в глибину совєтської території, а в день вибуху ворожих дій, згідно наказу уряду УНР, очолив зорганізовану ним **Українську Повстанську Армію, початком якої, отже, офіційно треба вважати 22-ге червня 1941 року.**

З вибухом німецько-російської війни з усіх „Січей", з тактичних міркувань, мобілізовано було одну лише Поліську Січ, і тільки одну її Головна Команда УПА тримала під зброєю. На початку вона мала до 10.000 війська, розташованого відділами по цілому Поліссі і на півн. Волині. Штаб її містився в м. Олевську. Начальниками штабу УПА в ріжні періоди часу були: сотн. Комар-Рогатий, полк. П. Дяченко, пор. Омелянів-Терлиця, полк. П. Смородський, пор. Адам Гриб та пор. А. Щербатюк-Зубатий. Зв'язковим старшиною уряду УНР був сотн. Василь Раєвський-Тур, військовим дорадником от. Бульби полк. Ів. Литвиненко, дорадниками по партизанській тактиці полковники: Войнаровський-Гальчевський, Трейко, Долуд, сотн. Галюк-Малиновський і інші старшини, знавці організації й ведення партизанських дій.

Багнисто-лісові терени Полісся німецькі армії обійшли, і вже коли Київ та Смоленськ були в німецьких руках, то в Пінську, Мозирі, Сарнах, Коростені тощо ще сиділи в укріпленнях „лінії Сталіна" цілі дивізії москалів, що, маючи величезні запаси зброї й усього необхідного, не тільки завзято боронилися, але згодом перейшли в контрнаступ, жорстоко тероризуючи українське й білоруське населення за... „зраду". Проте, до листопада 1941 року вся Поліська кітловина була очищена від усяких залишків большевицьких військ. У цій „очищувальній" акції, крім 10,000 вояків УПА, брало участь біля 5,000 вояків Білоруської Самооборони. Німці цей район обминали, толеруючи антибольшевицьку акцію УПА. Аж тепер, коли рештки совєтської армії були відтиснені з Полісся десь аж у Брянські ліси — по-

чав Кох на звільнені терени насаджувати свою цивільну адміністрацію. Наближався другий етап збройної боротьби УПА — проти німців. Тому, з днем 16 листопада 1941 року, Поліська Січ УПА офіційно розв'язалась, а військо пішло „в ліс", готуючись до нової боротьби з озброєним до зубів військом та поліцією нового „визволителя".

30-го грудня 1941 р. от. Бульба прибув таємно до Варшави і, склавши звіт, одержав новий плян, таємні накази, широкі повновласті і директиви від Президента А. Лівицького, а в січні 1942 р. повернувся до свого війська на Полісся.

Новий плян широкої повстанської акції проти німців містив у собі основні положення:

1. До моменту, поки театр війни почне пересуватися з української території на московську, — не шкодити занадто німцям, а навпаки: сприяти їм, щоб якнайскоріше фронт ішов далі на схід.
2. Коли німці наближатимуться до Волги, — оголосити проти них повстання.
3. З большевицькими партизанами на той час, із тактичних міркувань, в сутички не входити та утримувати „невтральність".
4. Ніколи не допускати до загального повстання всієї України, бо це була б передчасна і надто велика допомога Росії, а українська людність наражена була б на тяжкі репресії з боку німців.
5. Маневрувати так, щоб німці з москалями яко мога довше бились на московській території.

Так заплянована акція УПА негайно ж і почалася, в першу чергу ударом по цивільній німецькій адміністрації, зокрема Ґестапо, але вже незабаром удар був спрямований теж на систему постачання німецьких армій. Саме влітку 1942 року акція УПА проти німців була надзвичайно ефектовна, вона здобула велику для себе популярність і прихильність української людности та широкий розголос у цілому світі, бо тепер і большевики почали через свою пропаґанду голосити світові, як то Україна бореться проти „фашистських захватчиков".

Але це була дійсність. Дійсність, яку перші належно оцінили вороги. Перші — большевики, що її, цю дійсність, рішили підпорядкувати собі, включивши в орбіту власних партизанських дій.

Літом 1942 р., до місця постою Головної Команди УПА прибув представник червоної армії підполк. А. А. Лукін. Він передав для УПА від тов. Сталіна „горячий привет", повну „амнестію" її воякам за їх попередні, ворожі до червоної армії, дії, і пропозицію влитися в склад советської армії, прийнявши від неї допомогу зброєю, і т. п. Зокрема вимагав негайно підняти загальне повстання цілої України, сигналом для якого мало бути вбивство Коха, що його мала доконати УПА на доказ „дружби" з советською армією.

Впродовж трьох місяців Головна Команда відтягала пересправи, аж нарешті дала таку відповідь:

1. Як громадяни Української Народньої Республіки, українські партизани не потребують жодних амнестій від Сов. Союзу, як чужої держави.
2. УПА являється збройною силою УНР і такою залишиться.
3. Перебуваючи в стані війни з Сов. Союзом від 1917 року, Українські Збройні Сили готові заключити з ним мир та воєнний союз проти Німеччини тільки тоді, коли Советський Союз визнає суверенну Українську Народню Республіку.
4. До моменту закінчення політичних переговорів, УПА готова заключити перемир'я із збройними силами Сов. Союзу, та дотримуватися невтралітету.
5. Загально-повстанський зрив цілої України проти німців УПА підніме тільки тоді, коли буде відкритий другий фронт на заході і т.д.

З цією дипломатичною відповіддю підполковник Лукін і відлетів. Але в останніх днях листопада того ж 1942 р. відбулась друга фаза цієї „лісової дипломатії". Москва вимагала негайного виконання Командуванням УПА советських вимог, бо, мовляв, від цього залежна буде дальша співпраця. Повідомлялося, що „суверенною державою" є УРСР і що підготовляються великі зміни її політики, які, мовляв, треба нам „робити спільно".

Большевики вимагали відповіді негайно, а Команда УПА навпаки — її відволікала, мовляв, відповідь буде дана аж тоді, коли будуть одержані директиви із закордону від уряду УНР. Було ясно, що большевикам йдеться про те, щоб використати український партизанський рух проти німців, а потім його знищити.

Ситуація скомплікувалась, бо й німці також оцінили дійсність: бойові дії, а зокрема протинімецька пропаґанда УПА в німецькому запіллі змусили і їх шукати порозуміння з нею. Лавіруючи між Москвою і Берліном та навпаки, Команда УПА прийняла пропозицію переговорів, а з огляду на серйозність справи, на цей раз запросила до участи в переговорах також делеґатів обох ОУН. Прибули від ОУН-Мельника Барановський і Пилипчук; ОУН-Бандери відмовилась взяти участь в переговорах. З німецької сторони були: Рівенський ґебітскомісар д-р Баєр і командант Волині й Поділля СС-підполк. д-р Пюц. Німецька сторона вимагала:

1. УПА має переформуватися в напіввійськову, напівполіційну формацію.
2. Має припинити протинімецьку пропаґанду і бойову акцію.
3. Знищити всі большевицькі диверсійні сили.
4. Видати відозву до населення України з закликом усіма силами підтримувати німецький фронт.
   За це німці зобов'язувалися припинити репресії проти українців, а після закінчення війни з Росією визнати суверенну українську державу.

Відповідь німцям була:

1. Припинити всякі репресії проти цивільного населення України і звільнити з в'язниці та кацетів негайно всіх українських політичних в'язнів.
2. Визнати суверенну українську республіку зараз, з власною внутрішньою і зовнішньою політикою та армією.
3. Зняти цивільну німецьку адміністрацію в Україні, передаючи всі аґенди адміністрації українській.
4. Припинити безоглядний економічний грабунок України, а брати під увагу життєві потреби її населення,

та унормувати справу економічного уділу України щодо потреб фронту міждержавним договором.

5. УПА ніколи не стане напіввійськовою, напівполіційною формацією, а буде підземною армією України так довго, як довго цього вимагатимуть життєво-політичні та мілітарно-стратегічні потреби України.

Натурально, що як Москва, так і Берлін такі політичні вимоги УПА відкинули, а в грудні 1942 року всі переговори з чужинцями припинилися. Німецький учасник пересправ, д-р Пюц, повернувшись „з лісу" з рук „бандитів" живим, а не мертвим, як сподівався, їдучи на пересправи, заявив, що „це не є бандити, а справжня армія криштально чистих патріотів", та висловив жаль: „Шкода, що вони наші вороги!" Але Берлін після цього видав гострий наказ всіма способами і якнайскоріше зліквідувати всі українські і російські „банди". Відносно українських „банд" те ж саме, очевидно, думали й большевики, і в цей час почали авіошляхом перекидати в ліси Білорусі й України цілі з'єднання своїх партизанів.

У другій половині грудня 1942 р., от. Бульба повідомив політичні середовища про припинення переговорів з німцями і большевиками, закликав підтримати УПА в її збройній акції влиттям партійних боївок в її ряди, створити один оперативний штаб, а, як дорадчий політичний орган при армії — Народню Революційну Раду.

На ці пропозиції погоджувались усі групи, за вийнятком ОУН-Бандери. Ця чисельно сильніша організація навпаки, — вела пропаґанду проти УПА, якої авторитет в широких народніх масах все зростав.

Але несподівано, в лютому 1943 р., провід цієї організації, через свого делеґата, Олександра Бусла, офіційно повідомив, що провід ОУН-Бандери, який ще недавно вважав всяку партизанку ЗЛОЧИНОМ проти свого народу, тепер виніс постанову змінити своє ставлення до партизанської війни. Бусел, як член Проводу, вів пересправи політичні, а військові переговори вів з Голов. Командою поручн. Сонар із штабу групи Бандери.

Урядуючий провідник ОУН-Бандери, Максим Рубан (Микола Лебідь), вимагав від Гол. Команди УПА (Бульби — Ред.) слідуюче:

1. Не визнавати політичної підлеглости урядові УНР, а підпорядкувати всю військову дію УПА політичній лінії Проводу ОУН-Бандери.
2. Визнати акт державности від 30 червня 1941 р., як одиноко законну державну концепцію, і під її прапором вести дальшу визвольну боротьбу України.
3. Не організувати жодної політичної ради при армії, а рахувати своїм одиноким політичним проводом ОУН-Бандери та беззастережно виконувати всі його накази й директиви.
4. Досьогочасні партійні боївки, що носять офіційну назву — Військові Відділи ОУН-Бандери — включити в ряди УПА, створити спільний штаб і далі діяти під назвою УПА.
5. Командуючий УПА, отаман Тарас Бульба, залишається дальше на свойому пості, як фаховий партизанський командир.
6. Ввести в УПА інституцію партійних комісарів та служби безпеки.
7. Оголосити загальний революційно - повстанський зрив цілої України проти німців та перевести масову мобілізацію в УПА.
8. Очистити всю повстанську територію від польського населення, яке всюди шкодить українській справі через провокаційну роботу польських перекладачів по німецьких урядах та масову підтримку большевицької партизанки польським населенням.

На ці вимоги відповідь Головної Команди УПА (Бульби) була:

1. **УПА не має права бути військом будь-якої одної партії, а мусить бути всенародньою збройною силою** під політичним проводом законного Уряду Української Народньої Республіки, де на демократичних засадах мають право бути репрезентовані всі партії.
2. УПА визнає тільки ту державність, яку проголосила суверенна Україна 1918 року. Акт 30 червня 1941 р. — незаконний і не на часі.

3. Політична рада при армії необхідна, як орган міжпартійної консолідації та допомоговий чинник Головної Команди в політичних питаннях. Політична лінія одної партії — це тоталітарна диктатура, яка кожну націю та її армію обов'язково доводить до катастрофи.
4. Всі окремі військові відділи кожної партії повинні влитися в УПА, і може бути поширений оперативний штаб.
5. Пункт без відповіді.
6. В рядах УПА не може бути комісарів жодної партії. Службу безпеки в армії веде жандармерія УПАрмії.
7. Нема політичної доцільности оголошувати загального революційно-повстанського зриву цілої України проти німців, бо завтра ціла Україна буде окупована совєтською армією.
8. Звільняти територію від національних меншин може тільки суверенна держава виміною населення, а не ірреґулярна армія. За ворожі акти — карати тільки винних, а не все населення. Принцип колективної та родинної відповідальности можуть стосувати тільки варвари, а не культурна армія.

***

З вимог, які ставила ОУН-Бандери, видно, що пункти 1, 6 і 7 збігаються з вимогами большевиків до Команди УПА. З пункту 4-го видно, що ще в 1943 р. партійні боївки тієї організації мали назву „Військові Відділи ОУН-Бандери", що їх вимагалося допіру включити в ряди УПА, на що її Команда вповні й погодилась на підставі пересправ Бульба—Сонар 9-го квітня 1943 року.

Давши на це свою згоду, Головна Команда УПА, зробила велику необережність зі свого боку, бо уможливила цим своїм новим відділам УПА користування своєю організаційною схемою та всіма статутами. Переговори закінчилися 20 травня 1943 р. безвислідно, тимчасом Г. К. УПА рахувала вже включеними в її ряди боївки ОУН-Бандери, а в той самий час, ще від березня того ж року почавши, ця ОУН почала широку мобілізацію новобранців до своїх відділів під назвою УПА, а пропаґанда голосила, що от. Бульба підпорядкувався проводові ОУН-Бандери і командує спіль-

ною армією. Поза Гол. Командою УПА утворився новий штаб під назв. „УПА-Північ", і Лебідь-Рубан видав наказ — все це в березні 1943 року — всім низовим клітинам ОУН-Бандери забрати в ряди УПА всю українську поліцію та розпочати радикальне очищування теренів від польського населення.

Головна Команда УПА видала відозву, в якій засудила таку діяльність ОУН-Бандери як злочин, за який відповідальним є персонально Микола Лебідь (Максим Рубан). Останній, у відповідь на цю відозву УПА об'явив їй громадянську війну, а на от. Бульбу і штаб УПА — винесено вирок смерти.

Почалося безоглядне винищування сітки зв'язку. Все майно опинилося під завзятою атакою бандерівців. Розполітикована ними дітвора шомполувала, стріляла та вішала найповажніших громадян. Всюди вогонь і кров... Витворилася ситуація, якої собі бажав Сталін: дезорганізація запілля „до невиносімаво положенія".

Головна Команда УПА винесла рішення відмежуватися від диверсії Лебедя навіть за ціну зміни своєї назви і йти в підпілля не тільки від ворогів, але й від своїх затуманених чужою провокацією людей. „За назву УПА — під якою ваші люди тепер розпочали акцію, не завжди військово-державницького характеру, не маємо наміру сперечатися" — писав от. Бульба Лебедеві, ще раз шукаючи можливостей припинити громадянську війну. В тому своєму „Відкритому листі" до Лебедя з 10 серпня 1943 р. от. Бульба пригадав також Лебедеві, а саме: „Дня 9 квітня 1943 р. відбулася наша перша нарада з командуючим Ваших військових відділів ОУН, тов. „Юрком"**). Стверджено потребу одного спільного штабу, прийнято, що військові відділи ОУН перестають існувати, а вся українська національна партизанка виступатиме під нашою старою назвою — Українська Повстанська Армія. Намічено генеральну лінію військової ак-

---

) „Юрко" — одно з псевд, що їх мав „легендарний" наступник Тараса Чупринки-Шухевича — „полковник Коваль", що в дійсності був Василь Степанович Кук, як його відрекомендувала большевицька газета „За повернення на Батьківщину" в ч. 71, за вересень 1960 р., вміщуючи його звернення до українців на еміграції, щоб поверталися на „родіну". Чи був він уже в часі переговорів з от. Бульбою большевицьким агентом — про це він не каже. Можна тільки догадуватись. — **Ред.

ції, що мала бути спрямована головним чином проти німецького окупанта і совєтських парашутистів. За два тижні мала відбутися слідуюча зустріч для укомплектування штабу УПА. Ваші представники не з'явилися. На визначену другу зустріч 23 травня Ви так само не з'явились. Ви перервали всякий зв'язок з нами, але попередні зустрічі, розмови та пляни — Ваші люди використали, щоб перейняти нашу популярну назву — УПА та вживати в своїх публікаціях наших протифашистських кличів.

Ще в березні ц. р. спровоковано передчасно на загальне повстання українську поліцію, чим загнано багато людей в могилу та німецькі лагери, а українське населення віддано під польський та інших терор.

Вже в часі переговорів, замість провадити акцію по спільно наміченій лінії, військові відділи ОУН, від імені УПА, та ще й ніби то з наказу Бульби, заходились винищувати в ганебний спосіб польське і національних меншин населення. Замість сильного фахового удару по німецьких стратегічних пунктах, Ваші бойові команданти дали зброю в руки дітям, які для спорту почали стріляти німців з-за кожної хати, та дали змогу німецькій пропаґанді виправдовувати їхні звірства".

„...Акція міжусобиці почала доходити до того, що в останніх днях виявились спроби перетягання наших відділів, викрадання зброї всілякими підступами, арештування наших зв'язкових, перешкоди в харчуванні людей, нищення нашої преси, літератури і т. ін.".

„...В Сарненській окрузі Ваші люди в Бережниці підступом розброїли один наш відділ, відібрали і спалили всю літературу, людей з відділу довго аґітували перейти на свою сторону, а коли ті не погоджувались — рішили їх постріляти. Тільки несподіваний напад большевиків на село Берв'ятиця врятував цим людям життя.

На Крем'янеччині, де наші й Ваші люди цілий час переводили спільні операції проти окупанта і навіть створили спільний оперативний штаб, Ваші люди потрапили зламати підписану умову, підступом напасти та розброїти цілих три сотні і знищити штаб, чим Ви хвалитеся, як великим досягненням, що, мовляв, три сотні „мельниківців" уже пішло пасти корови, і те саме чекає на них всіх".

„...Чи правдивий революціонер - державник може підпорядкуватися проводові партії, яка починає будову держави від вирізування національних меншин та безглуздого палення їх осель? Україна має грізніших ворогів, ніж поляки... Які заміри можуть мати поляки супроти нас в майбутньому, і як уложаться наші взаємини — це інша річ. Сьогодні, замість різатись взаємно, ми мусимо монтувати один революційний фронт всіх поневолених народів проти окупантів, а не відкривати собі зайвих фронтів. І якраз Ґестапо і НКВД того союзу поневолених народів бояться, тому й натравляють народ на народ та розбивають блахманом нових ідей кожен народ зокрема, ділячи його на політичних ворогів".

„...При Ваших методах вистрілювання українців з червоної армії, бувших українських комуністів, комсомольців, та бичування народнього активу, як це було на Житомирщині, душення путами своїх найкращих людей, — Ви не змобілізуєте армії, а навпаки — знищите самих себе і тих, які одиноко українську державу могли б збудувати".

„...На закінчення можу сказати тільки одно: або Ви, Товариші, необдумано вибрали хибну дорогу, або впали жертвою чужої провокації. Так в одному як і в другому випадку існує дорога чесного відвороту, замість „принципово" йти в пропасть і тягнути за собою інших".

**
*

Замість відповіді — Лебідь видав вирок смерти на цілий штаб, а 19 серпня 1943 р. його відділи СБ підступним нападом на штаб вбивають людей, грабують майно... Оперативна частина штабу з от. Бульбою, начальником штабу Щербатюком-Зубатим, сотниками: Ждановичем і Раєвським та інш. старшинами вирвалися з окруження, частина ж вишкільно-адміністративна з дружиною от. Бульби, полковниками: Новицьким, Трейком, Совенком та іншими старшинами — попали „в полон" до Лебедя. Тієї ж ночі масова винищувальна акція проти „бульбівців" була проведена й по інших районах. Багато старшин і козаків примусово включили в ряди УПА-Лебедя, хто ж не хотів — того розстрілювали або вішали. Дружину от. Бульби посіпаки СБ мордували від 19 серпня до 14-го листопада 1943 р., доки

не замучили на смерть. Ця ж сама доля спіткала й багатьох інших людей.

Так почалися „геройські" дії УПА-Лебедя, що її цього року так гучно святкується „20-тилітнім ювілеєм".

***

Матеріялом для цієї статті послужила публікація О. Гриценка, що під назвою „Армія без держави", друкувалася в журналі „Українська Земля", органі СЗСУ—СП, чч. 1, 2-3 за 1951-53 рр., а ще раніше в ульмівських „Українських Вістях". Також „Енциклопедія Українознавства" помістила в II томі на стор. 586 таких кілька досить об'єктивних речень:

> „Протиукр. політика німців на Україні породила широкий опір українців новому окупантові. Збройний опір німцям появився найраніше на Поліссі й Волині. В нім брали участь різні укр. пол. течії, СПЕРШУ ОСОБЛИВО — УНР. Тут УЖЕ З ПОЧАТКОМ сов.-нім. війни діяла, ПІД ПРОВОДОМ ТАРАСА БУЛЬБИ-БОРОВЦЯ, т. зв. Поліська Січ, автономна військ. одиниця укр. партизанів, що за згодою німців воювали тут із большевиками. Літом 1942 р. Січ ПЕРЕФОРМУВАЛАСЯ на УКР. ПОВСТАНСЬКУ АРМІЮ — УПА (що носила також назву УНРА — Укр. Нар. Рев. Армія); вона обороняла укр. населення від нім. безправства, а одночасно вела боротьбу з больш. партизанами".
>
> (Підкреслення мої — **А. З.**).

Отже з факту, що укр. громадянство цього року обходить 20-ліття створення УПА, можна винести єдине заключення, вповні погодившись із О. Шуляком*), що — „українство на еміґрації починає втрачати критерій і у великій частині живе, заколисане фальшивою пропаґандою".

(За „Тризуб." ч. 7. 1962).

---

*) В ім'я Правди-Дійсність про УПА. 1948 р.

———x———

КІЛЬКА СЛІВ ДО АНАЛІЗИ СВЯТКУВАНЬ УПА

В часописі НАША БАТЬКІВЩИНА ч. з 3 листопада 1962 в Ню-Йорку, поміщена стаття „Події і їх ювілеї", між інш. подає такі золоті думки про святкування 20-л. УПА:

Як щоб ми українці на чужині були справді людьми державницького калібру, як щоб ми міряли і важили речі,

події і наслідки їх державницькою рацією а не патріотизмом рідного хутора чи вузького загумінку, ми УПА відзначали б двічі на рік. Святкували б з гордістю в душі дату народження УПА а друге — відзначали б з опущеною від сорому головою криваві „хрестини" УПА. Перше святкували б дату народження УПА не для прославлення „батька" Бульби-Боровця, а для того, щоб славити саму подію, як вияв шляхетного розуму, патріотизму, і національної свідомости нашого народу, що навіть і в найчорніші дні безвихіддя знаходив вихід — організувався, брав у руки зброю, боровся, не здавався окупантам української землі. „Хрестини" ж УПА відзначали б як найнегативнішим п'ятнуванням і не тому, що їх робив чи організував Х чи У, а тому і за те, що вони були кроваві, що вони були зроблені по дурному із величезною шкодою для національної справи. Відзначаючи такі каїнські „хрестини", ми цим підготовляли б молоде покоління, щоб воно і нащадки поки світа й сонця неповторяли на нашій землі подібних „хрестин", які на горе, сором і нещастя наше, мали місце на Волині. . ." Далі пишеться про те, що дата 20-ліття УПА (1962) є фальшива, неіснуюча і закликається, щоб старшини та інші учасники боротьби як також сам Бульба тай і Лебідь не іґнорували мовчанкою ці вузькі святкування а писали, висвітлювали, протестували.

Прим. Ред. за У.М.Е. „...Забули чи зрадили ці вузькопартійці головні ідеали первісної ОУН, де була дійсно мудра постанова проводу — вести всеукраїнську політику державництва без надавання їй партійного, клясового чи якого небудь іншого суспільно-групового чи персоналізаційного характеру".

———x———

КНИЖКА ЯКУ ВАРТА ПРОЧИТАТИ

М. Скорупський: „У наступах і відступах", ст. 256, 1960 р.

Вояки і мисливці, розповідаючи про свої пригоди, люблять фантазувати й заганяються у ті фантазії так далеко, що беруть їх за дійсність і ображуються смертельно, коли їм натякати, що вони фантазують.

Був при Усусусах такий симпатяга хорунжий Клим, згодом четар, командант саперської сотні в Бригаді У.С.С. Мав сердечних приятелів в особах хорунжого Кваса і четаря Кучабського, яким любив оповідати ріжні „смалені дуби", які, буцімто, пережив за дві години, побувавши в сусідних із стрілецькими окопах. Коли „Вільчек", як приятелі його називали, вже дуже забрехався, тоді обидва його приятелі виймали з уст короткі англійські файки, які курили, й обидва дуже серйозно з подиву цмокали: „тс, тс, тс"!

Це діяло на Вільчека, як холодна вода й він швидко тікав до другої компанії, щоб їй розповідати про свої подвиги.

Відома є гостра сатира Остапа Вишні, в якій висміювались мисливці, що оповідають про свої подвиги над лютим диком-одинцем.

Курінний Української Повстанської Армії Максим Скорупський, автор споминів про УПА, що мають заголовок „У наступах і відступах", не належить ані до типу „Вільчеків", ані до типу мисливців, про яких оповідає О. Вишня.

Він говорить правду у своїх споминах про дії УПА на Волині, правду, для декого може неприємну й жорстоку, але таки правду.

Розповідь його є спокійна, зрівноважена, без ніякої екзальтації. Людина, що хоч трохи знає воєнне діло, й, як то кажуть, „нюхала воєнний порох", як теж людина, що хоч трохи вміє самостійно політично думати й не мусить наставляти свої уха на пропаґандивні партійні труби, читаючи розповідь М. Скорупського, набирає до нього довір'я й до тієї розповіді.

Є кілька, так би мовити, об'єктивних моментів, що викликують до нього довір'я. Перше те, що він волинянин — отже щось посереднє між східняком і західняком. У нього немає ні сліду якоїсь чи то східняцької, чи західняцької заїлости.

Друге — він вправді мельниківець, але такий, для якого українська державна рація важніша від групової приналежности. Коли ця рація вимагала, щоб йти до бандерівської УПА, що тоді формувалась на Волині, він стиснув зуби, кинув у кут свої групові застереження й пішов би-

тись — в свойому тодішньому глибокому переконанні — за Україну.

Третє — він таки колишній курінний УПА й міг бачити й чути про такі речі, яких не могли бачити й чути про них звичайні смертельники УПА.

Для майбутнього історика, що не буде, ані бандерівцем, ані мельниківцем, ані угаверівцем, чи уердепівцем, й захоче знати об'єктивну правду про УПА, про її повстання і головно про її дуже важливий, так званий „волинський період" — книжка Скорупського буде дуже цінним джерелом. У ній показано цілу ґалерію дуже цікавих типів УПА того часу. Показано цілу ґалерію сердечних хлопців і дівчат, що в глибокім переконанні, що боряться за волю України і виборять її, гинули у страшних муках. Мусять зворушувати наші серця постаті отих сердечних дівчат, отих відомих ще із зарання нашої історії сестер-жалібниць, отих усіх Ір, Кір, Марусь, Мотрь, Троянд і ще які вони псевда носили. Перед їх невимовними стражданнями ми мусимо глибоко схилити голову й шанувати їх пам'ять. Вони дійсно гинули в тому переконанні, що гинуть за Україну й покорялись приказам тодішнього проводу.

Рівночасно, ми з огидою мусимо відвертатись від здеморалізованих своєю владою над життям людини типів із так званої „Служби Безпеки", яких цілу ґалерію показує нам М. Скорупський. Ми з огидою мусимо відвертатись від таких типів, як отой молодий хлопчина есбіст*) Юстик, що вбиває людину без ніякого суду стрілом у потилицю у ямі, яку собі ця людина мусіла сама викопати. Скорупський був свідком тієї сцени й навіть схопив таку деталь, як отой Юстик перед тим, як стріляти в потилицю людини, поправляє собі шапку на голові.

Просто з жахом читаємо про те, як командир цілої Упівської групи Еней, власноручно відрубує голову хлопцеві, запідозрілому в тому, що він донощик. Такі справи належать до катів, або НКВ-дістів, а не до командирів груп. Жах нас огортає, коли чуємо з розповіді Скорупського про те, що есбівців не видно було там, де б'ються. Вони

*) Есбіст — Служба Безпеки.

в безпечних місцях їли кури і попивали молоком. У іншого автора таке твердження мало б може посмак демагогії. Скорупському приходиться вірити!

З болем серця і так би мовити кров'ю серця написану книжку курінного УПА Максима Скорупського варт прочитати. Її треба уважно й розумно читати й з неї можна багато навчитись.

С. В.

ОЛ. НЕПРИЦЬКИЙ-ГРАНОВСЬКИЙ

НА ВАРТІ

На варті сам... Глибока ніч, як людське горе,
Уквітчана у перли золоті.
В святочній тиші зариси дерев суворі,
Мов привиди стоять в думках круті.

Чудова ніч глибоким дивом промовляє,
А місяць в саме серце зазира.
І чути десь далеко, хтось когось стріляє
Й на нього дивиться його зоря...

Сам вибрав, сяйну, серед зір у чорнім плесі
Собі на щастя — й подивля її,
В ній сняться любі очі дорогої Лесі,
Майбутня з нею радість в забутті...

Зненацька шерех промайнув в поблизькім хмизі
І страх пройшов у жилах юнака.
Забилось серце. Мерехтіли зорі в ризі,
І в поготові кріс спочив в руках.

Його життя ніщо. Лише безпека друзів,
На варті честь і гонор вояка!
Вслухаючись у пітьму в темнім виднокрузі —
Його ворожий підступ не зляка.

А ніч із місяцем чаруюче-чудова,
В спокійній тиші мілійонів гам...
А в нього кріс в руках і відповідь готова —
За друзів смерть...
Хай буде ворогам...

Про тих, які нам помагають:

ІВАН У. ДОВГАЛЬ

ІВАН У. ДОВГАЛЬ, уповноважений ІДВ. на Торонто і кольпортер видань ІДВ.

Серед звичайних наших трудівників волинян, які розуміють важливість культурно-освітної та інформативної праці нашої еміграції на вигнанні, треба відмітити друга І. Довгаля з Торонта. Обдарований здоров'ям, організаційним хистом, ініціятивний, незіпсутий гуляйпільством, він з охотою до громадської праці взяв на себе добровільно обов'язок ширити серед громадян м. Торонта і околиць друковане слово-книжки про наші мало вивчені північно-західні землі, які то книжки видає наш Інститут. Сьогодні справа читання книжок, поглиблення загального знання-самоосвіти, у нас йде вниз по похилій площі. Матеріяльна злуда-доляр, вигоди вільного життя, розваги і т. п. приємности оплутали ба-

гатьох наших людей павутинням резигнації і збайдужіння та зпихають на нижчий щабель духових вартостей. Отут саме, серед такого катаклізму, наш друг Довгаль, ходить поміж наших людей як апостол і розпихає видання про свою вужчу Батьківщину, помагає появі дальших видань, щоб інформувати й вільний світ про неї.

Народився І. Довгаль в 1918 році в Крем'янецькому повіті на Волині. Там закінчив народню школу та помагав батькам в невеликому господарстві аж до 1935 р. Придивившись до моєї праці, як каже п. Довгаль, батьки побачили, що з мене доброго господаря не буде і рішили віддати мене до Крем'янця на науку кравецтва. Цей фах мені сподобався і я за 3 роки науку закінчив. Але саме коли мав здавати іспит на челядника, вибухла війна (польсько-німецька). На наші землі скоро прийшли союзники німців — товариші зі сходу і почали нас визволяти з усього, а молодих лапати до війська. Прийшлось залишити Батьківщину. Тоді я ще з двома друзями вирушили на захід до Німеччини. Це було на початку 40 року. В Німеччині перебували ми аж до вибуху німецько-большевицької війни.

З ментом, коли німці зайняли майже цілу Україну, а в тому й рідні землі (серпень 1941), я вернув додому і включився в наше організоване життя, а з нього пішов спочатку в партизанку, а потім в Українську Дивізію. По капітуляції Німеччини попав у полон (2 роки в Італії і 2 роки в Англії). Звільнившись з полону, як вільний громадянин-робітник, працював в Англії до 1952 р. За той час включився там до українського громадського життя — був секретарем Братства св. Михайла та скарбником Рочдельської Православної Громади.

В 1952 р. І. Довгаль виїхав до Канади, там зазнайомився з людьми та їх організаціями і зразу записався до Церковної Громади та Катедрального Хору в Торонті. У громаді вибрали його бібліотекарем, а згодом головою хору, яку то працю виконує і до сьогодні. Як звичайний член УНО належить до аматорського гуртка, виконує функцію гардеробщика та лицедія в аматорських виставах.

До вищезгаданих обов'язків дійшло ще згодом членство в Культурно-Освітній Секції Т-ва та праця в Товаристві Волинян, найближчих йому земляків.

В Торонті р. 1954 оженився з Галиною Кривчук: мають двох синів і доньку. Мають хату і працю на хліб. Всі, слава Богу, здорові і задоволені. „Думка про визволення нашої рідної Батьківщини нас не покидає. Що можемо зробити для Неї — по своїй спроможности — робимо". Така вкоротці сповідь друга Довгаля.

Як бачимо, п. Довгаль є зразковим, примірним громадянином, вірним сином України. Крім праці на хліб насущний він несе досить праці для цілої громади. З його ініціятиви і посильної помочи, громада волиняків та й інших громадян у Торонті зібрала гроші і уфундувала великий коштовний образ Почаївської Божої Матері в золотій оправі. Цей образ буде посвячений й вміщений в Соборі Св. Володимира в Торонті. Це буде княжий дар волинян для своєї церкви. Крім цього п. Довгаль заініціював, а всі земляки йому підпомогли і видали брошуру про наш традиційний стародавній звичай, влаштовання „Колодки" на масляну для інформування гостей на цьому щорічному святі-забаві волинян, як у Торонті, так і у Вінніпезі. Цю брошуру ІДВ розіслав всім своїм членам і передплатникам.

Як ми вже згадували, друг Довгаль добровільно зголосився в ІДВ — поширювати видання Інституту, більше того, він дав згоду заглянути до тих земляків, які з тої чи іншої причини заборгувалися за отримані видання і стягнути ті борги, на це дістав уповноваження ІДВ.

Вся ця муравлина праця друга Довгаля заслуговує на повне признання і похвалу. Гадаємо, що історія нашої еміграції — для добра громади і Батьківщини — імена всіх оцих синів своїх, що ревно працювали для Неї, — напевно запише.

Управа ІДВ сердечно дякує другові Довгалеві і бажає йому і його родині щастя, здоров'я і довгих літ.

А. Ш.

Просимо п. інж. Дзівака з Ню Йорку, прислати нам або продати чч. І. Літопису Волині, яких нам забракло до комплектів, а які у Вас є після припинення праці Т-ва Волинь в Ню Йорку.

Адміністрація ІДВ.

Калиник Л.

ВАЛЕРІЯН ФЕДОРЧУК, НАШ МОРЯК

Серед недавніх передплатників і спомагачів нашого Інституту є рідкісний гість, шведський горожанин українського походження В. Федорчук. Він служить старшиною у морській торговельній флоті Швеції. Рахуємо своїм милим обов'язком подати на цьому місці його, на жаль, дуже неповний життєпис, надісланий п-ном К. Лесюком. — **Ред.**

В. ФЕДОРЧУК

Валеріян народився в півн.-західній Україні незадовго перед І світ. війною. В час революції, будучи живим, цікавим учнем сільської школи, скористав із загального безладдя і виїхав до Швеції, де вступив теж до школи. На навчання і прожиток хлопець сам собі заробляв на різній праці. По закінченню школи енергійний, діловий, роботящий, він скоро дістав шведське горожанство. Тому що він змаленьку дуже цікавився мореплавством та комерцією, коли прийшлось йти до війська, він вступив до шведської маринарки, полюбив море, тягнуло побачити широкий світ.

По закінченню військової служби вступив до мореплавної школи, а позатим розшукував українців, знайомився з ними і діяльно працював серед них. Згодом його старанням і енерґією постала в Стокгольмі українська громада, що є і тепер помітно діяльною.

По закінченні мореплавної школи В. Ф. вступив на службу до шведської торговельної флоти. Спочатку плавав виключно на шведських кораблях, що плавали по цілому світі, а потім і на інших. Нераз він побував в Америці, Льос Анджельос, Сан Франціско, в Японії та інших портах світу. Коли їхав до Америки, давав нам знати й ми виходили його зустрічати на кораблі. Де б він не бував, все шукав і розпитував про українців і налагоджував зв'язки з українськими організаціями. Врешті, як бачу, допитався і до Вінніпеґу, як поважного центру української діяспори і став передплатником видань ІДВ.

В. Ф. цікавиться українською культурою, наукою, життям громад, і нераз різно помагає тим, що потребують. В 1954 р. він став членом Українського Національного Музею в Онтаріо, Каліфорнія. Він збірав усе, що попадалось йому в його світових подорожах про Україну й передавав до цього Українського Музею. У 1959 р. його обрано досмертним членом Українсько-Американської Фундації.

Одержавши відпустку на 3 місяці, він рішив об'їхати всі українські осередки в Америці, Англії, Франції, Німеччині та ін. і знова вернувся додому, до Швеції, де живе дружина й син. Але відпустки він не міг кінчити, бо на суші, як каже, земля не рухається, а між будинками міста — тісно, а серед блискучих стін його можна осліпнути...

...І знову пішов на море. „Тут я щасливий, каже, море мене колише, а безмежний простір моря манить до себе своєю величчю та своїми калейдоскопними пригодами".

Від редакції: Цікава людина цей моряк В. Ф. наш земляк, повний енергії, рухливий, життєрадісний, усім цікавиться, все хоче знати і... любить добре погуляти. Справжній запорожець, що замінив широкий степ на ще ширше море. Таких людей нам треба якнайбільше. Побажаємо ж йому і його родині здоровя, задоволення, а йому найкращих успіхів в його плаванню!

***

Олекса Фесенко, — майстер окраси Ікони Почаївської Божої Матері.

О. Фесенко народився на Полтавщині. Закінчив Строгонівську художню школу в Москві зо званням майстра артистичної окраси церковного обладнання. По закінченню школи працював на Полтавщині оздоблюючи іконостаси, хоругви, ікони, оправа (окуття) Евангелій, оздоба чаш, вінків тощо. Вийшовши на еміґрацію, працював в Югославії за тим же фахом. Брав участь із своїми виробами у виставах в Загребі і в Барі (Італія). У Вінніпезі, поза працею в шпиталі, доривочно працює по фаху. Він оздобив для волиняків вже дві Ікони Почаївської Божої Матері, що знаходяться перша в Катедрі УАПЦ у Вінніпезі а друга — в Соборі Св. Володимира в Торонті. Помічників, крім дружини, нема. Радо би підучив когось з бажаючих цим зайнятись і по смерти передав би йому свій варстат.

О. Фесенко час від часу жертвує на фонд ІДВ. свою лепту.

ЧОРНИЛО ВЧЕНОГО Є БІЛЬШ СВЯТЕ ЯК МУЧЕНИКА КРОВ.

Іван Сойка

ХАРАКТЕРИСТИКА ЧАСУ НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ 1941 - 44 рр. НА ТЛІ ОКРЕМИХ ФАКТІВ

Большевики, вже по кількох тижнях по приході на Західню Україну (1939 р.), показали себе людности у всій своїй істоті, що не відріжнялася від тої, якою вона була й є скрізь в окупованій ними Україні. Тому не буду про неї говорити багато. Брак харчів, брак одягу, взагалі всього того, що потрібне для життя — і то вже за пару місяців їх „господарювання" на Крем'янеччині, як і скрізь, у „визволеній" Волині. Від самого початку повіяло від них холодом терору, від якого всім пішов мороз поза шкіру, а особливо ночами. Припинилася нормальна праця, релігійне життя, комунікація, спокій. Кожний новий день приносив нові арешти людей, вивозили їх, чи викликали до НКВД на допити. Прийшла заміна документів польських на большевицькі. Все для людности набрало духу непевности, випадковости, тимчасовости й байдужости. Всіх обняла психоза — „аби день до вечора" якось пережити. Зникли задуми на майбутнє. Кожний почав провадити тільки своє особисте життя. Зчез людський сміх, взаємна між собою привітність, простота, зникло взаємне довір'я. Натомість запанували страх за життя й журба за завтра, взаємна підозра й бажання заховатися в якійсь щілині, де б тебе ніхто не бачив і не чув. Свідома молодь пішла в ліс, деякі на захід.

Не дивно, отже, що по 22 місяцях такого „життя" з большевиками, прихід німців в Україну був зустрінутий людьми з радістю. Були їм і привіти, хліб та сіль, квіти й гарні промови, хоч людність у той час була прибита горем масових розстрілів, арештами та вивозами дорогих людей большевиками в невідоме. По селах люди почали насипати могили-пам'ятники, ставили на них хрести та відбували урочисті освячення тих могил і панахиди за душі поляглих за Україну. Не було села, де б не було десятків і сотень жертв комуністичного жорстокого людовбивства. Зокрема, Крем'янеччина відбула урочисту панахиду й молебень в день свята Спаса в Крем'янці, в ліцеальному парку на спортовому майдані. В цій урочистості взяло участь кількадесят тисяч людей, що організовано прийшли хресними ходами із 13 гмін повіту.

Дисонанс у цей великий здвиг внесли лише деякі несені транспаренти, з надписами побажання життя якомусь Бандері. Тоді ще дуже малохто знав, що то за особа, що її вивищують над тлумами людей. Коли ж хто й знав, то трудно було сказати, чим ця людина коли прислужилася Україні. Одним словом — не був це ані Митроп. Шептицький, ані Др. Панчишин, ані голова Парляментарної Репрезентації Дм. Левицький, знані і на Волині діячі. Зате, тих кілька транспарентів виразно подразнили німців, які напевно добре знали про львівський випадок 30 червня 1941 р. Тому, вслід за Крем'янецькою імпозантною патріотичною маніфестацією, наступила виразна одверта аґресія німців проти нашої людности. Остання незабаром погнала до лісу до Бульби Боровця, а німці замінили старих, поважних і всім знаних адміністраторів повіту, призначених ще Українським Національним Комітетом Крем'янеччини — Редьку-Рудковського й проф. Ів. Власовського, на нікому незнаних молодиків (Міщену і Тлочука). Все перевернулось догори дном.

Аж тоді, коли німецька адміністрація показала свою справжню шкуру й вишкірені проти України зуби, „бандерівська" молодь покинула їх і пішла теж до лісу. За нею потяглися й старі, як шкільний інспектор Гнатів, начальник Почаївського району Омелюсик, начальник Берестецького району інж. Бригадир та цілий шерег інших. Так утворився стан війни поміж окупантами й абориґенами краю, стан війни з усіма її жахами, доповнюваними війною підпільників із поляками, з большевицькою партизанкою (Колпак) та поголовною мордівнею німцями жидівської людности. Утворилось справжнє пекло на землі, характерними рисами якого були — безглуздя, кривава жорстокість, братовбивство і безперервність. Можна сміло твердити, що на терені Крем'янеччини не було тоді й одного дня, щоб не було все нових кривавих випадків поміж німцями й партизанами, від яких найбільше терпіли невинні люди. Пізніше до цього всього дійшли і свари „бандерівців" з „бульбівцями" та з „мельниківцями", що між собою теж ніяк не могли погодитися. Настали безумні часи взаємного винищування і то все було або задля „Нової Европи" або „для щастя України"...

Не буду подавати тут про випадки безглуздя наших ніким неконтрольованих партизанів, що залишило в народі

Волині, здається надовго дуже сильне огірчення і злобу, а постараюсь бодай трохи відпружити ці настрої ніби позитивними фактами-діями в боротьбі наших партизанів з німцями в Крем'янці і околиці. Почну по черзі, як їх пригадую:

1. Гебітскомісар Міллер Франц, що вже про нього я говорив нераз, мав закінчити в Крем'янці свою діяльність. Видно було, що його задосить вже й самим німцям, — і його покликали на фронт. Він робив урочисте прощання зі своїми співробітниками й представляв їм свого наступника. Це був якийсь Ут(?), що був перенесений сюди з Горохова. Зібрали всіх працівників адміністрації повіту (головно з міста) до Польського Народнього Дому. Сказали промови-погрози за „бандитизм" минулий, а ще більше погрозилися за майбутній. Роздали всім гостям по пляшці горілки, ну — і почали розходитись. А вийшовши із залі, довідалися, що в той час, як у залі вислуховували погрози, два партизани на середині міста серед дня відібрали у маґістратського фірмана пару коней з возом. Вони всіли на віз у місті, змусили фірмана їхати поза місто, де його зсадили з воза, а самі поїхали, куди їм треба було.

2. Знову якоїсь ночі хотіли забрати із стайні маґістратської коні, а що не далося їх звідти видобути, — постріляли їх.

3. Коли партизани з лісу оголосили наказ, що вся українська варта, яку на початку німці набрали, має піти в ліс, покинувши службу німцям, знайшовся один у Крем'янці, що того наказу не виконав. Його серед дня на головній (Широкій) вулиці забито із револьвера.

4. В 11-ій годині вечора весною 1943 р. партизани сімома фірманками заїхали до міста на вулицю Словацького, де містилася редакція газети „Крем'янецький Вісник"; забрали друкарську машину, 7 рульонів паперу, шрифти, набор необхідного приладдя, великий географічний атляс, килим та ще інші потрібні їм речі й поїхали. Все це відбулося перед станицею військової німецької варти, що займала будинки ліцею, по другій стороні вулиці, де була редакція „К. Вісника". В редакції якраз провадився друк наступного числа К. В. й там працювали три робітники. Партизанів німці не бачили, зате потім хлопців робітників і редактора Трачука Аркадія заарештували та лише по 40 днях слідства

і допитів звільнили. Робітникам теж не довели „співучасти" й теж через якийсь час звільнили.

5. Восени 1943 р. в Крем'янці сталась така подія: В місті була тоді мулярська школа. Вона містилася в своїх власних будинках за містом, по дорозі на Дубно, праворуч, за ліском. Там розмістилося Гестапо, один із трьох відділів. Два других були при в'язниці й в семиклясовій школі на Дубенській рогатці. Навколо будинків мулярської школи — поля й ліс; лише з одного боку була садиба одного із учителів школи. Учитель той добре володів німецькою мовою, тому багато знав із життя цієї гестапівської оселі. Отож одного дня гестапівці святкували день народження Гітлера. На свято були запрошені гості із відділів „В'язниця" і „Дубенська школа". В часі вечері за столом сиділо біля 20 душ, із них коло 8 жінок-канцеляристок, чи інших працівниць тої „симпатичної" інституції. Нагло гестапівці-шереґовці закидали начальство, що сиділо за столом, гранатами і розбіглися. Після цього щось сімох ранених привезли до лікарні і замовили робити в маґістратській столярні 11 трумн; таку ж кількість замовили в друкарні „К. В." надгробних лент... А ця загадкова подія з'ясувалася потім: до складу рядовиків гестапівців було набрано (як твердили тоді в місті), українців і німців з Харківщини. Так ніби розповідав сусіда (гестапівців), що часто-густо балакав з тими хлопцями та обраховував їх кількість на якусь сотку людей. Всі вони після цього пішли в ліс.

6. Не краще було і в містечках. Для прикладу беру район Терешки. Начальником того району був Семенюк, українець. Він на це становище був покликаний ще Українським Національним Комітетом зараз же по „бєгстві" большевиків. На нещастя Семенюка, гебітскомісар Крем'янеччини Міллер дуже вподобав собі це містечко, що мало гарне положення над річкою Іквою, при лісі, гарний клімат, ну — і близько Крем'янця. Міллер, гадаючи, що він сюда прийшов назавжди, відразу почав собі будувати віллю, в Бережках. А для цього вимагав і матеріялу і робочих. Мав це все постачити начальник району (Семенюк). Хотів, чи не хотів, а мусів — коли начальство наказувало. Це не подобалось партизанам. Казали, що Семенюка попереджували, але що то могло помогти і Семенюка одного дня застрілили. Німці зарядили йому урочистий, „український" похорон — навіть

з нашими прапорами. Але коли привезли з хати тіло до церкви, при цвинтарі якої убитого мали поховати, то учасники сумного походу тут застали викопану могилу, над якою з висока спускався величезний німецький прапор зі свастикою, що покрив усі принесені українські.

Незабаром машиністку Семенюка, доньку священика одного із пригородних сіл, яку запідозріли партизани, що ніби має задовгого язика та видає українські тайни, забрали в батьків з хати вночі, коли приїхала з Бережок додому на свято; вона вже додому ніколи не повернулася.

Хоч Семенюка вбили за будову німцеві віллі, та будова не припинилася. На його місце Міллер призначив інж. Бригадира (б. бурмістра Крем'янця) і будова ненависного будинка ішла далі. Тоді стали попереджувати і інж. Бригадира, а нарешті була стрілянина й на цього „будівничого". По цім інж. Бригадир покинув район і утік до лісу разом із дружиною. Коли ж і це не помогло, партизани віллю спалили, а разом у ній згоріло щось 11 людей. Бо тоді саме німці там бавилися, а партизани їх замкнули. Дехто згорів, дехто скакав через вікна і був забитий. Виявилось, що погинули люди, які тікали аж з Кубані. Це було якесь німецьке лісництво, евакуоване зі сходу і тут зупинилось.

7. Пригадується і така трагі-комічна історія, пов'язана з цим же містечком. Літом, здається 1943 р., пішла команда гестапівців, що були в Бережках, одного липневого дня купатися до р. Ікви. Було їх щось із 60 людей. Пішли зі зброєю, бо це купання було за містом і під лісом. Коли німці були у воді, з лісу вискочили партизани, забрали їх одежу й зброю. Це було в день у неділю, увечері. Крем'янчани щиро сміялися з цього їх „танцю смерти".

Звернемось тепер до села. От кілька прикладів, що характеризують життя його в описувані часи. Якось восени 1943 року вибралися німці до Тилявки по харчі. В такі експедиції вони пускалися великими з'єднаннями. На цей раз пішла рота мадярів, відділ поляків, кілька гестапівців, як керівників і п'ять душ урядовців із контори заготівлі худоби, на чолі з керівником тієї контори — б. професором ліцею — поляком, що мав прізвище наче українське — не то „Шуба", чи якось інакше. Вся ця виправа прибула до села, оточила його й почала в людей реквізувати худобу. Коли всю цю роботу скінчили, десь після полудня, забрали

потрібну кількість фірманок на свині і сідали вже в дорогу до Крем'янця. А в цей момент виявилося, що їх оточили з усіх боків партизани — і почалася стрілянина з кулеметів. Мадяри відразу покинули зброю і піднесли руки догори. Натомість поляки почали відповідати. Наслідком того було 26 поляків убито, серед них усі урядовці контори по заготівлі худоби. Вся реквізована ними худоба, повернута селянам.

8. Літом 1943 р. німці почали відбирати дзвони по селах. Партизани видали наказ усі дзвони поховати. Зняті дзвони люди ховали, або в річку, або в землю. Секрет місця суворо був дотриманий. Священикові давалося формальне поквітовання, що в нього дзвони насильно відібрано, а де поділи — він не знає, бо йому тільки відомо, що ключі від дзвіниці незнайомі особи силою забрали й потім повернули. Таке поквітовання показував мені о. прот. Метельський.

9. До речі, про о. Метельського. В його парафії партизани поставили на дзвіниці кулемета й обстріляли німців. Тоді отця і всіх селян забрали до в'язниці. Цей, майже 80-літній отець у в'язниці пробув щось із тиждень. Більшість села німці по допитах випустили, але були й такі, що вже додому не вернулися. Назву села я не пам'ятаю, — воно поза Туниками кілометрів 7—8 від міста.

10. Партизани УПА часто-густо й дрочили німців. Так, напр. — мешканці Шумська мені розповідали, що в Суражі (сусіднє з Шумськом село в лісі) на Водохрищі 1944 р. (на початку року) УПА зробила урочистий військовий парад на посвячення води. І що нібито їх було на тому параді 500 людей. Ще тоді я перекреслив останнього нуля, зняв на долю „романтизму" оповідачів. Але як парадувало їх тоді 50, то і ця цифра вистачає для посвідки, що вони таки німцям докучати могли. Знова священик з околиць Смиги мав приємність вночі одного дня спостерегати перехід, за якими вдень прийшли німці з гарматами і перетрусили в селі все догори ногами.

Ясно, що такі історії, що творилися тут і там щодня, нераз кінчалися смертю невинних людей.

При такому житті в селах небезпечно було пускатися в подорож кудись не тільки німцям. У війні падали нераз невинні жертви, як смерть лісничого м. Вишневець і професора математики в Білій Криниці — Бриниха і сина Біло-

криницького священика. Обидва вони були у Вишнівці. Перший, як лісничий; другий поїхав до нареченої. Перший вибрався до дружини, що стало жила в Крем'янці у власному домі; другий повертався в Білу Криницю, де стало мешкав. Їх взяв підвезти на тягарове авто німець. Було це вдень. Дорога вся майже відкрита, рідко де деревина. І не зважаючи на це, німецьке авто було обстріляне десь із канави, і жертвою впали Бриних і Дячук, а німець-шофер утік. Управляючий фільварка Ледухів, що належав до Біло-Криницької школи, був убитий на греблі недалеко коло Почаїва, а тіло його вкинуто до ставу.

Порізано телеграфні стовпи, розбирано рейки, перекопувано шоси, палено мости — було явищем звичайним. Особливо — в році 1943 літом. Напр., про міст коло Бурсуків на Крем'янеччині оповідали, що його будували а партизани палили щось тричі. Цілком ясно, що лише крайня потреба виганяла тоді людей в дорогу, або особиста воля чи потреба рятувати своє життя в лісі.

А що було з жидами?

Проте всі жахи тогочасного неспокійного життя із жертвами невинних людей та різних самосудів никли в тіні страхіття поголовного вистрілювання німцями жидівського народу. Тут ішло не про окремих людей і не про окремі випадки. Тут ішло про систематичне і наперед упляноване винищення цілого племени. Гітлер, очевидно, мав за ціль пригадати і з'ясувати сучасному людству, що то значили походи Аттіли, як то зникали колись з лиця землі скити, печеніги та їх попередники і наступники на полях України чи в Европі. Так і тепер новий Атіла по всіх населених пунктах позганяв людей жидівських до загород, що їх геттами назвали, й став над ними знущатися, щоб потім побити. Спочатку поодбирали у них усе, що вони мали, а тоді напів голих і голодних стали вивозити автами на бойню, що її урядили у бійницях казарм колишнього російського (до 1914 р.) Якутського полку. Вже обдертих до останньої сорочки людей привозили сюди (між Крем'янцем і селищами Залісці й Млинівці) коло св. Покровської церкви, роздягали їх догола і заставляли бігти в канаву, поміж двома валами, і коли вони наближалися до трупів тих, кого вбили

перед ними, їх ззаду стріляли. Така масакра тяглася коло шість тижнів, і — мабуть — знищила коло 10 тисяч людей. Називаю таку цифру, бо крім Крем'янчан, там були люди, зібрані із сусідніх сіл, а також багато тих, що втекли від німців із Польщі.

Хоч нікого не пускали на місце екзекуції, проте були такі, що те все бачили, туди якось пробираючись. Зокрема було цей жах добре видно із вікон дому п-ва Жуків коло села Залісець. За словами саме тих, хто спостерегав цей порядок розстрілу в Крем'янці, автор розповідає тут, як те все робилося. Возили людей як бидло, на відкритих автах-плятформах — матерів з дітьми на руках, змучених, голодних. Люди ховалися в підвалах і льохах домів гетта. Жиди самі палили те гетто, щоб тікати поза високі дощані паркани, збудовані цими варварами XX віку. Звичайно, все це не дало нічого поза передчасною смертю якоїсь сотні чи двох людей, яких вишукували, били прикладами чи на місці стріляли, або яких кидали в огонь пожежі. В Крем'янці три дні горіло гетто. Окремих людей, що поховалися в льохах домів, витягали зомлілих від голоду й темряви, багато пізніше по ліквідації гетта — проте і тих нещасних везли на лобне місце і стріляли.

Може, найбільш трагічним кінцем була смерть тих людей, яких німці використовували в роботі як спеців. Забравши у них знання, труд і здоров'я, їх теж вели на розстріл. Я особисто спостерігав подібний факт, як знищили Вайнберґа-жида, що був урядовцем староства за Польщі, бо прийняв католицтво, а пізніше знов повернувся на юдаїзм. Він був колись офіцером старої австрійської армії, досконало володів німецькою мовою, тому німці його дуже довго використовували як дольмечера. Він вільно ходив і був певен, що його визнають за німця. Нарешті його заарештували на вулиці Дубенській, завезли до в'язниці, де знаходилися ще рештки гетта, недостріляного по пожежі гетта, — і вбили. Таке саме зробили з музикантом і його родиною, що довго переховувався за заслоною того, що він німець із Відня. Розпізнали його й вбили разом з його малими й старшими дітьми.

Це саме перевели і по всіх містечках Крем'янеччини й цілої Волині та Поділля, — цілої України.

Чи були випадки рятування жидів?

Українці хоч недолюблювали жидів за їх поміч москалям і полякам в асимілюванню України, все таки масово жидам допомагали. Завдяки тому врятувалося досить осіб, але про це вже довелося чути на еміграції від одного Крем'янчанина, який побував у Крем'янці вже в червні 1944 р., три місяці по приході большевиків. Цікаво тут зазначити, що і большевики на цей раз не виявляли якоїсь опіки над жидами, хоч з большевиками повернули і крем'янецькі жиди, які пішли до них на службу, а тепер, повернувшись додому, застали одну спільну жидівську могилу. За словами мого свідка, жидівська трагедія скорше викликала у комуністів кпини, ніж щире співчуття. Натури Сталіна й Гітлера на цьому пункті виявили свою тежсамість.

Поміч українців жидам виявлялася головним чином у наділенні їх харчами, коли тих нещасних, голодних людей ганяли з гетта на роботи. Найбільше давали свіжу городину, бо хліба й самі вже не мали. Так само було „зарезервоване" німцями молоко. Окремим же своїм знайомим і їх родинам люди наші допомагали всім, чим було можна, лише можливість не завжди була, бо до гетта передати легально нічого не дозволяли, а нелегально — і не завжди давалося, і не було безпечно, бо сам ризикував дістати кулю. Тому в тій трагедії всеж найкраще поводилося тим жидам, яких ганяли на роботи — там легше можна було їм щось передати, бо і варта в більшості таку поміч толерувала.

В такому-то кривавому тумані проходили дні й ночі років німецької окупації України в роках 1941—1944.

ОКСАНА ЛЯТУРИНСЬКА

РЕЗЕДА

(Із „Зільника")

Завжди в любочки-сестри,
аж до пізньої пори,
резеда цвіла коверцем,
пахла нардом, моє серце!

І приходить на гаду:
садить Цвітка резеду,
дощик ллє і ллє відерцем,
сяє сонечко щедерцем.

Усміхалась, як зоря,
любочка, моя сестра.
резеда цвіла коверцем,
пахла нардом, моє серце!

А чи ще й тепер пахку
садить Цвітка в квітнику?
А чи дощик ллє відерцем,
сяє сонечко щедерцем?..

Іван Рівенський

ЯК СОВІТИ ВМІЮТЬ ОБМАНУТИ, НАГНАТИ СТРАХУ І ЗАВОЛОДІТИ МІСТОМ

((Польщу замінив новий окупант зі сходу)

Дня 17 вересня 1939 р. в м. Рівне увійшло совітське військо, щоб нас визволяти. Того ж дня військом було видано розпорядження, щоб усі польські уряди та установи, як рівнож поліція залишились на своїх місцях і нормально працювали далі, а що до обміну грошей, то совєтський 1 „рубль" (карбованець) рівняється одному польському злотому.

Звичайно, що люди з цікавістю придивлялись до цієї нової зміни — на нове військо, на порядок у війську, пильно прислуховувались до пропаґандистів, які скрізь на базарах та й на хідниках, у військових строях, проповідували „Что у нас, мовляв, всьо єсть" та про „счастлівую жізнь в СССР" і таке інше.

А в той же час совєтські командири, урядовці та різні службовці, а то й рядові бійці бігали по склепах та магазинах і на розхват закуповували все, що бачили, а найбільше кинулись на мануфактуру, галянтерію, взуття.

Так пройшло з півтора місяця. Склепи були порожні, а що де ще уціліло, склепарі поховали. Нараз стали появлятись совітські міліціянти. Одного дня у листопаді, в порядку служби, нова влада скликала польську поліцію до польського комісаріяту поліції. Коли всі зібралися, їх обезброєно й арештовано. На другий день, коли жінки поліцаїв прибігли за своїми чоловіками, то їм пояснено: „Что поліцаєв нєт, отправлєни по назначенію". Коли ж жінки підняли бучу, тоді їх заспокоїли, сказавши, що їх чоловіки сидять у вагонах на залізниці; якщо вони хочуть їх бачити, то мусять піти до вагонів. Жінки кинулись на залізницю, а там їх відразу приборкали й замкнули до інших вагонів.

Що сталось із тими поліцаями і їх жінками, нікому не було відомо та й більше вже їх ніхто не бачив. Доперва по 3-ох місяцях одна із тих жінок повернулась і передала знайомим, що їх самих жінок везли у Казахстан, а вона з розпачі віддалась під опіку одного енкаведиста в Києві і він її вирятував з того обозу, а своїх чоловіків поліціянтів так вони й не бачили.

Пізніше, як совіти з поліцаями і їх жінками скінчили, за яких два тижні по місті пройшла вістка, що одної ночі забрано всіх поляків, які були на провідних становищах та в польських організаціях. Забраних було приблизно 130 чоловік. Що з ними сталось, теж нікому невідомо. Поляки, хто тільки міг, звичайно втікали із Рівного, хто куди.

Доречі, треба зазначити, що з вибухом німецько-польської війни, в день 1 вересня 1939 р., поляки з Варшави та інших місцевостей втікали на південь, таким чином місто Рівне було в цей час центром польських біженців. Тут вони було організували свій біженецький комітет, що відправляв їх організовано домів. Але все це тепер відпало.

Перед Різдвом 1939 р. блискавкою пронеслась чутка, що арештовують селян українців по селах та ладують до товарових вагонів.

СТАРІ ЖНИВА НА ВОЛИНІ були старомодні, але вільні, приємні і багаті, для всіх вистарчало на білий хліб. Тепер жнива модерні, комбайнові, але кріпацькі, остогидлі і голодні. Жниварям ледви вистарчає на картоплю. Чому то так є?

Тимчасом, у місті вже цілий місяць грудень новостворена „Профспілка" вела регістрацію всіх мужчин для затруднення в праці. При реєстрації випитують, де родився, що робив, та що робить і т. п. Я теж стояв у черзі до регістрації і приглядався, як перші проходили . Отож одного при регістрації питають, він усе розсказує, а як скінчив, то звернувся до того члена „Профспілки" з просьбою приділити його на роботу за його фахом. А той „член" з криком: „Ти что хочеш? Чтоби тебе и пагони повернуть?" — „Та, прошу пана, я ніколи ніяких пагонів не мав", — відповідає регістрований. — „Не разсуждать! Профспілка знаєт, куда кого послать! Слєдующій подході".

А вже як наступні підходили, а в тому і я, то було чути, як муха летить, ніхто й пари з рота не пускав, а не тільки, щоб щось питав.

Слід зазначити, що дописувач цих рядків працював у польській кооперативі „Сполем" і мусів ходити до праці двічі на день — ранком і ввечері. По приході совітів, цією кооперативою вже опікувались совітські кооператори — „партійці". Тут відбували вони різні свої наради. Власне це давало мені можливість спостерігати всі події та бачити і пережити страхіття терору в той час.

Місто шаленим темпом міняло своє обличчя. На вулицях появлялось щораз то більше нових типів людей і то якось штандартно бідно вдягнених у „кепках" з загнутим догори „козирком". Поміж ними у великій кількості, вдягнені в шкіряні або футряні куртки, в таких же самих кепках з загнутими догори козирками, „партійні работнікі".

Склепи щораз то більше вже були позачинювані, не було вже що продавати.

По вулицях маршували патрулі та конвоїри, які провадили до тюрми або на залізничу стацію арештованих людей. Провадили не як небудь, а з рушницями й багнетом приставленим до спини.

Про ці арешти од хати до хати передавались жахливі вісті. Всіх огорнув страх. Люди не знали, що робити, кожен чекав своєї долі. А тут же пустили чутки, що дуже допитуються за петлюровців. За короткий час уже й з десяток моїх знайомих арештовано...

Зима 1939-40 р. була люта, морозна і снігова. І ото в таку зиму на залізничій стації в Рівному, на запасових торах, стоять сотки товарових вагонів, битком набитих людьми і заплюмбованих. Жінки і діти разом в одних вагонах, а чоловіки в інших окремих вагонах. До вагонів доступу немає, бо на всіх залізничих торах великий патроль червоноармійців з рушницями і багнетами, і коли були відважні, що підходили до вагонів, щоб передати через віконце хліба, чи що, то таких стріляли на місці. У тих вагонах люди не то що кричали — просили про поміч, а просто вили нелюдськими голосами.

О це було оте людовбивство, про яке часом потихо і делікатно говорять в ОН „сильні мира цього".

Коли прийшлось глянути здалека на ті вагони, то кругом такого вагона висіли ледяні брудні соплі, бо люди там сідали і під себе віддавали моч та інше під стінами вагону.

Хто ж були ці люди? Це наші українські селяни. На перший раз по цілій Рівенщині із кожного села було забрано невинних по 10 або 20 родин, у залежності від величини села, під закидом, що належав або до „Просвіти", або був куркуль (люди вперше почули це нове страшне слово). Арештованих людей забирали так, як стояли, а взяти з собою можна було хіба кусник хліба, і то, якщо він був під рукою. О це власне і є той жахливий терор для наведення страху на позосталих селян. А дальше вже забирали людей після доносів. Це вже була робота „Сельрад" і темних, злосливих сусідів, чи нікчемних бродяг та покидьків села.

Доля арештованих людей була страшна; багато їх гинуло по дорозі, а хто остався живий, то опинився в тундрах Сибіру. Мені сьогодні, тут у Канаді, довелось читати багато листів наших волиняків із Сибіру та бачити їх фотографії. Між іншим, одна дочка пише до своєї 84-річної матері, яка тепер живе в Канаді, таке: „Мамо, я дивлюся на Ваше фото, а Вам посилаю своє, щоб Ви бачили, що не Ви мені мама, а я Вам мама" . . .

Отакого то „визволення і щастя" зазнали наші земляки в „комуністичнім раю". Як була тюрма народів, так і осталась, але два рази в квадраті.

З днем 1 січня 1940 року всі польські уряди, установи і кооперативи були ліквідовані. Всі товарі по склепах і

магазинах, якщо такі де ще були, були націоналізовані, цебто заграблені урядом до радянської ніби кооперації, частина до „Горторгу" в Рівному, а частина до „Облпотребсоюзу". Місто стало порожнє і мертве.

На ціле місто большевики, замість ресторанів, харчівень, споживчих склепів, зробили яких 10 ларчиків, де можна було купити тільки щонебудь з'їсти і то, як попадеш на пору і як є.

Містом став керувати „Городской Совєт". На мурах міста появились відозви вибирати членів до „Городского Совєта", і тут же подано кандидатів. Цих кандидатів міщани не бачили і не чули про них. Але в день виборів ціле місто голосувало на 100% і всі кандидати були одноголосно вибрані.

Першим кроком „Городского Совєта" була націоналізація нерухомого майна і призначення певних людей на так зване становище „Управдомами", які розміщували нових прибулих совітських громадян, а місцевих „уплотнялі" (стискали). А дальше йшла реквізиція домашнього устаткування, бо для нових панів треба було „мебелів" і т. п.

Після цього „Городской Совєт" відкрив для міста т. зв. „Культбазу", яку наповнив статуями і статуетками Леніна і Сталіна. Ці статуї були різного розміру, різного кольору, переважно білого, в загальній кількості коло десяток тисяч штук. Коли по приході німців у 1941 році все це „барахло" наказано побити і викинути, то той смітник насилу заладували на 10 вантажних авт.

Слід ще пригадати, що по приході совітів з місця зліквідовано Рівенську Українську Гімназію, а директора гімназії Бичківського з родиною вивезено в Казахстан.

Було б неповно, як би ще не згадати про жидів, яких в Рівному було по статистиці 17,000 осіб і які в більшості займалися приватною торгівлею. З днем 1 січня 1940 р. їх прийнято на умислову працю в совітських урядах та установах, чи організаціях, тоді, як місцевих українців було затруднено ніби тільки на показ: приблизно на 100 жидів — 8 українців. Большевики знали, що Гітлер робить з жидами, тому вони жидів не чіпали, а використовували їх для праці, тим більше, що жиди були в більшості русофіли — і комуністи.

ПАРУ СЛІВ ДО СТАТТІ ЛЮДМІЛИ Ц. ПРО ВОДОХРИЩА В 1944 Р. НА ВОЛИНІ

З приємністю прочитав я в ч. 5 Літопису, допис пані Людміли Ц. про Водохрища. Якраз я був у тому відділі, про який Л. Ц. писала. Що правда, на самому Водохрищі я не був, а був тоді в районі Мілецького манастиря і був у відділі аж до його розформовання на менші групи бо більшими пересуватись було вже неможливо. Це було десь в кінці квітня чи травня 1944 р. Сотенний Нерозлучний пішов із своєю сотнею через залізницю. З цією ж сотнею пішов і начальник північної групи Вовчук. При переході залізниці сотня попала під обстріл червоних. В цій перестрілці нач. Вовчук був забитий а сотенний Нерозлучний пішов згідно наказу далі. Це відбувалось в травні місяці, отже далеко від Водохрища. Думаю, що п. Нерозлучний ще й тепер живий. П. Людміла його зарано поховала, певно через мильну інформацію. П-ні Людміла подає, що вона з села С., в якому я часто бував. Може вона пригадує старого сотника Олійника (Шмагая) із своїм сином Павлом, козаком 17-літним. Сьогодні мені приємно Вас привітати. З пошаною

Михайло Олійник, був. майор УНР.

НАРОДНІ ПРИКАЗКИ ЩОДО ПІР РОКУ

— **Осінь:** Осінь наша мати: і жебрака нагодує.
— **Зима:** Прийшла зима, а хліба нема.
— **Січень:** Коли січень найгостріший, буде рочок найплідніший.
— **Лютий:** Питає лютий: „Чи ти обутий?"
— **Березень:** Прийшов марець — замерз старець.
— **Квітень:** Діду, діду,, сій ячмінь, бо вже тій зимі амінь.
— **Травень:** Прийшов май — сам про себе дбай.
— **Червень:** Червень тому зелениться, хто робити не ліниться.
— **Липень:** Годуй бджолу до Івана, зробить з тебе вона пана.
— **Серпень:** У серпні спина мліє, а зерно зріє.
— **Вересень:** Восени і горобець багатий.
— **Жовтень:** Прийшла Покров — нагрій хату без дров.
— **Листопад:** Як листя на деревах зимує, зима морозами лютує.
— **Грудень:** Грудневе тепло як мачухи добро.
— **Новий рік:** На Новий Рік прибуде дня на заячий скік.

Подав І. Іванюк.

Ніколи не нищте українських видань-книжок, а як не потребуєте їх, передайте до Міської Бібліотеки для збільшення там україніки, або — до наших бібліотек.

Ю. П.

ПРАВОСЛАВ'Я В ПОЧАТКАХ ХРИСТИЯНСТВА В ПОЛЬЩІ

В 11-му томі польського наукового історичного журнала „Teki Historyczne", що вийшов у Лондоні в 1961 році, уміщена розвідка Кароліни Лянцкоронської під заголовком: „Reakcja pogańska i powrót Odnowiciela". Розвідка стисло наукова, написана об'єктивно і цікава для нас тим, що свідчить про православну віру в Польщі за початків у ній християнства. Обговорює вона події років 1034-1038, час, за польськими шкільними підручниками, т. зв. „поганської реакції", цебто спроби ніби поган (православних — Ред.) відновити давню поганську релігію та зробити її пануючою.

З цього періоду мається дуже скупі і неясні відомості. Видно, що автори, які їх писали, чогось не договорювали, чогось сказати чи то не хотіли, чи не відважувались.

К. Лянцкоронська дуже сумлінно зібрала свідчення тогочасних і пізніших хронік польських і чужих та прийшла до висновку, що у згаданому часі не було жадної спроби привернути поганську релігію, лише була боротьба між двома „обрядами" — „слов'янським" (православним Ю. П.) та римо-католицьким.

Після смерти Мєшка II у 1034 р. став королем Польщі не Казимір „Одновитель", як думали давніше, а Болеслав, про якого досі не знали, тому що хроніки замовчували його ім'я. Лише теперішня наука назвала його „Забутим" („Zapomnianym").

Зараз по смерти Мєшка II керувати державою почала його вдова Рихеза, як регентка, але внедовзі й вона з молодшим сином Казиміром подалась на свою батьківщину — до Саксонії. Польська хроніка Галла згадує, що юрба відступників і розкольників („схизматиків") вигнала Рихезу як римо-католичку.

Після вигнання Рихези в Польщі запанувала анархія і братовбивча війна. Були вбиті священики, єпископи. Бунтарів хроніки називають „deviantes", тобто — ті, що зійшли з дороги, заблудились. Виразно мова про християн, лише інших обрядів.

З цих розрухів у Польщі скористали чехи й зробили наїзд на Познанщину, поруйнували костели, забрали мощі святих. Римський папа зганив чехів за те, що вони в Польщі брали християн до неволі, „як диких звірів".

Серед цієї боротьби був вбитий Болеслав. Один з дослідників (Dethier) припускає, що він був забитий латинниками за прихильність до „слов'янського обряду".

Після смерти Болеслава „Забутого" королем мав стати молодший брат Казимір, але був він вже ченцем у французькому манастирі Клюні. Однак римський папа звільнив його від монашої присяги й дозволив вернутись до Польщі і продовжити рід — цебто оженитись.

К. Лянцкоронська застановлюється над питанням, за яку ціну Ватикан дав дозвіл Казимірові залишити манастир та оженитись. Джерела кажуть, що він мусів відбути піст, вдягати якусь окрему одежу, стригти волосся та платити від Польщі податки Ватиканові — десяту частину доходів та по денарію від кожного чоловіка річно („денарій св. Петра"). Щодо стриження волосся К. Лянцкоронська наводить заборону папи Олександра II, який в роках 1061-1062 затвердив зарядження свого попередника (Миколая II), що клірики (справа торкалась Хорватії) не можуть входити до церкви з довгим волоссям. Нема сумніву, що й в Польщі ходило про довге волосся „слов'янського" духовенства, яке Казимір мусів златинізувати.

Друга умова — платити податок. У цій справі К. Лянцкоронська наводить знов випадки подібних заряджень. Так справа податків виринула при латинізації єпархії Зальцбургу, бо „слов'янський народ" або не платив „десятини", або платив дуже мало. Біля 1050 р. просто говориться про десятину „за звичаєм слов'ян". У 1198 р. папа Іннокентій III просить підтримки угорського короля в справі стягання десятини від слов'ян. З того виникає, пише К. Лянцкоронська, що „слов'янські народи" платили менші податки на користь Ватикану, ніж римо-католики.

Коли Казимір „Одновитель" вернувся до Польщі, його радісно вітав „цілий нарід польський і дехто з слов'янського" (стор. 28). При повороті Казимір, крім дозволу Ватикану, мав ще відділ німецького війська. Війна не скінчилась відразу. На Мазовші, де панував князь Маслав, бу-

ло спокійно і туди втікали переслідувані з решти Польщі. Маслав не визнав Казиміра й почалась війна. На поміч Маславу йшли Поморяни, але Казимір почав бій перше, ніж Поморяни надійшли. Ледве, ледве з великими труднощами бій він виграв. Звертаючись опісля до свого війська сказав, що ми перемогли „багатьох фальшивих християн" — цебто мав він на увазі не римо-католиків, а християн „слов'янського обряду" — поморян.

Кінчає розвідку К. Лянцкоронська словами: „Бій між Казиміром і Маславом, оскільки нам відомо, був одинокою збройною боротьбою між поляками, в якій християни двох обрядів взаємно билися" (стор. 32).

Варто ще зазначити, що К. Лянцкоронська попередньо у розвідці: „В справі суперечки між Болеславом Сміливим і св. Станіславом" (Teki Hist. t. IX, стор. 6) на підставі німецької хроніки Лямберта з Герсфельду пише, що на коронації Болеслава Сміливого у 1076 р. було присутніх 15 єпископів. Вже значно пізніше число римо-католицьких єпископів не переходило 5. Хто ж ці 10? Приходить до внеску, що були то єпископи „слов'янського обряду".

За „Рідна Церква" ч. 52 1962.

З УКРАЇНСЬКОЇ ОБРЯДОВОЇ ПОЕЗІЇ
(Весільні пісні при короваю)

Перед місинням короваю

Пшениченько дрібная
На все ти спосібная
Як посієш — пташки збирають
А зеленою гуси скубають
А з теї потерушечки
Молодому та на шишечки.

Як місять коровай

Посіяли пшениченьку
— нехай родить
Замісили коровай
— нехай сходить
Та нехай сходить
— пухнатиться
А дайте нам горілочки
та напиться.

Як коровай печеться

Ми пшеницю як пололи,
Білі руки покололи.
Дайте нам по шишечці.
Короваю по кришечці.

З чого роблять коровай

Ніхто не вгадає
Що в нашому короваю!:
З трох стіжків пшениця,
З трох крениць водиця,
Аж з Острога зілля,
Зі Львова — коріння,
А з Кремянця — яйця,
Для нашого коровайця.

Далі буде.

М. Б.

УВАГИ ДО КНИЖКИ М. і І. НОСАЛЯ — ЛІКАРСЬКІ РОСЛИНИ

Академія Наук УРСР в Києві в р. 1958 видала поважну і дуже потрібну книжку бувшого священика, а позатим доброго природника і практика зілляра о. прот. Михайла Носаля, зредаговану і доповнену його сином, агрономом Іваном Н. Обидва автори з Волині.

Книжка видана в двох мовах, кожна окремо. В українській мові вийшла 3. 4. 1958 р., а в російській 21. 8. цього ж року, стор. 256 і 255. Ціна укр. 7.65 карб., а рос. 7.45 карб.

Переглядаючи цю цінну працю наших культурних діячів волинян, батька і сина, мусимо радіти, що отець Михайло, як неперевершений знавець природи — лікарської флори Волині і сам певно зелелікар, залишив нам по смерти свій довголітній досвідний труд, списаний і переданий синові для видання книжкою, щоб його знанням користувались всі, хто лише його лікарських порад потребуватиме. А тої потреби сьогодні в УРСР є дуже багато, особливо в ліках. У цьому велика заслуга інтелігентного зілляра отця та його сина, що добився її видання в поважній науковій інституції, яка признала працю цінною і потрібною не лише для громадян, але й для лікарів та біологів, як зазначено в передмові.

У праці подано досить докладно опис кожної рослини, а всіх їх у книзі біля 275. При що-другій рослині є добрий малюнок, назва українська, польська, російська і латинська. Цих вальорів в інших подібних працях не знайдете, а це дуже важне для пізнання рослини і знайдення її в природі. Рівнож є докладні поради, як збирати, сушити і переховувати рослини. Нажаль, не подано таблички, як довго кожна рослина в сухому виді задержує свої лічничі властивости, що дуже важно. На це і тут у нас різні „дроґісти"-зіллярі не звертають уваги і часто продають не ліксілля, а січену стару „солому". Крім цього при кожній рослині подано, при яких хворобах вона вживається сама, чи в суміші з іншими. Автор прослідив і проаналізував досить докладно на своїй і народній практиці способи вживання даної рослини, нераз і в суміші з нерослинними середниками, для кращого лікувального ефекту, як мед, молоко та ін., відповідно до хво-

роби. Дуже важно, що подав і дози-рецепти ліків та як їх приготовити.

Для зручности користування, рослини згруповано по розділах як до хвороби: шлунка, печінки, жовчового міхура, статевих органів, дихання (легені, горло), золотухи, рахиту, екземи, шкірних (рани, виразки), серцевих хворіб та ін. Відповідно до цього угруповані і рослини, з посилкою на інші в інших розділах, коли йде про суміш рослин. Крім своєї рецептури — рослинних давок (порцій) автор подає і народні способи лікування даної хвороби. Окремий відділ відведений і рослинам трійливим. Автор радить дуже обережно уживати цих рослин, якщо зайде для цього потреба.

На кінці книжки подано алфабетний список рослин в українській і латинській мовах, кожний окремо. Цікаво, що в заключній статті книги І. Носаль, між іншими розважаннями над стародавнім народнім лікуванням, подає таке: „Невеликою вигадкою буде, коли скажемо, що відомий лік — Пеніцілін — відкритий не ким іншим, як якоюсь „бабкою Макарихою" з села Волиці на Волині, яка малощо не сотні років тому лікувала гнійні, запущені рани запліснівілою розчиною з своєї хлібної діжки"... Так воно фактично і було по всій Україні з давних давен. Сьогодні в поміч народньому лікуванню прийшла довго ждана книжка Носаля.

ПРИМІТКА. Книжка, як згадано, видана в двох мовах. Першою вийшла в мові українській. Потім її перекладено на мову російську і тому видано її на 4 міс. пізніше; однак на виданню ніде не зазначено, що це переклад з українського видання, як це прийнято зазначувати скрізь у культурному світі. Далі: українського видання наклад усього 9,500 прим. книги, а російського — 30,000 і 60,000 (видно, було 2 видання), і то на бюджет УРСР, бо видано в Києві. Ціна української книжки — 7.65 карб., а рос. — 7.45 карб. Книжка українською мовою видана на папері гіршому, як у російській, а останній аркуш друкований цілком на газетному папері. В тексті українському зазначено, що автор М. Носаль був православним священиком; в російському слово священик пропущено. Треба догадуватись, що книга в українській мові видана лише для заграниці, для еміграції, але і для неї це дуже малий наклад. Треба, щоб наша еміграція доповнила це видання, бо в українській мові цієї книжки тут уже немає, лише в українськім тексті треба виправити — замінити деякі слова, як: сарай (замість хлів - шопа), ящик (скринька), ефір (етер), масло (олій), ефірне масло (етеровий або летний олійок), вижати (видушити, вичавити сок) і т. п.

НАША КОЛОНІЯ В АВСТРАЛІЇ МАЄ ГІДНИХ ЗАСТУПНИКІВ

Оля Волошин уч. І. кляси Української Рідної Школи в Сефтоні (Австралія) є найкращою ученицею в клясі. Любить читати і гарно деклямує. На світлині Оля деклямує вірш „МОЯ МАМА' на останньому „Святі Матері" у Сефтоні. Тут слід згадати, що на її уродинах, хресний батько М. Свідерський, заступник Представника ІДВ на Австралію, зібрав між волиняками 7 ф. 10 ш. на видавничий фонд ІДВ.

До побажань звеличників п-ни Олі приєднуємось і ми та бажаємо їй гарних успіхів в науці на радість батькам і славу Україні. — Ред.

чужі слова. Теж само при деяких назвах рослин ужито не українську номенклятуру: Аір (замість лепеха, татарське зілля), Алтей (слиз, проскурник, мальва), Аніс (ганиж), Ромашка (королиця, ромен), Цмин (солом'янка, безсмертник) та інші.

ВІД РЕДАКЦІЇ. о. протоієрей М. Носаль народився в с. Розлоги Замостівського повіту. Закінчив Холмську Духовну Семинарію. Священиком з 1911 р. Лікрослинами зацікавився ще з першої школи. В часах І. війни був евакуований на схід і поповнив знання в Сільсько-Господарській школі в м. Горках на Могилівщині. Після світової війни брав участь на сільсько-господарських виставах із зіллями, за що дістав кілька медалів і дипломів (у Горках, Познані й Володимирі). Про зілля часто писав у журналі „Шлях" у Луцьку. З рр. 1929—1939 був настоятелем Св. Успенської Церкви в Рівному. Що сталось з ним по 39 р., невідомо. Знаємо лише, що він не живе. В книзі дати смерти немає.

В. Волков

МОНАХ

Хто б не завітав колинебудь до Володимира Волинського, напевно бачив там велику муровану церкву — катедру св. Успіння. Вона стоїть на високому правому березі річки Луги, що тече серед широкої долини. Це недалеко від давнього замку волинських князів.

Переказ каже, що катедра була побудована ще в XII сторіччі князем Мстиславом Із'яславовичем. Це дійсно монументальний свідок нашої бурхливої та славної минувшини, оригінальний пам'ятник княжих часів!

Кілька лихоліть та пожарів перейшла катедра, але встоялась і до нині. Існує також свіжий переказ, що в катедрі було видіння, про яке йде мова, але перш опишемо саму катедру з середини.

Отже, катедра мала тільки два входи: від заходу — головний і від півночі — запасовий. Останній рідко коли вживався, хіба що в літі під час великих свят та архиєрейської Служби Божої.

Східня сторона катедри закінчувалася в середині трьома великими апсидами. Найбільша була середня. Вівтар був відгороджений від решти церкви високим мурованим іконостасом, що однак сягав до стелі, і був переділений на три частини в місцях сполучення апсид. В південній частині знаходився малий вівтар з одними тільки Царськими дверима, без дияконських, та входом від головного вівтаря; в північній — жертівник, призначений для головного вівтаря, і ризниця. Північна частина не мала виходу на церкву і до неї, як і до південної, входилося збоку через головний вівтар.

Середню частину займав головний вівтар. Він був такий просторий, що міг вмістити свобідно біля п'ятдесятьох священиків. Посередині вівтаря, ближче до Царських дверей, стояв престіл, а за ним на віддалі було вміщене горнє місце, побудоване в середній апсиді амфітеатром на чотири чи п'ять широких сходів, покритих гарними килимами. Посередині амфітеатру на верхній площі стояло широке крісло — трон для єпископа.

Вівтар на той час мав одну цікаву особливість: увійти до середини без ключів було річчю неможливою, тоді як з середини вівтаря всі двері відкривались свобідно.

В часі від 1920 до 1924 року настоятелем катедри був о. Арсеній Бордюговський. Не зважаючи на свої сімдесят чотири роки, о. Арсеній був досить бадьорий. Можливо тому, що провадив спокійне життя і ніколи не переймався власними турботами. Це був ідеальний священик. Тихий, безкорисний, переповнений християнською любов'ю до всіх, хто тільки її потребував.

Одного гарного весняного ранку, а це було на Світлому тижні, о. Арсеній встав трохи раніше, щоб відправити замовлену заупокійну Службу Божу. На нього вже чекали біля катедри. Сторож Василь Процюк не кваплячись відімкнув двері, зайшов до середини разом з о. Арсенієм, позасвічував скрізь необхідні свічки, роздмухав кадило і вийшов.

А на дворі тепло, соняшно, повітря чисте й запашне, та ще й пташки співають.

— Пересиджу тут на сходах — подумав Василь, — там і без мене обійдуться.

В церкві залишилось кілька осіб, що замовили Службу, та о. Арсеній. Була вже сьома година ранку, як люди після відпусту пішли додому. О. Арсеній вернувся у вівтар, зачинив за собою тільки Царські двері, бо дияконські були закриті ще сторожем на початку, поклав хрест на престіл і пішов у жертівник спожити св. Дари та відчитати молитви після Причастя.

Між іншим о. Арсеній добре пам'ятав, що всі троє дверей в іконостасі були зачинені, бо він не любив, як хто ходить по вівтарі під час його моління.

О. Арсеній спожив св. Дари і почав молитись. Втім відчув, що ніби у вівтарі знаходиться хтось чужий, але свідомість, що всі двері замкнені і що без ключа не можна відкрити їх ззовні, трохи заспокоїла його і він молився далі. Проте відчуття присутности когось чужого нуртувало його і вкінці перейшло у впевненність.

Знервований, що йому перешкоджають, о. Арсеній перервав молитву і пішов у вівтар, щоб перевірити та наоч-

но переконатись, що він помиляється, бо там нікого не може бути.

Увійшов і... завмер.

На горнім місці стояла висока, худа, закаптурена постать схимника. З-під каптура звисала біла, довга майже до пояса борода, а в прорізах блищали гострі очі, звернені на нього. О. Арсеній відчув, як ніби мороз пройшов по його спині. Хвилинку постать стояла нерухомо. Тоді схимник підніс праву руку і простягнув у бік о. Арсенія вказуючий палець.

— Пам'ятай день 18 серпня! — пролунав дивний, але дуже приємний та читкий голос.

Рука схимника опустилась і за хвилину відіння зникло, наче розпливлось в повітрі. О. Арсеній перехрестився й почав проказувати „Нехай воскресне Бог". Це його заспокоїло і він докінчив свої молитви.

При виході з катедри о. Арсеній побачив на сходах сторожа Василя.

— Не заходив часом до церкви який монах під час Служби Божої?

— Ні, прошу батюшки. Крім тих людей, що замовили Службу, ніхто не заходив до середини. Я ввесь час був тут на сходах і нікуди не відходив.

О. Арсеній більше не питався, бо зрозумів, що ця поява відносилася тільки до нього, і про своє відіння оповів лише своїй дочці. Відтоді любов до ближнього ще більше розцвіла в його серці, бо в душі усвідомив правдиву істоту любови.

Врешті надійшло вісімнадцятого серпня. В сьомій годині ранку, вже приготований у далеку путь, о. Арсеній тихо заснув навіки. Обличчя його було ясне і блаженна усмішка спочила на устах.

Дивна історія! Дакарський президент Сенґгорн сказав: „Дивна історія — студенти, що ми їх висилаємо до Парижа в науку — повертаються назад комуністами. А ті, яких шлемо до Москви — приїзжають антикомуністами!"

Леся Романенко

ЖИДІВСЬКЕ Т-ВО КІББІЦ (KIBBUTZ) В ОСТРОЗІ ТА ЙОГО ПРАЦЯ

Від р. 1920 до 1925 в Острозі існувало Кирило-Методіївське Братство, що мало свою 8-клясову школу. До цієї школи ходила і я. В р. 1925 поляки це Братство (і школу) закрили, а з української хлоп'ячої гімназії утворили польську державну гімназію. До цієї державної гімназії перейшла і я. Тут, серед товаришок гімназисток, я зустріла своїх знайомих жидівочок, з якими подружилась. Багатий батько одної з них, на прізвище Балін, що року закуповував у нас сад (овочі).

Товаришуючи з жидівочками, що й жили близько нас, від них я довідалася, що жиди в місті давно мають свою велику організацію для шкільної і позашкільної молоді. Назва цієї організації „Кіббіц". Це була багата організація, вона мала свої маєтки під Острогом та великі будинки в місті.

Ціллю „Кіббіц"-у було підготовляти свою молодь до господарської інструкторської праці в ново утвореній для них Палестині, в якій таких сил бракувало, а арабів хліборобів звідтам, мовляв, постепенно мають виселяти.

Я аж по 2-ій війні зрозуміла далекосяглі пляни і мудру державницьку політику жидів, відносно далекої від Волині їх батьківщини, хоч агресивну щодо арабів.

Але далі про цілі т-ва „Кіббіц". Отже, зорганізувавши молодь (хлопців і дівчат) в т-ві, вчили її по вечорах теоретичних наук, а в літі часто висилали на практику в маєтки свої і в найняті чужі. Учительський персонал для фахового навчання т-во спроваджувало в більшости з Палестини та з більших центрів Европи. Звичайно, місцева молодь мешкала дома, а приїзжі квартирували приватно. Зате, в маєтках молодь там харчувалась і ночувала.

Знаю, що кіббіци-учні відбували господарську практику в маєтках наших знайомих п-ва Мірковичів у Розважі і в Хорові біля Острога, а на молочарську практику їздили в маєток п. А. Піонтковського в Коростові, теж біля Острога. Там була велика молочарня і сироварня, що обслуговувала два повіти — Острізький і Дубенський. Об'єкти для доброї господарської практики були знамениті.

Помимо науки і практики т-во влаштовувало для учнів вечірки, забави з танцями, на які часом запрошували товаришки по гімназії і мене. Всі учні були дуже горді, що належать до „Кіббіц"-у.

Цікаво, що в тих кіббіцах ви могли здибати не тільки молодь жидівську з міста, але й молодих подружжів та молодь з села. Між ними були і деякі наші українці, ті, які були одружені з жидівочками, рівнож і українок, відданих за жидів. Таких випадків на Волині було більше. Жиди цим мішаним молодим подружжям обіцяли в Палестині „золоті гори" й вони та й інші намовлені наші хлопці туди поїхали.

Усіх, підготовлених у господарстві учнів, чи й молодих господарів з села, по якомусь часі вишколення відправляли до Палестини. Збірним пунктом переселенців була Варшава. Тут їх збирали і через Трієст направляли де слід.

Мені особисто дуже цікаво довідатись, як там живеться тим нашим бувшим українцям, а тепер певне ізраїльтянам українського роду, в новій батьківщині. Чи вони згадують свою рідну Волинь? Думаю, що їм там все ж таки далеко ліпше, як було б у колгоспах на Волині. А всіх жидів, що вспіли виїхати до 1939 р. з нашої дорогої Волині, я ґратулюю, бо вони остали живі і можуть свобідно працювати в своїх, хоч і колективних кіббіцах в Ізраїлі.

Ще одно цікаве — на курсах у кіббіці в Острозі був, якийсь час, теперішній міністр аґрикультури Ізраїля українець жидівського роду*) Моше Даян, уродженець Волині, він же бойовий генерал ізраїльської армії, який в Сінайській (здається) кампанії 1958 р., втратив око (див. "Book of the Year" 1960). Про його характер журнал "Look", No. 21, vol. 24, 1960 р., подає таке: Генер. М. Даян мудрий, тактовний, дуже популярний, знаний, як „гард воркінґ", „гард лівінґ" (строго живе), „фест драйвінґ" (верхи на коні).

Наша багата Волинь вигодувала для Ізраїля небуденного діяча; може в ньому колись відозветься хоч капля вдячности за наш український хліб, підсоння, яким він завдячує свої непересічні вальори, і може він скаже своє слово правди про „український антисемітизм", що його одновірці і земляки в світі, разом з нашими ворогами, так легковажно й немудро та брехливо роздувають.

---

*) Ukrainian parents в розумінню держ. приналежности. (Look ч. 21).
Ред.

УКРАЇНА БАГАТА НА КАМЕНІ-САМОЦВІТИ

Україна, а в тому і наша Волинь, здавна славиться багатими родовищами дорогоцінних та кольорових каменів. Перші звістки про застосування рідкісних мінералів на території України дійшли до нас з глибини століть. У IV-V віках до Христа мармуровидні вапняки Криму вже використовувалися для будівель Херсонесу, Ольвії, Пантикапеї. У деяких давніх храмах Константинополя підлога і стіни вистелені кримськими мармуровидними вапняками.

Ряд мінералів-самоцвітів України згадується в науковій геологічній літературі XIX сторіччя. У 1835 році в селі Кам'яний Брід на Волині був знайдений лабрадорит, роз-

---

ВІСТІ З РІДНОГО КРАЮ

Св. Почаївську Лавру хотять зліквідувати. З чужої вільної преси (англ., нім., франц.) довідуємось, що в Почаєві йде страшна нагінка на манастир, монахів, та на прочан і на тих хто їм дає притулок під час прощі. Жандарми КГБ та тайні агенти майже щодня арештовують монахів і вивозять, хто впирається — катуючи вбивають, прочан розганяють і не пускають до Почаєва. Людей, що їм помагають чи до Почаєва відвозять — штрафують або виселяють з міста ітп. Вістки про це до чужої преси подало „Бюро Світової Ради Церков", яка якимсь чином дістала від вірних і прочан благального листа про переслідування в Почаєві. (За „Сандей Телеґраф" — Лондон, „Ле Монд", — Париж, „Ді Цайт" — Гамбурґ, „Католік Транскріпт" — ЗДА.).

Склад рідкісних видань виявлено в Кримському Педагогічному Музею в Симферополі. Серед них такі як: Апофхегмата Еразма Роттердамського 1544 р., перший буквар надрукований І. Федоровим у Львові 1574 р. а також Евангеліє учительноє, видане Кирилом Транквіліоном в селі Рахманові на Волині в 1619 р. Ця остання книга зазнала в свій час переслідування як єретична. У Москві в р. 1627 її спалили. В Криму один примірник уцілів.

Ще інші цікаві видання в Криму, знайдено в т. зв. бакуністів (торгівці старими книгами) на стриху. Там знайдено багато старої української літератури — Граматика-Мелетія Смотрицького з 1648 р., Арифметика — Леонтія Магницького 1703 р., Псалтир Рифмотворная — С. Полоцького, 1680 р., Часослов з 1603 та інш. У. В.

робка якого почалася лише у 1860 році. Український лабрадорит дістав всесвітнє визнання. Він широко використовується як декоративний та облицьовувальний камінь.

У 30-х роках на Волині, на північ від міста Житомира, були відкриті пегматитові жили в так званих коростенських червоних гранітах. У порожнинах цих жил знайдено чудові топази, чорний і золотисто-димчастий гірський кришталь. За своєю красою волинські топази не мають собі рівних у світі. Цікаво зауважити, що там знайдено унікальний кристал топазу вагою 68 кілограмів.

Академік О. Є. Ферсман у своїй книзі „Нариси історії каменя" відзначив, що Україна подарувала нам не тільки нові родовища мармурів та лабрадоритів. Серед ланів і полів її волинського привілля були відкриті чудові пегматитові жили з темними, майже чорними кварцами і голубими, золотистими і безколірними топазами (важковаговиками). Те, що було раніш гордістю і прерогативою Уралу, тепер у достатку є і на Волині.

„Географія" дорогоцінних і кольорових каменів в Україні у загальних рисах має такий вигляд:

На Волині (Житомирська і прилеглі до неї райони Вінницької та Хмельницької областей) зосереджені топази, гірський кришталь, раухтопази, моріони, аметисти, халцедони, опали, граніти. В Закарпатті є гранати, опали, напівопали, яшми, гірський кришталь, тармури, родохрозити.

Донбас (Нагольний кряж і сусідні райони з Приазов'ям) має гірський кришталь, аметисти, мармуризовані вапняки.

Крим (район Сімферополя і гори Кара-даг) має агати, онікси, сердоліки, яшми, мармуризовані вапняки.

Самоцвіти зустрічаються і в інших місцях українського кристалічного масиву. В цьому відношенні цікаве Побужжя, де можуть бути хризоніти.

Україна багата на дорогоцінні і кольорові камені.

Б. Габрусевич.

КУПУЄМО ДЛЯ КОМПЛЕКТІВ ТАКІ ЧЧ. НАШИХ ВИДАНЬ: УКРАЇНСЬКИЙ РІК У НАРОДНІХ ЗВИЧАЯХ Т. І, і Ч. 1 ЛІТОПИСУ.

З історії недавно минулого

Т-ВО ІМ. МИТР. ПЕТРА МОГИЛИ В ЛУЦЬКУ

(З матеріялів до Енциклопедії Українознавства)

Засновано в Луцьку 19-го листопада, 1931 р. Мета: ширення реліг. освіти і православної свідомости на плятформі засад Соборности давньої Української Православної Церкви. Видання Т-ва: Журнал „За Соборність" (ред. І. Власовський). Рел. місячник для народу — „Шлях" (редагував Є. Богуславський); а в перекладах на українську мову видано: Чин Тайн святого Хрещення і Миро помазання; Чин Тайни Шлюбу; Чин Тайни Сповіди; Чин Панахиди; Чини Молебнів, Літургія св. Йоана Золотоустого, і партитура співів Літургії; Малий Октоїх; Акафісти; Партитура співів Панахиди; Малий Богогласник; Православний Молитовник. Головами Т-ва були: Сенатор Сергій Тимошенко (1931-35) і радник Михайло Ханенко (1935-39); Генеральні секретарі — Проф. І. Власовський (1931-39) і Проф. Є. Богуславський (1935-39). Т-во припинило свою діяльність з окупацією Волині большевиками в 1939 р. Т-во мало свою нерухомість в Луцьку, дім з 10 помешкань, набутий для резиденції Луцького єпископа Полікарпа.

———x———

БІБЛІОҐРАФІЯ ВОЛИНІЯНИ

Арсен Річинський — Старий город Волинь (розвідка) ст. (2) 1938, Львів.

Арсен Річинський — Загрожені пам'ятники української церковної архітектури в м. Тишівцях. „Шлях" ч. 3, 1938, Луцьк.

Андрій Вовчарук — Кооперативний рух на Волині, ст. 61, 1938, Вид. Т-ва кн. Острозького в Луцьку.

А. Дублянський — Луцьк, історичний нарис. стор. 32, 1934, Вид. Романа Клоса в Луцьку.

Прот. А. Дублянський — Тернистим шляхом (до 20-ліття Архипастирського служіння Митрополита Ніканора), ст. 79, 1962. Вид. Ген. Церк. Управління у Великій Британії.

Антонич С. (Жук, С.). Короткий історичний нарис Почаївської Успінської Лаври, ст. 75, 1961. Вид. Сант Андрюс, Арґентина

Єрем. Р. — Земля деревлянська (з хроніки Волині), ст. 52, 1961.

Холмщина, (Історичний нарис), ст. 32. 1915, Львів. Вид. „Союзу Визволення України".

Холмський Народній Календар на 1924 р., ст. 80. Вид. Т-ва „Рідна Хата" в Холмі. Ред. В. Островський, Любарський С.

Холмський Народній Календар на 1924 р., ст. 80. Вид. Т-ва „Рідна Хата" в Холмі. Редактор В. Островський.

Від Редакції: Для продовження цієї рубрики просимо всіх земляків, які мають які-будь українські книжки, видані на наших землях за Польщі на волинські теми, подати до редакції Л. В. по взірцю, що вище поданий.

Pomianyk of Horodyshche p. 1-A-D. Dep. of Slavic St. Univ. Manitoba за редакцією проф. Я. Рудницького.

ДО ІСТОРІЇ ТОВАРИСТВА „ПРОСВІТА" В БЕРЕСТЮ НА ПОЛІССЮ

Т-во „Просвіта" в Берестю засновано десь перед 1916 роком за Союзу Визв. України. Вона мала біля 100 читалень по селах і містах Полісся, тодіж рівнож було заложено біля 250 народних шкіл. Комісаром тоді від уряду УНР на Волині, Підляші, Поліссі, Холмщині був Скоропис Йолтуховський.

У час найбільшого напруження діяльности „Просвіта" на Берестейщині її головне й діяльне ядро складалося з осіб, що знаходяться на нижче поданій фотографії. Фотографія походить із 1923—1924 року. Як мені відомо, тут в Америці цю фотографію посідають: 1) Др. В. Р. Дмитріюк і 2) Др. Т. Олесіюк. До цього часу ця фотографія в пресі не подавалася.

Особи, які на цій фотографії знаходяться, наступні:

I. **Ряд перший** — внизу лежать із ліва направо:

Богдюкевич Олександр і Ольховий Михайло.

II. **Ряд другий** — сидять із ліва направо:

1. **Пантелевич Василь,** адвокат — повісився в берестейській в'язниці 1943 року (арештований німцями як закладник).
2. **Др. Дмитріюк Василь** — посол до Польського Сойму в 1922—1927 роках і перший Голова Товариства „Просвіта" в Берестю.

3. **Левицька (з Криницьких) Ольга** — Проф. музики.
4. **Щербицький Денис** — член Управи.
5. **Криницький Володимир,** адвокат, тодішній Голова „Просвіти". Помер 5. 12. 1954 року.
6. **Олесіюк Гнат** — перший учитель української школи в Берестю ім. Олекси Стороженка. Він же був і першим керівником школи (Батько Д-ра Тимоша Олесіюка в ЗДА).

III. **Ряд третій** — стоять із ліва направо:

1. **Артемюк Павло,** керівник української школи в Бересті ім. О. Стороженка, пізніше Голова Т-ва „Просвіта", а потім єпископ УАПЦ. Помер у Торонто в Канаді.
2. **Соловій Віктор, Др.** — член Управи „Просвіти", Директор Україн. Банку в Берестю. — Тепер єпископ УАПЦ в Австралії.
3. **Крижанівський Микола Климович,** член Управи Т-ва „Просвіта". Пізніше вивезений большевиками до Казахстану. Доля його невідома.
4. **Горщарук Нікандр** — член Управи Т-ва „Просвіта" — Референт Господарчий. Був дуже діяльним.
5. **Голод Осип** — член Управи.
6. **Корольчук Олександр** — Керівник фізичного виховання Т-ва „Просвіта".
7. **Паренюк Іван** — член Управи „Просвіти". Замордований німцями десь у 1943 чи 1944 році.

Оце властиво все, що я можу подати як вияснення до цієї фотографії.

Іван Гнойовий.

ПЕРІОДИЧНІ ЧАСОПИСИ НА ВОЛИНІ ПЕРЕД 2-ю СВІТ. ВІЙНОЮ

„ШЛЯХ", місячник релігійно-громадський, виходив з 1937 р. в Луцьку. Вид. Т-ва ім. Митроп. Петра Могили в Луцьку (до 1939).

„НАША БЕСІДА", двотижневик літер., науки і суспільного життя під ред. В. Островського. Цей часопис постав по злуці „Духовної Бесіди" з „Наш Світ" і виходив з 1926 р. до 1939 р. у Варшаві.

„ДУХОВНА БЕСІДА", церковно-народній ілюстрований двотижневик, виходив з 1924 р. у Варшаві.

„ЦЕРКВА І НАРІД", двотижневик, виходив з березня 1935 р. до листопада 1938 р. в Варшаві. Вид. Волинської Духовної Консисторії. Декретом Р. П. П. з 18 листопада. 1938 р. припинений.

„ДЗВІН", півтижневик, народній часопис, з 1. 10., 1924, де?

„НАШ СВІТ", тижневик літер., популярно-науковий часопис за ред. В. Островського з 1924 р., потім злучився з „Духовна Бесіда".

„КРАЯНСЬКЕ ЛІСТИ", місячник, виходив в Луцьку в чеській мові. Перед тим під назвою „ГЛАС ВОЛИНЄ", виходив в Красилові. Вид. Чеська Матіце Школьна в Луцьку.

БУЛЕТЕНЬ ПОЛЬСКО-УКРАІНСЬКІ, тижневик з 1939 р., польською мовою.

„НА ВАРТІ" — місячник(?), виходив в 1925 р. у Володимирі Волинськім. Ред. чи не А. Річинський(?).

ДУХОВНИЙ СІЯЧ, календар на 1926 р., вид. Духовної Бесіди у Варшаві. Ред. колегія: В. Островський, А. Васильчук, С. Я.

ПРИЯТЕЛЬ РОДИНИ, календар на 1939 р. в Луцьку, ред. Є. Архипенко.

ВОЛИНСЬКИЙ НАРОДНІЙ КАЛЕНДАР, на 1924 р., вид. І. в Холмі, за редак. В. Островського, А. Васильчука, і С. Любарського.

Примітка Редакції: Вищезгадані друки надіслали: проф. А. Котович, І. Федорчук, О. Майданюк. Щире спасибіг. Просимо й інших панів присилати нам старі друки або виписки бібліографічні (як вище подано).

———x———

УКРАЇНСЬКА ГРОМАДА — тижневик 1926—1929 р. Виходив у Луцьку. Редакторами його були: Черкавський Михайло, Гладкий Григорій, Островський Володимир і Вишнівський Сергій. Згаданий часопис був дуже добре редагований та ілюстрований, зокрема картинами артиста-маляра Їжакевича. Тижневик „Українська Громада" призначений для широкої української громадськості і був дуже почитним на Волині. Часто був конфіскований, аж заки польська влада не припинила його існування. Приміщення, в якому містилась Редакція „Української Громади" при вулиці Костюшки, перебрав Виборчий Комітет УНДО для своєї канцелярії. Під час виборів до польського сойму, поляки переслідували український національний рух на Волині, через те архів і всі матеріяли Редакції було спалено, щоб недісталися до рук полякам.

———x———

ВОЛИНСЬКІ ВОЄВОДИ З 1560 Р.

Александр Чорторийський	— 1570	Ян Яблоновський	— 1697
Богуш кн. Корецький	— 1751	Ян Стадницький	— 1713
Андрей кн. Вишневецький	— 1585	Афанасій Менчинський	— 1723
Януш Острожський	— 1593	Станислав Ледоховський	— 1725
Александер Острожський	— 1603	Міхаїл Потоцький	— 1735
Януш Заславський	— 1629	Северин Ржевуський	— 1736
Адам-Александр Сангушко	— 1656	Вацлав Ржевуський	— 1753
Микола кн. Чорторийський	— 1662	Юзеф Оссоліньський	— 1756
Миколай Синявський	— 1684	Януш-Єронім Сангушко	— 1776
Юрій Мнишек	— 1693		

Виписка з „Епарх. Вєдом." — 1878, № 21, 22, 23.

Подав **проф. Ю. Шумовський.**

ПРОСЬБА ДО ПІСЛЯПЛАТНИКІВ: Не гальмуйте нашої праці, не утруднюйте її. Перевірте чи Ви вже вирівнали за наші видання і пришліть борг.

Адміністрація.

М. Черкавський

УКРАЇНСЬКИЙ КЛЮБ У СОЙМІ І СЕНАТІ

Рижським миром, що був заключений (18. 3. 1921 р.) поміж радянськими Росією[1]) і Україною з одного боку і Польщею — з другого, проведено кордонну лінію, якою до Польщі відрізано величезну територію, компактно заселену українським народом. Половина Волині з Поліссям, Холмщина з Підляшшам і Східня Галичина відійшли реставрованій Польській Державі, з початку в посідання тільки фактичне, а потім і в посідання правне.

Европейські держави Антанти, що після Світової Війни взяли на себе керування політикою майже цілого Старого Світу, початково віднеслись до умов рижського трактаку з певною резервою, тим більше, що по Сен-Жерменському трактату (р. 1919) Антанта, в особі Ради Амбасадорів, рахувала себе єдиним сувереном Східньої Галичини. Що ж торкається взагалі питання про східні границі Польщі, то так звана „Лінія Керзона" була єдиною вихідною точкою політичних комбінацій держав побідниць. Все це підтримувало серед українського громадянства думку про те, що польська влада на Волині і Східній Галичині тимчасова, що вона скоро скінчиться і буде замінена чимсь іншим. Звідси походило ухилення української маси від участи в державному житті Польщі, як напр. в Галичині під час всенародного перепису, військової бранки і, нарешті, під час виборів до Сойму і Сенату.

Але тому, хто дивився на речі реально, хто не забував того, що в своїй політиці держави Антанти керуються зовсім не принципами справедливости чи гуманности, а міркуваннями власної вигоди, в комплексі якої гандель і матеріяльний визиск слабих народів відігравав головну ролю, — той не міг довше перебувати в стані ілюзій щодо дійсного положення нашого народу взагалі і зосібна його частини, яка перебувала під Польщею. А дійсність була така: наш нарід не мав власної сили, щоб реставрувати свою державну незалежність, тієї сили й не думала уділити нам ні Ліга На-

---

[1]) Договір був підписаний представниками рад. України і рад. Білорусі, бо Росія не межувала з Польщею. (Ред.).

родів, ні Рада Амбасадорів, що нарешті 14 березня 1923 року дала свою санкцію на правне володіння Польщею землями, які одійшли до неї по рижському трактаку. Цілою масою українського народу управляли польські урядовці, на українських землях функціонував польський суд, податки, що стягались з народу українського, йшли до польської скарбниці, такий великий податок, як „податок крови" також наложено було на наш нарід; польський уряд взяв у свої руки і вирішення такої важливої і пекучої для нашого народу справи, як справа земельна, — інакше кажучи український нарід було втягнено в сферу польського державного життя цілком і утворено поміж ним і державою певні стосунки, правда часто ненормальні, але з погляду життя практичного — взагалі потрібні і неуникнені. В такому разі, що повинні були робити проводирі українського народу? Яку політику мусіли вони застосувати, маючи на увазі не лише майбутність, але й теперішність, розуміючи останню практично, як осягнення народом певних матеріяльних і культурних здобутків, як виборення для нього певних прав, потрібних для більш-менш нормального буття? Особливо певну політику, т. зв. „лінію поводження" треба було застосувати після того, коли оголошено було вибори до польських Сойму і Сенату, які поширено було й на т. зв. „Східні Креси", себто на землі, заселені народом українським.

Українці галицькі лишились на попередньому становищі-негації польської влади та її заряджень. Маючи за собою Сен-Жерменський трактат, вони вирішили бойкотувати вибори, як таке зарядження, в якому найбільше виявлялась суверенність польської влади, бо приступлення до виборів рівнялося б визнанню тієї суверенности. Українці Волинські і Холмські у цьому питанні зайняли становище цілком протилежне. Після основного і детального обміркування справи Волиняки і Холмщаки вирішили до виборів приступити й послати своїх представників до Сойму і Сенату. На користь останнього вирішення промовляли оттакі міркування::

Як ми вже сказали, нарід наш volens nolens підлягав і польській адміністрації і польському судові, виконував всі їх розпорядження, відбував повинности, платив податки і, як показувала дійсність, на кожному кроці терпів і мусів зносити різні неправди. Треба було, аби тих неправд і терпінь

народніх було якнайменше. Хто, як не представники народні у вищих законодавчих установах своїм втручанням у справи держави, своїми інтерпеляціями та інтервенціями могли сприяти зменшенню всіх отих терпінь народніх? Але крім такого чисто практичного міркування, найбільш зрозумілого народній масі, було ще й міркування іншого порядку. Вибори на Волині, Поліссі і Холмщині, на тих просторах, про етнографічний склад яких у Европі або ніхто нічого не знав, або виробив собі поняття мильне, ті вибори могли бути свого роду плебісцитом, яким наш народ міг показати свою чисельну і потенціяльну силу.

Ясно було, що однолита українська маса, навіть без особливої агітації, проведе на виборах тільки своїх представників і тим уповноважить їх в її імени висловити з високої трибуни Сойму і Сенату свою волю, свої скарги. А це той ефект, якого ніяким чином не міг би зробити навіть найкраще переведений бойкот, бо крім неукраїнського елементу й серед українців знайшлись би слабодухи і темні, що пішли б до виборів і, як це довела практика виборів у Галичині, своїми голосами вибрали б представників ідейно і національно чужих українському народові. Отже на Волині, Поліссі й Холмщині з Підляшшям рішено було виборів до Сойму і Сенату не бойкотувати і до них приступити.

Зважаючи на те, що народ наш на 90% є хліборобом, що з погляду партійної діференціяції він уявляв однолиту масу і що в питаннях національному і аграрному різких розходжень у нього нема, рішено було під час виборів до Сойму і Сенату не розбиватись, а голосувати на один список. Всі — і звичайний робітник і інтелігент і хлібороб, багатий і бідний — всі разом, без поділу, но єдино під гаслом національної єдности мали приступити до виборів, голосуючи на один список, на своїх українських кандидатів. Незначні винятки, як список Оскілка на Рівенщині на так зв. „православний список" на Холмщині, що виломилися з під загально-національної дисципліни, зібрали зовсім мале число голосів.

Але мало було національної єдности при виборах. Щоб зібрати, коли не всі, то принаймні більшість мандатів, призначених виборчою ординацією для територій, заселених українцями, треба було не тільки повної єдности національ-

ного фронту серед українців, але також і контакту з іншими національностями, т. зв. „національними меншостями". Річ у тім, що виборча ординація, яку ухвалив т. зв. „Сойм Уставодавчий", була складена так, що, заховуючи вигляд загальности виборів і повної безсторонности їх та пошанування засад рівности, давала в результаті польському елементові всюди певні привілеї і стосунково велику перевагу. Наприклад: для Волині приділено було 16 мандатів до Сойму і 5 до Сенату, в той час, коли для такої ж самої території польської з таким самим числом етнографічно польського населення припадало мандатів коло 25; Холмщину було поділено на виборчі округи, так що до них приєднано терени чисто польські сусідньої Люблинщини, щоб перевага польського елементу в тих округах — можна було згори сказати — не дала б можливости провести до Сойму ні одного українця від Холмщини. Крім того умови користання з мандатів т. зв. „листи паньствової" були так уложені, що не було навіть і надії взяти з тієї листи для українського кандидата хоч один мандат і тим збільшити своє парляментарне представництво. Справа в тому, що правом користання з паньствової листи по ординації приділено було лише тій виборчій листі, яка провела своїх кандидатів в неменше як шости округах, тимчасом Волинь, яка з певністю мала дати українське представництво, була розділена лише на три виборчі округи. Отже згори українці виборчою ординацією були засуджені, не дивлячись на свою численність в польській державі, не дивлячись на свою національну солідарність, на дуже марне, чисельно, своє представництво в Соймі і Сенаті.

Але кривда була зроблена і іншим „національним меншостям" — білорусам, жидам, німцям . . . і тому елементарна логіка підповідала, що, аби перекреслити тенденції виборчої ординації, треба було всім національним меншостям спільно вжити якихось заходів. Таким єдиним заходом було створення „бльоку національних меншостей", аби спільно піти до виборчих урн, голосуючи за один список, в якому б відповідно до числа населення кожної нації уміщене було б і належне число національних кандидатів. Таким чином збільшено б число виборчих округ, а значить і здобуто б право до паньствової листи — і що було дуже важливим —

утворена була б певність, що до здобуття українського представництва з Холмщини і Підляшшя.

Спочатку бльок цей було утворено з білорусами, дуже близьким як національно, так і соціяльно до українців народом. З самого ж початку пристали до бльоку і представники тої течії росіян, які льояльно і з певним розумінням справи відносяться до культурних і політичних змагань українців і білорусів. Таким чином утворився спочатку т. зв. „Слов'янський бльок", до якого незабаром, з тою самою метою спільної акції, для здобуття якнайбільшого числа мандатів, приступили і інші польські „нац. меншости", а саме жиди і німці. Бльокування з іншими „національними меншостями" крім численности, яка так конечна в боротьбі, де рішаюче значення відіграє більшість голосів, ще мало й той додатній бік, що назовні спростовувало хибну опінію про якесь природжене українцям юдофобство, що справі українській немало пошкодило в Европі.

В той спосіб збльоковані українці приступили до виборів до польських Сойму і Сенату, що відбулися 5 і 12 листопада. Не дивлячись на значну агітацію, яку провадилось проти українців і взагалі проти бльоку з боку польського, не зважаючи на те, що й посеред українців знайшлись такі, як згаданий вже Оскілко, що виступили з власним „українським" списком зі спеціяльною метою баламучення малосвідомих і розбиття української єдности, не зважаючи й на інші, утворені „ад Гок" проти-бльокові списки, бльок, що виставив свій список Ч. 16, вийшов повним переможцем на всім просторі української території, окрім Галичини, яка із згаданих причин лишилася поза акцією українського активного громадянства. На Волині бльок забрав всі 16 мандатів, з яких згідно бльоковій умові, українцям дісталося 12 мандатів; на Холмщині українці здобули 4 мандати, на Поліссі 2 мандати. Це — до Сойму. До Сенату бльок здобув також усі 5 мандатів, з яких українці взяли 4 мандати. На Поліссі до Сенату пройшов 1 українець. Крім того перемога бльоку взагалі дала можливість українцям взяти з листи „паньствової" для себе 2 мандати до Сойму і 1 мандат до Сенату. Таким чином українське представництво до Сойму склалось з 20 чоловік, а до Сенату з 6 чоловік, а разом з 26 чоловік.

До Сойму і Сенату від українського населення в Польщі, як його представники, увійшли такі посли і сенатори: з Волині. — 1. пос. Самійло Підгірський, 2. пос. Борис Козубський, 3. пос. Микола Пирогів, 4. пос. Василь Комаревич, 5. пос. Максим Чучмай, 6. пос. Сергій Козицький, 7. пос. Юрій Тимощук, 8. пос. Ларіон Павлюк, 9. пос. Марко Луцкевич, 10. пос. Андрій Братунь, 11. пос. Хома Приступа, 12. пос. Андрій Пащук, 13. сен. Михайло Черкавський, 14. сен. прот. Дам'ян Герштанський, 15. сен. Олена Левчанівська, 16. сен. Лев Маркович, 17. сен. Олександер Карпінський. З Холмщини і Підляшшя: 18. пос. Антін Васильчук, 19. пос. Павло Васильчук, 20. пос. Семен Любарський, 21. пос. Степан Маківка, 22. пос. Яків Войтюк, 23. пос. Йосип Скрипа. З Полісся: 24. пос. Сергій Хруцький, 25. пос. Василь Дмитріюк, 26. сен. Іван Пастернак.

Такий вислід виборів зробив на польське громадянство незвичайне враження. То й не диво, бо ж Волинь не дала ні одного польського мандата; Холмщина дала аж 6 українських мандатів!... Роспочата була тоді з боку деяких польських кіл праця в напрямку уневажнення виборів, а саме внесено до Найвищого Суду цілу низку скарг, в яких вказувалося на різні надужиття, які ніби поповнили українські виборці. Але ця справа Найвищим Судом і досі не вирішена. „Роз'яснено" тільки двох послів: Пирогова й Комаревича за непосідання польського „обивательства".

Вступивши до польських Сойму і Сенату, українське представництво відразу почало боротьбу за широкі права народу українського, прилученого до Польщі. В своїх відповідях з трибуни на експозе уряду, також в спеціяльних деклярацiях, внесках і інтерпеляціях українські посли боронили і боронять прав українського народу до його рідної землі, яку уряд почав роздавати осадникам; боронили і добивались його права на рідну школу, боронили і незалежности предківської віри українського народу, що між іншим почала хитатись у своїх основах і знов почала ставати знаряддям денаціоналізації народу українського... Словом за рік свого існування в польських Соймі і Сенаті українська репрезентація багато робила для оборони прав свого народу — і коли не зробила того всього, що для нашого народу треба, в цьому виною були спеціяльні умови життя нашого

в Польщі й ситуація загально-політична. Крім „боротьби" на чисто парляментарному грунті, праці в комісіях і виступах на пленумі, праця представників українського народу полягає в постійних зносинах зі своїми виборцями, в інформуванні їх на вічах про все, що робиться „на його добро й не добро", в підтриманні в ньому духа надії на краще „завтра".

Таких справоздавчих віч усім українським посольським клюбом було зроблено на цілому просторі українських земель під Польщею (і в Галичині) до 500.

(Матеріял з архіву ІДВ.)

М. І. МАНДРИКА

ЗАХІД СОНЦЯ

Хтось покосив небесний степ багряний,
На срібно-синій лан лягли покоси...
Душе, радій! Господь, у ризи вбраний,
Пройшовся небом і розсіяв роси.

Дарма, що космонавт, летун зухвалий,
Як той хробак, закований в орісі,
Залізним панцером прострілив хмари,
Кругом землі ракетою пронісся.

Краса Господніх риз є непорушна
І тайни Вічності є невідкриті —
Не сподівайсь, людино легкодушна,
Безсмертність смертному собі скорити.

Пий радощі з небесних зір сіяння,
Зі сходу Сонця, з блискавок і грому,
Казок лісів, симфоній океанів, —
Даровані тобі на час... малому.

11. V. 62

Членські вкладки до ІДВ. Всіх ВШ. членів Інституту повідомляємо, що членська вкладка на рік 1963 така сама, 2 дол. річно. Хто має залеглости за минулі роки, просимо вирівняти.

Управа ІДВ.

Л. Бачинський

УКРАЇНСЬКЕ НАРОДНЄ ВБРАННЯ

Державне видавництво Образотворчого Мистецтва і Музичної Літератури УРСР у Києві видало в 1961 році альбом: „Українське Народне Мистецтво". Вбрання.

Є це кольорові таблиці з анотаціями та ширшими поясненнями: „Складові частини українського народного вбрання".

Цілий альбом має 325+(3) сторінок, з того 248 таблиць. Наклад 6,000 прим. Передмова С. Колоса і І. Гургули, як одних з упорядників цього альбома. Цілий альбом розбитий на 3 групи (розділи):

1. Українське народне вбрання XIX — початок XX століття. 2. Українське народне вбрання XX століття. 3. Моделі сучасного вбрання за українськими народними мотивами. Всі таблиці уложені хронологічно.

Нас інтересують таблиці народної ноші з Волині.

Під ч. 57. **„Сіра чоловіча свита з рясами, облямована червоним шнуром.** Волинь XIX вік. (Знаходиться в музею в Ленінграді).

ч. ч. 58—59. **Дівчина і жінка в літньому вбранні** с. Андрієвичі, Житомирської области. Початок XX стол. У дівчини підстрижена „гривка" сорочки з тканою маніжкою. Із збірки Х. Вовка. (Знаходиться в Ленінградському музею).

ч. ч. 64—65. **Чоловіче та жіноче вбрання.** Рівенська область. Початок XX стол. У жінки комір та чохли сорочки зібрані на шлярки. (Знаходиться в Ленінграді). [Кольорові таблиці].

ч. ч. 66—67. **Жіночі білі свити.** Рівенська область XIX стол. (Знаходиться як вище). [Кольорові таблиці].

ч. 70. **Верхній чоловічий одяг.** Півд.-західна Волинь. Початок XX стол. Свита з відрізним станом, облямована чорним манчестером. Стовбата шапка. (Знаходиться, як вище).

ч. ч. 144—145. **Літне жіноче вбрання.** Житомирська область. (Знаходиться в музею українського мистецтва, Київ). [Кольорові таблиці].

ч. 146. **Жіноча сорочка з уставками та затканими рукавами.** Волинська область. (Знаходиться в Ленінграді).

ч. 147. **Жіноча сорочка з затканими рукавами.** Волин. область. (Знаходиться у Київ. музею мистецтва). [Кольорова таблиця].

ч. ч. 148—149. **Кусан (куцина), вовняний літник та запаска.** Півден.-західна Волинь. (Знаходиться в державному історичному музеї у Києві). [Кольорові таблиці].

ч. 150. **Чоловіча свита-сірняга.**, с. Борки, Любешівський район. (Знаходиться як вище). [Кольорова таблиця].

ч. 151. **Жіноча „капота"..** с. Низкиничі, Іваничівського району. (Знаходиться як вище). [Кольорова таблиця].

ч. 152. **Літне жіноче вбрання. Вишивана хустка та сорочка.** Волинська область. (Знаходиться у Київському держ. музею етнографії). [Кольорова таблиця].

ч. 153. **Жіноча біла свита.** Решта як число 152.

ч. 154. **Літне жіноче святкове вбрання,** с. Рожанка, Теремківського району. Решта як вище. [Кольорова таблиця].

ч. 155. **Весільний вінок.** Волинська область. (Знаходиться в держ. музею українського мистецтва в Києві). Виконання таблиць дбайливе. Усіх таблиць 248, з того на Волинь припадає 18, з них 12 в кольорах.

Поруч з українським текстом у цілій книзі побічно подано й московський текст.

———x———

ҐРАТУЛЯЦІЇ ДЛЯ ЧЛЕНА ІДВ. ІНЖ. М. БОЙКА

Як довідуємося, дня 14. 10. 1962 р., на Оттавськім Університеті інж. Бойко одержав академічний ступінь BLS (Bachelor of Library Science) на відділі Бібліографічного Інституту.

Згаданий університет признав йому BA за европейські студії й після двох семестрів студій та іспитів видав йому диплом з галузі книгознання.

Інж. М. Бойко почав працювати в Бібліотеці Лондонського Університету (Онт.) на відділі соціяльних і політичних наук, як також клясифікації книжок у німецькій, польській і російській мовах.

Сердечно вітаємо його при тій нагоді та бажаємо йому повних успіхів у новій праці. **Редакція.**

———x———

ВИПРАВЛЕННЯ ПОМИЛОК В Ч. 5 ЛІТОПИСУ:

В статті І. Гнойового — Школа О. Стороженка, стор. 85. Перше всього автор пишеться Гнойовий, а не Гноєвий. Далі в статті рядок 11—12 написано: ...в томуж 1916 р. а треба: **вже в 1917 р.** На стор. 88, ряд. 20 знизу написано: воєвода Грабскі, а треба: **Грабскі Станіслав, польський міністр освіти 1923—1926.** На стор. 89, ряд 19 зверху написано: був закон воєв. Грабського з 1924 р. Треба написати: **був закон з 31. 7. 1924, так званий „лєкс Ґрабскі", автором якого був мін. осв. Стан. Грабський.** Автор просить вибачення в поспіху писання статті, дещо подав неточно-мильно, а прізвище автора певно зле склав друкар, **І. Гнойовий.**

В статті А. Теодоровича в ч. 5. Л. В. на стор. 144, ряд 7 здолини помилково подано замість — польових — польських. Просимо автора вибачити. — **Ред.**

В ч. 5. Л. В. ст. 17 і 18 члени ІДВ: Замість члени наукові співробітники — треба — члени кореспонденти, а замість — члени кореспонденти — треба — члени спомагаючі.

Ю. Шумовський

СТАРІ ПАМ'ЯТНИКИ ВОЛИНІ

Хотин, Рівенського пов. Романтична місцевість, серед лісів над урвистими берегами Горині. Городище, замчисько та дві передісторичні печери. На городищі є невеликий насипаний горбок — був місцем поганської каплиці, а пізніше християнської. Печера під городищем тягнеться 20 кроків і кінчається мурованою стіною. Звідси розходяться кілька ходів в інші сторони. В печері на стінах є написи курсивою(?) Крім першого ходу в інших ніхто не бував (до 1940 р.). На замчиську католицька каплиця, збудована Богушом на крейдяній горі коло городища, там є старовинний образ Божої Матері. З-під каплиці б'є джерело цілющої води.

За Горинем у лісі і на берегах, коло одного кургана, що стоїть біля дороги на Рівне, в 1852 р. виорано з одного боку цього кургана горщок з 22 Київськими гривнами. Мною було розкопано кілька курганів на березі річки Горинь в селі Хотин, в одному з них знайдено голову звіря рися, привалену камінням. Це був звичай поховання у ятвягів.

С. Глинки — курган „Зубровий".

С. Кустин — колись був старий Бернардинський манастир, а тепер церква св. Миколи.

С. Козлин — над рікою на горі стоїть замчисько. Під замчиськом є стара дерев'яна церква, де зберігаються документи-візити з 1777 р. В XVI ст. Козлин було містом.

С. Городище — велике городище і рештки замку.

НАДАННЯ МАҐДЕБУРСЬКОГО ПРАВА ММ. ВОЛИНІ

Маґдебурське право на Волині отримали: Луцьк у 1432, Крем'янець в 1431, Володимир — 1518, Торчин — 1540, Олика — 1564, Ляхівці — 1583.

У XVII ст. отримують його городи: Горохів, Тихомиль, Константинів. Місту Мизочу дано Маґдебурське право, яко місту з 12 ярмарками, в 1761 р. королем Августом III. Житомир і Київ отримали Маґдебурське право в половині XV ст. (За „Архів Юг. Зап. Края", т. I. 1809 р.).

Справи жидівські на Волині. Жиди на Волині в 1619—1647 рр. були під великим утиском. Не мали тих прав, що християни, однак мали в руках усю торгівлю і з них побирали по містах лише 2/3 податку, але й різні штрафи, як кару за проступки.

Універсалом канц. Великого Княжества Литовського — Карла Станіслава Радзівіла наказано 1702 р. жидам в Олиці не тримати у себе християн у послугах і на роботі.

Інквізиція в Дубні. Дочку свящ. Охрима **Марину Давидову** з Вітебська спалено на дровах серед міста, а передтим рвано обценьгами її тіло, за те, що її батько сказав, начеб жидівська віра є правдива, а християнська ні.

Марина Войцихівна була служницею три роки в жидів і в Дубні вінчалася з жидом. Під час вінчання її схопили православні і відрубали їй голову. Бурмістром тоді був у Дубні Ярмоловіч і Капустинський. (Де джерело, дата? — **Ред.).**

ВОЛИНСЬКІ ПЕРЕДІСТОРИЧНІ ПАМ'ЯТКИ В РІЗНИХ МУЗЕЯХ РОСІЇ І УКРАЇНИ

Ленінградський Ермітаж

Залізний меч — з урочиська Поддавниського, пов. Крем'янець.

Неолітичні знаряддя — з м. Крем'янець, з сс. Старки, Сапанов, Жолобки, пов. Крем'янець.

Речі з бронзової епохи — з м. Рівне. (Збірка Імпер. Рос. Археол. Общ. С. П. Б.).

Київський Міський Музей

Неолітичні знаряддя — з сс. Броники і Дроздів, — пов. Рівне.

Речі з залізної доби — з с. Макотерти, — пов. Рівне.

Неолітичні речі — з сс. Голоби і Порск Великий, — пов. Ковель і з м. Ковель, з сс. Мощаниця Мала й Велика, Дубенщина та з сс. тогож повіту — Ступно, Будераж, Мости, Буща, Дермань, Нараїв, Листвин, Теслугів, Майдан, Гута Ольшевська, Нагоряни, Суйми, з с. Ядовиця, пов. Крем'янець, з сс. Сивки і Коритне, пов. Остріг.

Речі з бронзи — з сс. Жаврово і Коритниця, пов. Володава.

Речі з залізної доби — з с. Антонівці, пов. Крем'янець. (Виписка з „Вядомосьці Археологічне" 1. IX 1924, стор. 113).

СТАРІ ВОЛИНСЬКІ ПАМ'ЯТКИ НА О. МАЛЬТІ

В грудні м. 1962 р. вийшла цікава книжечка проф. Я. Рудницького — „З подорожі на Мальту". Подорожуючи по Европі в літі 1962 р. він відвідав і острів Мальту. А тому, що проф. Я. Р. є одним з найбільших щасливців по винайдено рідкісної, навіть далеко захованої, україніки, знайшов і тут на морі Середземному скарби нашої старої культури. На цей раз йому пощастило знайти україніку-волиніяну а саме: В архіві Королівської бібліотеки у Валетті (столиця Мальти) він здибав старі волинські книжки друковані в м. Острозі — острізький ПСАЛТИР з 1580 р. Це один з перших друків в Україні (як відомо, Острозька Біблія вийшла в 1581 р.), МОЛИТОВНИК (Твореніє Христофора Патрікія) і МІНЕЯ, писані рукою, приблизно того ж року, що й Псалтир.

В своїй цікавій книжечці проф. між інш. подає, що мальтійська історія відомого Мальтійського ордену (рел. військ.) є пов'язана з історією Острізької (чи Волинської) пріорії*) цього ордену, яку було заснував кн. Микола Радзивіл. А далі згадано, що в Мальтійському ордені та в його морській школі певно були і наші чубаті лицарі Запорожці, особливо після зруйнування Січі та по програній війні під Полтавою. Про це свідчать архіви та пам'ятники чи гробниці в місті, при яких здибаються фіґури козаків. Очевидно, що ті запоріжці і принесли з собою згадані книжки. **Ред.**

---

*) Манастир, де перебуває пріор — дух. сановник ордену. — **Ред.**

СВІТЛІЙ ПАМ'ЯТІ ПАСТИРЯ-МУЧЕНИКА

Отець Протоєрей Микола Малюжинський, син св'ященика в м-ку Любарі на Волині. Батьків його розстріляли большевики, 16-літній юнак утікає з в'язничого шпиталю, де лежав хворий на тиф і передістається на Західню підпольську Волинь. Тяжкий був шлях його молодого життя, заки він переборов труднощі сироти-еміґранта. Заопікувалося ним духовенство та при їх помочі закінчив Волинську Духовну Семінарію в м. Крем'янці. Прийнявши священство, він рівночасно продовжував освіту на Теологічному Відділі Варшавського Університету. Богословську освіту закінчив маґістерською дисертацією присв'яченою Требникові митрополита Петра Могили. Отець Малюжинський був співробітником журналу „ЦЕРКВА Й НАРІД", в якому містив свої цінні статті на обрядові теми.

В зв'язку з „ревіндикаційною акцією" на Волині в 1937 році, що вперше почалася на терені його деканату в с. Гриньках, о. Малюжинський мужньо став в оборону свободи віри православних українців. За те стягнув на себе неласку польського уряду і в 1938 р. з наказу воєводи Волинського Гавке-Новака, йому заборонено побут на Крем'янеччині. Довелося йому залишити м. Ланівці та переїхати до с. Кримно на Ковельщині.

З вибухом війни в 1939 р., о. Малюжинський виїздить на Холмщину, де віддано працює на Церковно-Народній Ниві, як один з чільних і відповідальних діячів Української Православної Церкви в „Ґенеральній Губернії", ставши членом Духовної Консисторії в Холмі при архиєпископові Холмсько-Підляському Іларіонові.

В 1941 р., по відступі большевиків, о. Малюжинський повертає на Волинь, де з великим запалом і енергією приступає до душпастирської праці, будучи одним з найвидатніших членів Адміністратури УАПЦ в Луцьку і одним з найкращих помічників Митрополита Полікарпа. Отець Малюжинський був неструдженим працівником і борцем за гідність нашої св. Церкви. На Пастирських Курсах при Луцькій Катедрі читав Догматичне Богословіє. Входив до складу Комісії для перекладу Богослужбових книг на українську мову.

З 15 на 16 липня 1943 р., коли по всій Волині заарештовано було німцями багато української інтелігенції з метою припинити український партизанський рух, в той сам час забрано о. Малюжинського та вивезено з Луцька до в'язниці в Рівному, де після тяжких моральних і фізичних тортур разом з іншими жертвами, дня 15 жовтня 1943 року був закатований німецьким Ґестапом. Так трагічно скінчив своє життя один з талановитіших волинських пастирів-українців. І могили його, спаленого жорстоким ворогом, навіть не залишилося.

За кращу долю свого народу, смертю новітнього християнського і народнього мученика в розквіті фізичних і духових сил закінчив життя.

Нехай же пам'ять про цього пастиря-мученика живе в серцях наших та збережеться в Історії Української Православної Церкви назавжди.

**
*

Левицький Модест, Пилипович, нар. 25 липня 1866 р. в с. Вихилівці на Поділлі. Гімназію скінчив у Кам'янці Под. в 1884 р., студіював у Київському Університеті спочатку на історично-філологічному ф-ті, а потім перейшов на медичний, який скінчив у 1893 р. Працював на посаді в Курській губерні, але туга за рідним краєм його перенесла до Ковля на Волинь, а потім в Окни Балтського повіту на Поділлі, а згодом у Боярку коло Києва. В 1904 р. став директором Земської Фельдшерської Школи. Від 1907 р. залізничний лікар у Радивилові на Волині. За влаштовання Шевченківського Свята, по наказу Валуєва був мандрівним лікарем і опинився в Білій Церкві, спочатку залізничним, а потім гімназійним лікарем.

У 1918 р. покликаний лікарем санітарного відділу Укр. Міністерства Шляхів. Радник дипломатичної місії в 1919 р. в Греції, перебував у Відні, а потім у Подєбрадах був лікарем і лектором української мови в Господарській Академії, в Ч. С. Р., а в році 1927 виїхав до Луцька на Волинь.

Видав у 1881 р. в Кам. Под. збірку оповідань „Ґраф мотика". Написав кілька композицій на кобзу: „Ой чого ти тополенько сумно похилилась". Був бандуристом з Божої ласки.

Помер 16 червня 1932 року.

**
*

Нивинський Антін, письменницьке псевдо Чекмановський, публіцистичне та фейлетонове — А. Волинячина. Народився у Тиннім біля Рівного 1890 р. Реальну гімназію скінчив у Рівному, працював у рівенськім земстві як бухгалтер, один з основників рівенської „Просвіти", довголітній її секретар, голова і скарбник. Редактор „Волинської Громади", видаваної в 1924-25 рр. у Луцьку. Співробітник часописів: „Громадський Голос", „Громада"(Черкавського), журналу „Веселка", „Заграва", гумористичного — „Зиз", літературного — „Назустріч". Більші його оповідання друковані по журналах і часописах: „Зейда Пук", „Полішуцька мати", „Безодня" і т. зв. „Поліські оповідання". Окремою книжкою вийшли у в-ві „Батьківщина": „Віки пливуть над Києвом" (1938). Посол до польського сойму в 1930 р. Помер у Польщі в 1945 році.

(Зі слів його дружини — **Галини Журби).**

***

Черкавський Юрій Михайлович, Мґр., — директор Українбанку в м. Крем'янці. Закінчив він вищу Господарську Школу у Варшаві, будучи з уродження здібною і обдарованою людиною, виробився він на досить солідного економіста. Попри свої службові обов'язки багато присвячує часу, для національної праці, серед місцевого громадянства. У віці несповна 30 років, дня 23-го лютого 1943 року, був розстріляний німецьким Ґестапом на подвір'ї в'язниці м. Крем'янця. Покійний був сестрінок Д-р Анни Рощинської разом з нею і загинув з руки жорстокого окупанта.

***

Черкавський Михайло, (1879—1929), скінчив історично-філософічний ф-т Київського Університету. Учитель гімназії в Бесарабії й на Волині (Дубно, Луцьк). Сенатор польського сенату каденції 1922—1926 рр., потім голова української соймової репрезентації. Публіцист, член УНДО, співробітник журналу „Духовний Сіяч", член усіх українських організацій Волині, зокрема крем'янецьких, де стало жив і працював за Польщі. Помер від закаження крови і похований у Львові. Псевдо: Кс. З-ка. Заголовки двох його статтей: „Треба читати св. Письмо" і „Правдива вільність".

ЗАПИТАННЯ І ВІДПОВІДІ

Що є з Холмсько-Підляшською Секцією ІДВ та її фондом? Згадана Секція існує але не чинна. Досі не пощастило знайти людину, яка б цю Секцію урухомила. У Вінніпезі ані холмщан ані підляшан немає. Тай у наших списках холмщан немає й десятка, хоч знаємо, що їх на теренах Нового Світу є досить.

Видавничий Фонд Холм.-Підл. Секції, зібраний земляками, виносив — 302 дол. Фонд був призначений на видання цінної праці д-ра Левковича — „З історії Холмщини і Підляшшя XIX стол." Під час хворости автора, на його просьбу, ІДВ вислав йому його вклад в цей фонд 211 дол. на лікування в шпиталю. Фонд зменшився до 83 дол. Нових впливів не поступило.

Що є з рукописом д-ра Левковича? — ІДВ робив старання цю працю видати через Консисторію УАПЦ, на що була ніби згода. Однак по довших короводах маємо вістку, що книжку там не видадуть. ІДВ ще раз апелює до братів волиняків а зокрема до холмщаків і підляшан, щоб цей фонд доповнили, хоч до 500 дол., тоді цю цінну працю автора видамо, доклавши решту грошей з загального фонду ІДВ. Не допустім, щоб цікава і капітальна праця історика холмщака остала не виданою.

Що кому не подобається в Літописі! Хв. Редакція! Прочитав я ч. 5 Л. В. і тверджу, що більшість статей в числі є протипольські а дуже мало протимосковських. Чи маю рахувати Вас польонофобами а москвофілами? Ю. Г.

Відповідь Ред.: ВП. читачу! Статті пишуть до журналу наші земляки. Пишуть вони про події, які самі пережили і яких були свідками. Пишуть не якісь фантазії а болючу правду з нової історії наших взаємовідносин з нерозумними чи захланними сусідами, незалежно звідки вони непрошено заходять на наші землі. Зважте, що ці наші писання є ніщо супроти тих всяких неслушних домагань та резолюцій на з'їздах цих сусідів, що вони виносять їх на міжнародній форум. Ми про це не пишемо, бо наш журнал аполітичний а залишаємо це для наших політиків. Але ми всі знаємо, що обидва наші сусіди супроти нас однаково є найбільшими агресорами. — **Ред.**

В справі статті: В обороні православної віри в ч. 4 Літопису. Редакція дістала кілька запитів: чи правда все те, про що писав п. Л. Островський? Інші просто картають нашу редакцію за те, що вмістила цю, компромітуючу нашу церкву, статтю.

Відповідь: Нова редакція за статтю п. Л. О. не відповідає бо саме в час виходу ч. Л. В. йшло перебрання справ, архіву і матеріялів новою редакцією. Однак, для зацікавлених подаємо деякі короткі зауваження, що ми їх дістали від кількох читачів. Один пише: Правдою є, що польський уряд вже десь в половині 1930 р. задумав ревіндикувати Почаївську Лавру і справу цю передав до Суду. Суд виніс рішення Лавру перебрати. Про це дехто з наших знав, однак, не знав ніхто, коли саме це перебрання Лаври мало відбутись. А в день здвигу в Почаєві, про який писав Л. О., відбувалось свято Ювілею Митроп. Діонісія (15 літ його архипастирства на Волині (1918-1933) і 20-ліття хіротонії (1913-1933). Про це свято було повідомлено духовенство а через нього і нарід. В день цього свята, як звичайно, з'їхалось багато народу з сіл, священиків і сам ювілят. Відправилась врочиста служба Божа і, як пише очевидець, ніяких ексцесів в церкві не бачив. Другий читач подає між інш. таке: В демонстрації людей, що їх зібрали українські посли перед будинком Владики (що є на знимці в статті п. Л. О.) я брав участь. Були там різні транспаренти найбільше проти русифікації української церкви, один правда, був проти Митрополита, що мовляв толерує русифікацію, чи щось подібне, але я не бачив там транспарентів проти ревіндикації, чи проти передання Почаївської Лаври полякам чи щось подібне. Один з цих плякатів я маю і тепер у себе.

Ще один з читачів признає п. Л. О. рацію, лише твердить, що автор до першої частини статті ввів деякі сумні моменти з подій, що відносились до інших ревіндикаційних практик та взагалі представив подію за гостро, вводячи в подію переборщену участь ОУН в організованню здвигу і протесту.

Від ред.: З огляду на те, що справа описаної п. Л. Островським події є суперечна, а поважної, обгрунтованої контра статті не поступило, залишаємо цю справу для історії а дальшу дискусію припиняємо, тим більше, що і Митрополит вже помер а старий польський уряд не існує — **Ред.**

Хто може описати с. Цумань, його околицю і **Цуманський ліс**. Рівнож хто може описати м. Світязь, околицю та **озеро Світязь,** просимо зголоситись до Редакції Літопису.

„НОВИЙ ЛІТОПИС", квартальник суспільного життя, науки і мистецтва за редакцією д-ра Мулик-Луцика. Адреса: The New Chronicle, P. O. 3525 St. B., Winnipeg.

З ЖИТТЯ ІНСТИТУТУ ДОСЛІДІВ ВОЛИНІ

Інститут Д. В. перебрав справи Видавничої Комісії при Т-ві „Волинь". Перед виїздом голови В. К. о. прот. С. Ґеруса на парафію в Форт Вілліям, на спільному засіданні Управ І. Д. В. і В. К. дня 25 серпня 1962 р. окремим актом передано всі справи В. Комісії Інститутові. І.Д.В. перебрав на себе, крім непроданих книжок, всі борги В. К. в друкарні та залеглости на людях за книжки, вислані їм В. К. Управа І. Д. В. просить В. Ш. боржників не чекати на упімнення, а вирівняти залеглости за „Почаївську Лавру" і „Словник Шевченківської Мови" що були вислані Т-вом „Волинь".

Зміна адреси В. К. При цьому повідомляється В. Ш. земляків, що Т-во „Волинь" і Видавнича Комісія має нову адресу: 509 Стелла Еве., Вінніпеґ 4. Стара адреса на скринку почтову Т-ва „Волинь" — скасована.

Представництво ІДВ на Австралію. В 1962 р. Управа в порозумінню з членами ІДВ в Австралії, відкрила своє представництво. Представником затверджено п. С. Радіона а його заступником-помічником на південну Австралію є п. М. Свідерський.

Уповноважені ІДВ. В тому ж р. призначено уповноважених Інституту, в поміч Управі, в більших скупченнях земляків: на Торонто і околицю п. І. Довгаля а на Бофало (ЗДА) п. О. Матуха. Обидва дістали відповідні уповноваження.

Прийняття нових членів. В каденції 1962 р. прийнято в імені Ради Інституту таких нових членів І.Д.В.: Інж. **Антона Кущинського,** секретаря Україн. Націон. Музею в Чікаґо, **Пр. Л. Бачинського,** директора Укр. Музею в Клівленді; **о. Івана Стуса,** пароха Собору Св. Покрови у Вінніпезі; **Івана Похильчука,** абсольвента богословія у Вінніпезі.

Нові видання Інституту Д. Волині. В 1962 р. видано праці: капітальну працю проф. С. Килимника „Український Рік в народних звичаях в історичному освітленю" т. III, ст. 372 (фондом меценатів і автора), „Волинська Колодка" ст. 16, того ж автора, коштом волиняків м. Торонта, „М. Боровський" (Бібліографія) проф. І. Розгона, коштом автора, проф. Г. Гордієнка „Аґрарна реформа 16 століття на Волині".

Прощання для о. С. Ґеруса, голови Контрольної Комісії І. Д. В. В суботу 1-го вересня, в домі члена Ради І. Д. В. д-ра В. Зайцева, зібралися члени І. Д. В. і Т-ва, щоб попрощати свого земляка, довголітнього члена і голову Контрольної Комісії І. Д. В. За товариською вечерою присутні сердечно прощали свого діяльного члена і побажали йому

і пані добродійці щасливого служіння народові і церкві на новому місці.

На місце о. прот. С. Ґеруса обов'язки голови Контр. Комісії І. Д. В. обняв новий член І. Д. В. о. І. Стус, парох церкви Св. Покрови у Вінніпезі.

Вшановано пам'ять помершого примірного члена волинської громади у Вінніпеґу Севастияна Гуменюка. Приїхав він до Канади 1929 р. В час другої світової війни служив рядовим працівником при канадійському летунстві. По війні належав до відділу 141 канадійських ветеранів і працював у військовому шпиталі. Там його і застала смерть. Помер 20 червня 1962 р. Залишив дружину і рідню в старім краю. Всі поминальні служби і похорон відбули о.о. Юрківський і Глуханюк в асисті о. діякона Малюжинського. Похований на цвинтарі Всіх Святих, з усіма військовими почестями. Перед смертю записав своє майно на дружину й українські організації: на Катедру УГПЦ — 100 дол., на І. Д. В. — 100 дол., на ветеранів — 50 дол., а хату припоручив своїм приятелям продати і за виручені гроші висилати пакунки дружині, братові і двом сестрам в краю. Серед його приятелів найбільше причинився до величного похорону небіжчика його друг і земляк А. Филипчук.

Управа І. Д. В., на засіданню 30. VI. вшанувала пам'ять земляка Севастияна вставанням і мін. мовчанкою та короткими споминами про небіжчика.

Бібліотека І. Д. В. постійно збільшується різними книжками на обмін. І. Д. В. дуже радо прийме чи й купить старі довоєнні видання з Волині: книжки, журнали, календарі, газети, фотознимки з Волині, Полісся, Холмщини, малюнки тощо.

Друга Ікона Почаївської Божої Матері в Канаді. Старанням волинян м. Торонта і околиці, та за поміччю І. Д. В., у Вінніпеґу замовлено гарну, велику, оправлену в золото Ікону, роботи проф. К. Антонович. Оправляв і оздобив її майстер Фесенко. Фонди на Ікону зібрав серед громадян м. Торонта п. Довгаль. Посвячення і передання Ікони відбудеться 13 січня ц. р. в Соборі св. Володимира в Торонті.

ЗМІНИ В УПРАВІ І КОНТРОЛЬНІЙ КОМІСІЇ ІДВ.

З Управи вийшли: секретар І. Доценко (по хворості) і член Управи Л. Матусевич. Обов'язки секретаря тимч. виконує І. Онуфрійчук, а члена Управи — І. Похильчук.

З Контрольної Комісії вийшли: голова її о. прот. С. Ґерус (виїхав) і д-р Мулик-Луцик (перейшов до Ради ІДВ.). На місце о. Ґеруса запрошено о. І. Стуса, а на місце д-ра Мулика-Луцика — Л. Молодожанина.

Представником ІДВ. до КУК на 1962-63 рр. кооптовано І. Онуфрійчука (на місце М. Подворняка, що зрікся за браком часу).

НОВОРІЧНІ ПРИВІТАННЯ ДЛЯ УКРАЇНСЬКИХ ВЛАДИК

Дня 1-го січня (н. ст.) делеґація від УВАН, НТШ і ІДВ. зложила візити і привітання для Владик обох наших церков. Між іншими від ІДВ. і УВАН витав Владик М. Боровський. Пізніше делеґація від ІДВ. і т-ва Волинь, в особах: С. Радчука, А. Савчука, К. Щерблюка та голови ІДВ., привітала Владику Іларіона з Днем Його Народження і вручила йому букет живих квітів.

КАСОВИЙ ЗВІТ ЗА 1961 Р. ІНСТИТУТУ Д. ВОЛИНІ

ПРИБУТКИ:

За видання попередні	$188.32
За Почаївську Лавру	467.08
За Словник Шевч. Мови	246.80
На видавничий фонд ІДВ.	392.96
Членські вкладки	190.89
Зміна валюти і чеків	3.15
Відсотки за 1961 в Кред.	13.11
Конта з Банку до Кред.	620.96
Перехідні суми	20.00

ВИДАТКИ:

Зворот Холмс. фонду (хворому)		$211.03
Старий борг в друкарні		283.54
Друк Поч. Лаври і Словника Шевченкової мови		600.00
За кліші в Укр. Голосі		11.50
Рент домівки ІДВ. за рік 1961		157.50
Телефон і електрика		13.61
Почтові витрати, експедиція, марки		97.50
Канцелярійні видатки (папір, тощо)		28.32
Почтова скринка по почті		8.00
Адміністраційні видатки		90.00
Уділи (шери) в Кредитівці		5.00
Зміна чеків і переказів		5.48
Витрати на бібліотеку, полички, тощо		14.70
Перенос сальда в банку		620.96
Перехідні суми		20.00
Разом	$2,143.27	$2,167.14
Сальдо на 1 січня 1961	603.33	
Сальдо на 1 січня 1962		579.46
Білянс	2,746.60	2,746.60

Скарбник ІДВ. **С. Радчук.**

УЧАСТЬ ЧЛЕНА ІДВ НА КОНҐРЕСІ

Проф. Юрій Шумовський дійсний член Товариства ім. Шевченка, член ІДВ, взяв участь як член Товариства Африканістів у Конґресі Товариства студій над Африкою, який відбувся в днях 11-13 жовтня 1962 р. у Вашинґтоні. На цьому Конґресі проф. Юрій Шумовський виголосив доповідь на тему „Глиняні посуди культового значення в Судані". Цю доповідь проф. Ю. Шумовський виготовив на основі своїх розкопок та дослідів. У французькому науковому світі він вважається визначним археологом.

ВІДЗНАЧЕННЯ НАШОГО ЗЕМЛЯКА СКУЛЬПТОРА В НЮ ЙОРКУ

На конкурсі проєктів пам'ятника Т. Шевченкові, що має стояти у Вашінґтоні, з багатьох проєктів жюрі признало першу нагороду скульпторові-маляреві **Леонідові Молодожанинові.** В столиці Вашінґтона незабаром стоятиме пам'ятник Т. Шевченкові його роботи.

Ґратулюємо своєму землякові — членові ІДВ та бажаємо дальших гарних успіхів в його плідній мистецькій праці.

Управа ІДВ і все земляцтво.

ДОПОВІДЬ ПРОФ. ЮРІЯ ПЕРХОРОВИЧА „ШЕВЧЕНКО НА ВОЛИНІ"

На 100-ліття смерти і 150-ліття народження Шевченка УВАН в Ню Йорку в м. листопаді 1962 р. влаштувала ряд доповідей з Шевченкознавства, а між ними відбулась доповідь проф. Ю. Перхоровича: „Шевченко на Волині". Проф. Ю. П. докладно розглянув ітінерарій подорожі Т. Шевченка по Волині. За Ю. П. Шевченко відвідав Почаїв, Крем'янець, Білу Криницю, Дубно, Луцьк, Ковель, Вербку, Секунь. З Секуня Шевченко вернувся через Рівне і Зв'яґель до Києва.

Доповідь була ілюстрована діапозитивами. Доповідь, як зазначено в дискусіях, була солідно опрацьована, оригінальна і документальна.

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ, що нове видавництво „КРИНИЦЯ" в Ню Йорку випустило кілька серій надзвичайно гарних кольорових листівок з українського побутового мистецтва. На звороті кожної листівки уміщена або українська народня пісня, або святочне поздоровлення. В одній із серій дуже гарно видана кольорова листівка Почаївська Божа Матір, на тлі обсади манастиря татарами. На звороті листівки Кант Почаївській Божій Матері „Ой, зійшла зоря вечеровая..." Мал. С. Кіндзерявого-Пастухіва. Ці листівки можуть служити прекрасою мистецьких альбомів в кожній хаті і ніколи не тратять своєї мистецької вартости.

Адреса:

"Krynycia" P. O. Box 175, 217 W. St. New York 11. N. Y.

ПІЗНАЙ СЕБЕ

(Замість рецензії Ред.)

Шеститомова монографія „УКРАЇНСЬКИЙ РІК У НАРОДНІХ ЗВИЧАЯХ В ІСТОРИЧНОМУ ОСВІТЛЕННІ" Степана Килимника це є, як відмітив проф. Ватсон Кірконел у рецензії на II-й том цієї монографії, — енциклопедична праця, в якій автор намагається підняти завісу й заглянути в далекі віки назад, у минуле. В цій праці С. Килимник висвітлює ранню культуру наших далеких пращурів, — з-передхристиянської доби, починаючи від родово-племінного ладу, та нав'язуючи до пізніших часів IV—VI вв., до часів антських.

Багато було цінних дослідів, і записано чимало звичаїв та фолкльору з української етнографії. П. Чубинський, відома VII-томова праця „Труди", 1873 р., О. Потебня, М. Костомаров, П. Куліш, М. Драгоманов, Я. Головацький, О. Котляревський, М. Грушевський, Б. Грінченко, І. Франко, В. Антонович, О. Колесса, Сумцов, Максимович і численні інші. Велику працю в галузі української етнографії та етнології поклало Наукове Товариство ім. Шевченка за майже столітній час, Всеукраїнська Академія Наук, а тепер на чужині УВАН. Південно-Західний Відділ „Географическаго Товарищества" в Києві, 1873 р., „Кіевская Старина", „Основа" та інші. Але систематичних дослідів та послідовних записів, за винятком П. Чубинського, ніхто не подав, а опрацьовано, правда, численно, лише окремі звичаї, окремі народні поезії.

С. Килимник за порівняльною методою подав систематично й послідовно український рік у народніх звичаях з відповідною аналізою, порівнюючи деякі звичаї з звичаями інших слов'янських народів. Тому ці праці мають не лише українське значення, але й загально слов'янське.

Автор „Українського року в народніх звичаях в історичному освітленні" багато праці поклав на опрацювання цієї монографії на чужині. Інші народи світу провели запис своїх національних звичаїв та фолкльору кільканадцять віків раніш нас. Українські звичаї та фолкльор почали записувати й досліджувати лише в XIX сторіччі.

Ясно нам стає, що ми багато неоціненних скарбів нашої пракультури втратили протягом віків... Частина була

забута, частина втрачена через заборони окупанта, частина християнізувалась і змінила свій первісний зміст та провідну думку, прибрала нове символічне значення, частина наверствувалась аж до непізнання. А коли ми вже мали й дозвіл на досліди й запис звичаїв та фолкльору, то й тоді примушені були провадити цей запис, тільки московською мовою. Часто бралися за цю справу московські науковці. Не знаючи української мови, психології українця, його праісторії, — спотворювали вони нашу етнографію, як, наприклад, Шейн у праці „Великдень у подолян".

Протягом віків християнська церква поборювала нашу стародавню культуру, як поганську, а окупант-Москва нищила, як національну, обзиваючи наші звичаї „богомерзкими". Академік Сергій Єфремов подає:

> ...„Не буде певно помилки, коли сказати, що нікуди мабуть не витратило стільки енергії всяке начальство, як на безупинну боротьбу з народніми звичаями та на їх заборони. Од перших книжників почавши, війна проти народніх звичаїв тягнеться аж до нашого часу, коли духовенство й поліція так само розганяли „Богомерзкія збори" — колядників на Різдво, ігрища на Купайла і т. д. Над поезією народа, над його совістю, естетичними смаками та вподобаннями увесь час тяжку роблено нетямущою рукою операцію..."

(С. Єфремов. Історія українського письменства, т. І-й, стор. 281, Київ-Ляйпціґ, 1924).

Відомо нам і нині, яку жорстоку боротьбу-наругу провадить в Україні московський окупант з нашою стародавньою культурою, частково привласнюючи її собі, частково спотворюючи, та суворо забороняючи дотримуватись наших звичаїв-традицій.

Зважаючи на все це, праця С. Килимника набирає ще більшої ваги, бо старші люди, від яких можна засягнути тих, чи інших відомостей, відходять, а молодь і не знає, і не розуміє цінності нашої національної культури.

Увесь світ захоплюється красою і мудрістю м і т і в та с к а з а н ь античної Греції, Риму, Єгипту, Вавилонії, та інших античних країн. Ми ж хоч і не маємо такого чіткого та багатого пантеону дохристиянських богів, як Греція, але натомість маємо чудесний фолкльор — наші коляди-щед-

рівки, веснянки-гаївки, купальські, обжинкові, весільні та інші пісні; маємо прекрасні глибоко-філософські містерії-міти, як містерія Купальської ночі, Різдвяної, Великодньої з її очисними вогнями; маємо містерію „Кострубонька", „Шуляка"... Ми маємо вийнятково цінні тисячолітні звичаї: Багата кутя, Новорічні звичаї; Водохрищі, Андрій-Калита; Великодні численні звичаї, Зеленосвятські... А чого вартує українське весілля-опера! Наші звичаї, наш фолкльор не гірше від грецьких, але горе наше, що Греція повідала свої стародавні дохристиянські скарби культури світові, а ми, на жаль, і світові не „повідали", та й сами не знаємо „хто ми, чиїх батьків діти"...

Ми маємо багату нашу праісторію, але, на горе наше, нема цього записаного — не маємо писаної ПРАІСТОРІЇ УКРАЇНИ. А це поставило нас перед світом у важкий стан. Ще в XVIII ст. німецький філософ-історик, учений з світовим ім'ям, Авґуст Шлецер у 1802 р. писав, що слов'яни (в тім складі й українці) самостійно жити не можуть, що вони давно замешкували схід Европи, але про них ніхто не знав, вони не мають своєї праісторії... і т. д. І хоч другий німецький історик-філософ Г. Гердер ще в 1791 р. зовсім інакше писав та ставився прихильно до слов'ян, то германські, романські та англо-сакські народи дотримувались і до наших днів поглядів А. Шлецера...

Ми маємо свою писану, а навіть величну історію, але праісторії саме нам і бракує. А нація без написаної ПРАІСТОРІ" — це наче безбатченко. Ось цю прогалину С. Килимник хоче заповнити своїми працями.

Автор „Українського року..." крок за кроком подає нам матеріяли з нашої праісторії, розкриває поняття і зрозуміння нашої багатовікової окремішної культури; він виявляє в звичаях та фолкльорі первісний світогляд наших далеких забутих пращурів — „Культ предків-покійників", далі анімістичний світогляд, і, врешті, залишки цих попередніх світоглядів у складі християнського світогляду, в якім, так би мовити, християнізувалась наша передісторична культура, наші звичаї.

Усі ті стародавні свята-звичаї — мали певну систему, відображення соняшного сільсько-господарського колакруга. Крім цього, в цій монографії розкриваютья прита-

манні риси й особливості нашої нації, психологія, образ життя, моральні засади, святість і непорушність родинного життя, взаємини членів роду-племені-родини; взаємини батьків і дітей; доба матріярхату та патріярхату; відображення віри, вірувань і т. д.

Без сумніву, дуже багато наших стародавніх культурних скарбів утрачено назавжди. Але автор кинув жмут проміння на загадковий звичай „Колодки-Колодія"; довів, що „Верба" — це далеко дохристиянський звичай, рештки, як видно, колишнього культу дерев та квітів. У вогнях великодньої та четвергової ночі подано глибоку віру наших пращурів у життєдайне сонце-вогонь, як у найвище чистилище: ті очисні вогні мали тоді велетенське значення і, крізь морок віків, дійшли до нас.

Великий день — Великдень затримав свою стародавню назву до наших днів, вважався найбільшим, найсвятішим днем у ту далеку давнину. В святі Великодня ми чітко бачимо відображення першого раннього світогляду наших пращурів — культу покійників; відображення соняшного сільсько-господарського кола-круга, натяк на культ сонця; чаклування-молитви кращого врожаю, добробут, здоров'я. С. Килимник стверджує, що це була послідовна, логічно пов'язана система світогляду.

Частина дохристиянських звичаїв з прийняттям християнства християнізувалась, злилась з християнськими звичаями-святами, прибрала нову символіку, але зберіглася — і це наша гордість і слава!

У другій частині весняного циклу „Українського року"... в III-м томі бачимо переважаючий анімістичний світогляд, антропоморфізацію явищ природи; містерію приходу красуні-весни. Пригляньмося до „Першої борозни", до „Першого посіву", до весняної виставки бджіл; до зустрічі весни та її перших вісників-птахів, — ми переконаємось, що це культура тисячоліття, що в свій час це була висока культура в порівнянні з культурами інших націй на тому ступені людського розвитку.

Не можна не відмітити дуже відрадного явища в праці С. Килимника — це дослідження звичаїв та фолкльору всіх українських етнографічних земель: Наддні-

прянщини, Галичини, Буковини, Закарпаття, Кубані, Поволжжя, Зеленого Клина та інших закутків, де лише перебували українці. В усіх українських землях віки віків була одна, єдина спільна культура, що залишилась, утрималась і до цього часу. А це важливий істотний доказ того, що українська нація була окремішня, не була ані польська, ані московська, ані литовська, а самобутня, як самобутня її культура, створена спільно нашими прапрадідами.

Мотто наукових праць С. Килимника: „Український народе, пізнай себе". Безперечною істиною є те, що покіль народ-нація зберігає свої звичаї, зберігається і мова — нація існує-живе, — втрачає народ свої звичаї, поступово втрачається і мова — нація завмирає. Про це особливо мусять пам'ятати батьки та наша молодь.

Крім шоститомової монографії „УКРАЇНСЬКИЙ РІК...", С. Килимник працює над 12-ти томовою працею-монографією: „УКРАЇНСЬКА СТАРОДАВНІСТЬ", яка буде справжньою енциклопедією в галузі нашої передісторії, коли пощастить її видати.

Звертаюсь з гарячим закликом до всієї суспільності нашої, щоб подбала про матеріяльні засоби для цієї публікації нашого високозаслуженого науковця С. Килимника, та бажаю йому успіху в закінченні задуманої великої праці, так необхідної для українців, по цей бік і по той бік залізної заслони, так потрібної теж і для слов'янських студій у вільному світі.

Р. Смаль-Стоцький,

Президент Головної Ради Наукових Товариств ім. Шевченка.
Маркет Університет, Директор Слов'янського Інституту.

Мілвоке, 10. XI. 1961.

ПРОСЬБА АДМІНІСТРАЦІЇ: Хто має труднощі з висилкою грошей за книжки „моні ордер' чи чеком, а особливо дрібні центи, хай пришле нам цю суму до 1. дол. почтовими значками в листі. Це відноситься лише до Канади.

Адміністрація Л. В.

СПИСОК ЗБІРЩИКІВ ПОЖЕРТВ НА ВИДАВНИЧИЙ ФОНД ІДВ. В 1962 РОЦІ

(та скільки кожний з них зібрав грошей в кан. долярах)

Прізвище і ім'я	*сума дол.*
Довгаль Іван — збірка	103.00
† Гуменюк С. (посмертне) ..	100.00
Міщук Чеслав — збірка	46.50
Дорощук І. (через Епис. Варлаама)	25.25
Фесенко О.	25.00
Сингаївський І.	20.25
Роніш В.	20.00
Свідерський (у Волошина Г.)	18.00
Гаранчук Е. і Севак по	17.00
Теліга Ф.	15.00
Хоруцький Т.	14.40
Пасічник К.	14.00
о. Квартерук Л.	13.25
Шиприкевич В. інж. і Волков В.	13.00
Скорупський М., Владарчук А., і Листопад Т. по	12.00
о. Чернявський Н. і о. Сердюк М. по	11.00
Сторожук М., д-р Олесіюк Т., Григорук Н., А. Негребецький, Дзіковський А., Мироненко Н. і Мазурок О., інж.	10.00
Бульба А.	9.00

Прізвище і ім'я	*сума дол.*
Бура А., Володарчук, і Дудун П. по	8.00
Трембач І. і Ласківський І. по	7.00
Биковська М. (6.50), Турченюк В., Володимирів М. по	6.00
Нестеренко Д., Заяць М., д-р Верба Д., Боровський Е., Трембач Л., Веґера І., Покрипський М., Козій Н., Драбатий І. д-р, Плохий К. д-р, Архипів І., Епископ Мстислав по	5.00
Лукащук Ю.	4.00
о. Широцький М.	3.50
Мазуркевич В., Коровицький Т., Орелецький Д., Денисюк Е., Юркевич І., Свистун Н., Забитовський Д. по.....	3.00
Піпчук П., Мулевич Л., Дячук І., Андречук П., Сахневич І., Шевчук І., Миськів Н., Матух О., о. Турянський Ю., Пуштей Д., Чайників Д., Котульський М., Гуменюк Л., д-р, Горбач Н. по	2.00

Управа І. Д. В.

Виготовити списки всіх жертводавців, що є на листах збіркових, було неможливо через багато нечітких прізвищ. Все ж таки їх ще розшифровують і вони підуть в слідуючому числі Літопису, вже враз з тими, що ще наплива-ють із листами.

Всім жертводавцям сердечно дякуємо, а збірщикам, крім цього за труд — велике спаси-біг.

АДРЕСА РЕД. КОЛЕҐІЇ ЛІТОПИСУ ВОЛИНІ:
509 Stella Ave., Winnipeg 4, Man.

З М І С Т ч. 6 ЛІТОПИСУ ВОЛИНІ

Передмова (м. б.) 1
М. Середюк — Леся Українка (50 ліття смерти) 3
Лев Орлигора — Її голос (вірш Лесі Українці) 5
А. Кущинський — Життя волиняків у Параґваю 6
В. Ш. — Пару слів про праці А. Цинкаловського 14
А. К. Укр. Автономна церква за Митр. Олексія 18
Як загинув Епископ Олексій 23
О. Грановський — Кінець листопада, Сніжинка (вірш) 24
К. Гірняк — Лісова школа в Білокриниці 25
А. Господин — Генер. Осецький винахідник 29
М. Мандрика — Земля Волинська (вірш) 30
А. Холмський — Життя бабуні Струтинської 31
П. Шандрук — Памяті генерала Сальського 37
О. Миколайський — Пам'яті родини Рощинських 42
С. Гординський — Леонід Молдожанин 45
А. Зубенко — До „20 ліття УПА" 47
О. Лятуринська — Зимовий сонцезворот (вірш). 46 і Резеда 79
В. С. Книжка, яку варта прочитати (книжка Скорупського) 61
В. Грановський — На варті (вірш) 64
А. Ш. — Іван Довгаль ((життєпис) 65
Калинник Л. — В. Федорчук 68
М. Б. — О. Фесенко — майстер окраси ікон 70
Іван Сойка — Часи німецької окупації кремянеччини ..... 7.
І. Рівенський — Як совіти завойовують міста 80
І. Іванюк — Народні приповідки до пір року 85
Ю. П. — Православя в давній Польщі 86
Українська обрядова поезія (про коровай) 88
М. Б. — Уваги до книжки Носаля — Лічничі рослини 89
С. Радіон — Оля Волошин примірна учениця в Австралії 91
В. Волков — Монах (подія) 92
Леся Романенко — Жидівське т-во Кіббіц в Острозі 95
Б. Габрусевич — Українські камені самоцвіти 97
Вісті з краю: Почаївська Лавра загрожена та інш. 99
Т-во ім. Петра Могили в Луцьку 99
Бібліографія волиняни та періодика 101
І. Гнойовий — Управа т-во Просвіта в Берестю 100
М. Черкаський — Укр. клюб в Соймі і Сенаті 103
Л. Бачинський — Українське народнє вбрання 110
Ю. Шумовський — Старі памятники Волині 112
Св. Памяти о. прот. Малюжинського і Левицького та інш. 114
Запитання і відповіді та з життя ІДВ 117
Р. Смаль Стоцький — Пізнай себе (рецензія на Укр. Рік С. Килимник 123
Список збірщиків пожертв на вид. фонд ІДВ 128

СПИСОК І ЦІННИК ВИДАНЬ ІНСТИТУТУ ДОСЛІДІВ ВОЛИНІ (1962)
LIST OF PUBLICATIONS OF RESEARCH INSTITUTE OF WOLYN

Волинь у боротьбі за волю України. Збірна праця, ст. 56, 8°, 1952 $0.50
І. Левкович — Нарис історії Волинської землі до 1914 р., ст. 159, 1953 ..... 1.50
С. Килимник — Український рік у народніх звичаях в історичному освітленню, т. І, (зимовий цикль), ст. 152, 1955 р. 2.00
С. Килимник — Український рік у народніх звичаях, т. IV (літний цикль), ст. 178, 1957 ..... 2.00
С. Килимник — Український рік у народніх звичаях, т. 2 (весняний цикль), ст. 254, 1959 ..... 3.00
С. Килимник — Український рік у народніх звичаях, т. III (весняний цикль), ст. 372, 1962 ..... 4.00
† Іларіон — Св. Почаївська Лавра, ст. 398, 1961 р. 4.00
† Іларіон — Словник Шевченкової мови, ст. 256, 1961 р. 2.00
І. Розгін — М. Л. Боровський (Біобібліографічний нарис), ст. 48, 1962 р. 1.00
Г. Гордієнко — Аграрна реформа 16 стол. на Волині, ст. 48, 1962 0.80

(Дальші праці готові до друку).

Збірник-Літопис Волині:

Літопис Волині ч. 1, ст. 126, ілюстрований, р. 1953 ..... 1.00
Літопис Волині ч. 2, ст. 128, 1955 ..... 1.00
Літопис Волині ч. 3, ст. 128, 1956 ..... 1.00
Літопис Волині ч. 4, ст. 128, 1958 ..... 1.00
Літопис Волині ч. 5, ст. 176, 1961 ..... 2.00
Літопис Волині ч. 6, ст. 128, 1962 ..... 2.00

Популярна бібліотека Літопису Волині (БЛВ)

Прот. С. Гаюк — Від церк. престола до Берези Карт., ст. 58, 1955 0.50
І. Одрач — Наше Полісся (нарис), ст. 58, 1956 ,(вичерпане) 100
І. Марчак — З мучеництва Холмщини на Білгорайщині, ст. 58, 1957 0.50
П. Фелоненко — Збройна боротьба на Волині, ст. 58, 1958 ..... 0.50
І. Хміль — Гомін Полісся (поезії), ст. 244, 1960 ..... 2.00
С. Килимник — Колодка — Колодій (стара українська традиція), ст. 16, 1962 ..... 0.20

(Дальші праці готові до друку).

Книжки замовляти:
Research Institute of Wolyn. Box 606. Winnipeg 1, Canada.

Книжку „Український рік" замовляти:
S. Kylymnyk — 568 Dovercourt Rd., Toronto 4, Ont., Canada.

Ціна 2.00 дол.

Друковано накладом 1,000 примірників.

Printed by Trident Press Ltd., Winnipeg, Manitoba, Canada.